

GÂNDIREA

ANUL XIV — Nr. 7

SEPTEMBRIE 1935

S U M A R U L :

LUCIAN BLAGA : Celălalt tărâm	337
ION PILLAT : Cicladele	347
VICTOR PAPILIAN : O clipă	348
V. VOICULESCU : Poesii	352
ARTURO MARPICATI : Poesii de rășboiu	354
VICTOR ION POPA : Schivnicul din Țuia-Neagră	360
ALEXANDRU PUȘCHIN : Țiganii, poem trad. de I. Buzdugan	371
GHERGHINESCU-VANIA : Adulmec adâncuri	375

IDEI, OAMENI, FAPTE

TOMA VLĂDESCU : „Inaderența” lui Carageale	376
SEPTIMIU BUCUR : Reabilitarea realului	377
AL. GREGORIAN : Cealaltă Franță	380
D. BODIN : Roma fascistă	382

CRONICA LITERARĂ

OVIDIU PAPADIMA : D. Popovici : Ideologia literară a lui Hellade Rădulescu — Mircea Eliade : Oceano-grafie	385
--	-----

CRONICA MĂRUNTĂ

AL. BUSUIOCEANU : Arturo Marpicati	387
NICHIFOR CRAINIC : Eugen Goga. — Istoria românilor. — Poesia Italiană. — George Vălsan. — Franc-Masoneria. — Românismlul d-lui Motru	388

DESENE IN INTERIOR : Demian și Șt. Dimitrescu.

EXEMPLARUL 20 LEI

**PUTEȚI
avea la
îndemâna Dv.
cea mai bună
apă de băut**

**și în același timp o
apă foarte activă aju-
tând la eliminarea re-
ziduurilor acumulate
în organism grație**

Sels Lithinés Chatelain

**care datorit compoziției sale disolvă
acidul uric spală rinichii mărește
diureza prevenind astfel un mare
număr de boli**

Produs al Laboratorului Urodonal

De vânzare la toate farmaciile și Drogueriile din țară.

GÂNDIREA

CELĂLALT TĂRAM*)

DE

LUCIAN BLAGA

Pentru psihologia curentă „inconștientul” trece în genere drept o realitate de natură psihică. Nu toți psihologii sunt însă convingși de existența unui psihism inconștient. Se face de fapt o distincție între inconștientul organic-fiziologic și inconștientul psihic, — o distincție, la care aderăm fără discuție. Cele mai multe procese organice sunt „inconștiente” în sensul că nu sunt nici însoțite, nici dirijate de conștiință. Termenul are în cazul acesta un înțeles strict negativ. Aplicat asupra organicului, acest termen indică numai ceea ce organicul *nu* este. Propoziții ca „organicul e inconștient” înseamnă: „organicul nu este conștient”, și nimic mai mult. Pe plan psihologic însă, „inconștientul” e conceput în înțeles pozitiv, ca substanță, sau ca o realitate sui generis. Psihologia actuală, mai ales psihanaliza și parapsihologia, vorbind despre „inconștient” se referă categoric la factori, elemente, procese și complexe, cărora le atribuie cu toată seriozitatea o natură *psihică*, în aceeași măsură ca și conștiinței. Din parte-ne recurgem la ipoteza psihismului inconștient ca la un punct de plecare în cercetarea, ce-o întreprindem. Inconștientul ca factor psihic ni se pare o mărime de domeniul probabilităților; mai mult: o mărime, cu care atâtea și atâtea fapte de experiență zilnică, ne invită să calculăm. Îi recunoaștem o îndreptățire nu mai mică decât multor termeni fundamentali ai așa ziselor științe pozitive. De sigur că inconștientul e numai un factor bănuț, dar teoreticește el e cam tot atât de legitimat, cum ar fi de-o pildă factorul „energiei” în științele fizice. Noțiunea, de-un profil încă nebulos, a inconștientului, fiind abia de câteva decenii încetățenită în preocupările teoretice ale gânditorilor și ale psihologilor, și aparținând din nefericire unui domeniu, care opune rezistențe ingenuie metodelor măsurătoare, nu se bucură însă nici pe departe de prestigiul teoretic al unor noțiuni, cum este de o pildă aceea a „energiei”. E la mijloc și o chestie de obișnuință. Cel mai bun colaborator al acestei idei va fi însuși timpul. Deocamdată încercările critice, uneori nu lipsite de vigoare combativă, împotriva teoriei despre inconștient, se țin lanț. E poate la mijloc și teama de-o nouă teologie. Aceste încercări reamintesc în orice caz foarte de aproape opintirile inoportune ale acelor gânditori, cari voesc să elimine din știință noțiuni sau construcțiuni, precum sunt aceea a „energiei” sau a „substanței”, pe motiv că aceste noțiuni ar fi simple *ficțiuni*, fără de nici o aderență la realitate. Vom trece cu vederea toate aceste încercări de proscriere. Ele se bazează în genere pe o concepție, care vrea să truncheze „cunoașterea umană” dincolo de hotarele permisului. Această concepție vrea să reducă cunoașterea umană la

*) Fragment din studiul *Orizont și Stil*, vol. I din „Trilogia culturii”, sub tipar.

un nucleu de senzații, prefăcându-o într-o apariție paradoxală ca o cometă fără coadă. Ne vom ocupa mai la vale numai cu unul din atacurile critice, de dată mai recentă, împotriva ideii despre inconștient, arătând în ce măsură și acest atac poate fi socotit ca un efect steril al unui excesiv zel pozitivist, cu toate că lovitura nu vine deloc din tabăra pozitivistă.

Inconștientul, ca arie psihică, circumscrie un domeniu, în care s'a lucrat enorm, și cu rezultate, practice chiar, de necontestat, în ultimele decenii. În majoritate aceste lucrări s'au constituit sub semnul tutelărilor al psihanalizei, prin ceea ce ideea despre inconștient încărcată de mari virtualități, s'a desfigurat uneori până la caricatural. Anevoie se va mai găsi astăzi vreun intelectual, la urechile căruia să nu fi pătruns încă acele stranii sunuri despre „refulare“, despre „complexul Oedip“, despre „sublimare“, și despre alte lucruri la fel. Doctrina psihanalitică, după ce a isbutit să înmlădie un univers întreg după legea sa, începe în sfârșit să se bucure de o popularitate, menită să dea de gândit. Nu constituie oare această popularitate un semn că învățătura psihanalitică se apropie răspicat de pragul judecății?! Să sperăm că impresia aceasta nu ne înșeală. Poate că nu e nevoie decât de încă un efort de desmeticire, pentru ca psihologia, doctrină clădită pe o poziție expusă tuturor vânturilor, să fie săltată într'o nouă fază cu totul îmbucurătoare. În adevăr dacă psihologia ține să recolteze roadele reale ale psihanalizei, va trebui să arunce peste bord un enorm balast de uscături. Fără de această curățire a terenului nu e cu putință nici un pas înainte. Nu vom ezita să recunoaștem psihanalizei merite, chiar excepționale, întru elucidarea unor anume mecanisme ale vieții psihice, conștiente și inconștiente. Ne referim, după cum aproape dela sine se înțelege, în deosebi la descoperirea mecanismului „refulării“, sau la descoperirea mecanismului răbufnirii din nou în conștiință a unor conținuturi refulate. Aceste merite nu ne obligă însă deloc la recunoașteri totale și necontrolate. Cu toate că nu intenționăm să intrăm într'o critică amănunțită, vom face loc aici unor categorice rezerve, mai ales față de acea tendință a psihanalizei, degenerată dela o vreme în obsesie și manieră, de a reduce viața psihică inconștientă la forme stereotipice. Îmbucurător e că reacțiunea față de excesele de simplificare obtuză a început chiar în rândurile psihanalizatorilor. Când s'a emis ideea despre inconștient, s'a deschis o problemă, pentru soluționarea căreia psihanaliza n'a furnizat mijloacele cele mai adecvate. O ieșire din fundătură credem că nu e posibilă decât relund legăturile cu o mai veche tradiție psihologică. Să reamintim, pentru neinițiați, că „inconștientul“, ca factor de natură psihică, nu este o descoperire a psihanalizatorilor. Descoperirea revine psihologiei mai vechi, sacrificate în chip nemeritat și cam orbește în timpul experimentalismului. Descoperirea „inconștientului“ constituie un titlu de glorie mai ales pentru „filosofia naturii“, pe care au propus-o cu neasemuit patos diverși gânditori romantici, precum Schelling, Carus, sau poeți-gânditori ca Goethe, dar și alții din aceeași epocă. Romantismul, mișcare de-o foarte elastică sensibilitate, s'a aplecat cu imens interes și cu acaparantă pasiune peste clar-obscurul vieții sufletești. Acei gânditori, poeți și medici, toți de bună credință, deși uneori de indoelnică faimă, atacau problema inconștientului cu totul din altă parte, decât s'a făcut mai târziu. Nimeni nu va tăgădui că ei știau totuși lucruri, câte odată din cale afară de interesante, despre viața psihică inconștientă. Rostind acestea nu voim decât să restituim romantismului un merit la care are un drept de necontestat. Faptul că acest merit a fost dat uitării, e întru câtva explicabil. Romanticii și psihanalizatorii atacă anume, problema inconștientului din puncte așa de diferite, încât mult timp s'a crezut că nici nu e vorba despre o comunitate de obiect. Spre a ajunge la punctul cel mai ascuns, cel mai profund al inconștientului, romanticii au dat năvală prin poarta metafizică. Pe calea aceasta nu se putea ajunge însă decât la o viziune globală, dar cam goală, sau foarte rarefiată, despre

inconștient. Conceptul era oarecum de natură fiduciară. Psihanaliștii pornesc dela capătul celălalt, adică mai dela suprafață, de unde încetul cu încetul se putea dobândi și constitui o viziune mai plină despre structura și conținutul inconștientului. Afișând un nejustificat dispreț față de orice perspective metafizice, psihanalizii și-au cucerit de grabă poziția definitivă. De pe această poziție nu mai era posibil la un moment dat, nici un spor de cunoaștere. În permanență poziția devenea astfel intenabilă. Psihanaliștii se cred în posesia inconștientului total, câtă vreme de fapt ei încă nu au pus piciorul decât în zone mărginașe. Ideea inconștientului e amenințată să devină manivela unei simple și prea vulgare flașnete. Psihologiei și gândirii filosofice i se impune actualmente cu toată seriozitatea problema de a umple viziunea romantică despre inconștient cu structuri și conținuturi pozitive. Simpla formă, vastă, dar găunoasă, la care s'a oprit viziunea romantică despre inconștient, trebuie gros și îndesat căptușită prin adoptarea a tot ce este pe deplin asigurat pe urma eforturilor psihanalizei și parapsihologiei, dar și pe urma eforturilor altor doctrine. Viziunea romantică era lipsită de substanță articulată; psihanalizei îi lipește perspectivă vastă în adânc. Ambele învățături sunt trunchiate, parțiale; una prea anemică, cealaltă sufocată. Problematicele și procedeele sunt însă susceptibile de combinare. Va trebui să se reia tradiția romantică veche, care desena cadrele unei viziuni; să i se adauge sporul miezos obținut pe alte căi, și să se atace pe urmă masivul central al problemei. Ne înscriem cu alte cuvinte printre adepții unei concepții, și *largi și articulate* în acelaș timp, despre inconștient. Inconștientul nu e numai un focar metafizic nevăzut, care prezidează la formațiunile organice, sau căruia îi revine conducerea vieții fiziologice și conștiente, cum în cea mai mare parte îl înțeleg romanticii, începând cu Schelling și sfârșind cu Carus sau cu Hartmann. Dar inconștientul nu are nici simplu numai caracterul receptacular, pe care i-l atribuie psihanalizii; inconștientul nu e adică un simplu subsol al conștiinței, un subsol în care ar cădea fără curmare, ca efect al unui sever triaj, elemente de ale conștiinței. Inconștientul ni-l închipuim ca o realitate psihică amplă, cu structuri, cu o dinamică și cu inițiative proprii; inconștientul ni-l închipuim înzestrat cu un miez substanțial organizat după legi imanente. Inconștientul nu e un simplu „haos“ de zăcăminte, de proveniență „conștientă“. Trebuie să facem încercarea stăruitoare de a imagina inconștientul ca o realitate psihică de mare complexitate, cu funcții suverane, și de o ordine și de-un echilibru lăuntric, grație cărora el devine un factor în mai mare măsură sieși suficient, decât e „conștiința“. Ar fi poate exagerat să afirmăm că inconștientul e un „cosmos“; el e totuși ceva ce aduce a cosmos. Dacă ni se îngăduie să alcătuim din substantivul „cosmos“ un adjectiv, așa cum din substantivul „haos“ s'a format adjectivul „haotic“, am acorda inconștientului un epitet în consecință. Inconștientul are caracter „cosmotic“, nu „haotic“. „Cosmotică“ e orice realitate de pronunțată complicație interioară, de-o mare diversitate de elemente și structuri, organizată potrivit unei rânduieli imanente, rotunjită în rosturile sale, cu centrul de echilibru în sine însăși, adică relativ sieși suficientă. Potrivit sensului pe care-l atribuim acestui termen, vom risca afirmațiunea, că inconștientul, ca realitatea psihică, posedă un caracter mai „cosmotic“ decât conștiința. Rostim cu această propoziție un fel de ipoteză de lucru, de care credem că e oportun să se țină seamă în orice cercetări în domeniul inconștientului. E aproape de prisos să precizăm că perspectiva, ce o deschidem, posedă caratele unei simple anticipații; ea urmează să fie confruntată cu faptele psihologice. Poate nu e departe momentul când va ieși la iveală că psihanaliza, cu rezultatele ei, se găsește de abia în mahalaua „celuilalt tărâm“, cum am putea numi inconștientul, recurgând la o metaforă, ce ni se imbie dela sine. În orice caz nu ne poate fi spre pagubă dacă în psihologia abisală ne fixăm, sub beneficiul încercării, asupra perspectivei cosmotice. Deocamdată psihologii abisali, între cari câțiva

de mondială notorietate, ni se pare că văd inconștientul, într'o perspectivă mult prea îngustă. Ei înclină să umplă cadrele inconștientului mai vartos cu conținuturi de proveniență conștientă. Se știe cât de mult școala lui Freud stă sub obsesia și în strâmtoarea acestui procedeu. Ighiabul a fost pe urmă lărgit din partea elvețianului Jung. Psihanalistul disident a îmbogățit, într'un chip cu totul remarcabil, doctrina despre inconștient. Îndeosebi trei idei revin în lucrările lui Jung în diverse variante; credem a nu ne înșela, desvelindu-le astfel:

1. Jung e de părere că în cadrul inconștientului se alcătuiesc, polar față de plămuirile și conținuturile conștiinței, un fel de plămuiți și conținuturi de compensație.

2. Jung pretinde că inconștientul, în zonele sale mai adânci și de-o extensiune oarecum colective, e plin de zăcămintele experiențelor ancestrale.

3. Jung mai crede că inconștientul devansează anume stări ale personalității conștiente.

Iată deci aria inconștientului îmbogățită simțitor, întâi cu înjghebări psihice compensatorii față de conștiință, al doilea cu conținuturi de proveniență ancestrală, și al treilea cu devansări ale conștiinței. Examinând acest aport la psihologia abisală, vom băga de seamă că în cele din urmă și Jung imaginează conținuturile inconștientului tot în funcție de conștiință, într'un fel, ce e drept, mai nuanțat și mai imperceptibil decât o fac psihanalistii de școală veche. Chiar și cele mai avansate opinii despre inconștient ne apar astfel impregnate de oarecari prejudecăți și de-un anume sentimentalism, care ne ține legați de luminozitatea conștiinței. Psihologia inconștientului se găsește de fapt într'o fază, care corespunde într-o măsură a psihologiei de acum câteva veacuri, când despre „cunoaștere“ se afirma cu emfază: „nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in sensu“. Psihologii actuali ar putea să varieze, dacă ar fi capabili de autoironie, această axiomă, ca o etichetă pentru psihologia inconștientului. „Nimic nu este în inconștient ce n'a fost înainte în conștiință“. Ori acestei prejudecăți îi refuzăm orice tribut. Nu înțelegem de ce ne-am interzice exercițiul imaginației tocmai în acest punct. Ce ne-ar putea opri la adică de a atribui inconștientului o amploare mai cosmică decât conștiinței, și o suveranitate autonomă față de care aceea a conștiinței nu e decât un palid reflex? Ideea despre inconștient trebuie speculată în perspectiva că domeniul ei corespondent e în mai mare măsură sieși suficient, decât se întâmplă să fie domeniul conștiinței. Nu vedem prin ce am depășit marginile îngăduiului, atribuind inconștientului elemente și complicațiuni interioare, o dinamică proprie, structuri, daruri și calități, cari, până la un punct cel puțin, îl dispensează de a se folosi de conștiință ca izvor de alimentare. Inconștientul ni-l închipuim, chiar și atunci când elementele sale își au originea în conștiință, inzestrat — în funcția sa cognitivă — cu categorii și forme proprii; inconștientul ni-l închipuim mai ales supus unei finalități imanente în toată constituția sa. La fel cum axioma sensualiștilor: „nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in sensu“, a fost înlocuită la un moment dar cu propoziția mai rodnică „nihil est in intellectu, quod non prius fuerit in sensu, nisi ipse intellectus“, urmează să modificăm și propoziția implicată de psihologiile inconștientului. În loc de „nimic nu este în inconștient ce n'a fost înainte în conștiință“, propunem propoziția: „nimic nu este în inconștient ce n'a fost înainte în conștiință, afară de inconștientul însuși“. Dar acest „inconștient însuși“, înseamnă un factor remarcabil, din toate punctele de vedere. Prin anticipație atribuim deci inconștientului structuri și o dinamică proprie, de asemenea categorii și forme cognitive proprii, tot prin anticipație mai atribuim inconștientului și moduri de reacțiune proprii când e vorba de „trăiri“, și propriile izvoare de informație, când e vorba de „cunoaștere“.

În „perspectivă cosmică“ toată problematica inconștientului câștigă o nouă demnitate și noi aspecte. Problemele, cari se deschid, privesc substanța inconștientului, profilul și configurația sa și de asemenea raporturile lui posibile cu conștiința.

Iată câteva probleme posibile în legătură cu substanța inconștientului. Este inconștientul, odată admis ca realitate psihică, *consustanțial* cu conștiința, adică poate el să fie considerat drept conștiință la fel cu cea de toate zilele, despărțită doar prin dispozitivele unui izolator de ceea ce este conștiința individuală? Sau este inconștientul o realitate psihică, căreia i s'a hărăzit șansa de a participa într'un fel sau altul la avantajele incalculabile ale unei supraconștiințe? Sau este inconștientul o realitate psihică pur și simplu de altă natură decât conștiința?

Iată de o pildă câteva probleme posibile în legătură cu configurația și constituția inconștientului: are inconștientul înfățișarea monadică a unei personalități sau o formă de natură mai impersonală? Cum e lăuntric configurat inconștientul? În sfere, cari se juxtapun, sau în sfere cari se includ dela mai mare la mai mic, sau în sfere cari se întretaie? De ce grad de relativă independență se bucură diversele sfere? Enumerăm aceste întrebări nu pentru a le da un răspuns, ci numai pentru a arăta fațetele perspectivei.

Iată și câteva probleme în legătură cu raporturile, ce ar putea să existe între „incoștient“ și „conștiința individuală“: se organizează inconștientul numai pe bază de conținuturi de proveniență „conștientă“, sau și pe bază de alte conținuturi? Utilizează inconștientul conținuturile de proveniență conștientă în spiritul unei finalități, care este alta decât a conștiinței? Întru cât conținuturile unei alte conștiințe individuale sunt mai accesibile inconștientului meu, decât conștiinței mele? Toate aceste întrebări ar merita desbateri serioase. Ele se recomandă deopotrivă într'o vastă perspectivă unitară.

Problematica inconștientului comportă chiar o încoronare în duhul unor delibărări de de natură cu totul metafizică. Cum se face că psihicul e divizat în „incoștient“ și „conștiință“? Din motive de echilibru existențial? Din motive de orchestrație contrapunctică a existenței? Sau din alte misterioase pricini?

De notat că prin aceasta n'am formulat decât o neînsemnată fracțiune a întrebărilor, cari pot fi puse în legătură cu inconștientul ca realitate psihică în „perspectivă cosmică“. Cum însă deocamdată nu ne gândim la o incursiune masivă în adâncimile inconștientului punem capăt interogațiilor posibile. Pentru o incursiune de mare jaf ar fi înainte de toate nevoie de o întreagă oaste, bine dresată, de cercetători. Aici, aprinzând cele câteva focuri în noapte, voim doar să fixăm o perspectivă, dela care ne promitem oarecari satisfacții pentru altă dată.

* * *

Există o teorie psihanalitică despre „creația spirituală“. Teoria aceasta e o parte esențială a învățaturii psihanalitice, întrucât prin ea se completează și se rotunjește schema întregă a doctrinei. Teoria încearcă să elucideze chestiunea, cum și de ce omul devine „creator de cultură“. Deoarece în studiul nostru purcedem la analiza și lămurirea creației spirituale sub aspect stilistic, credem necesar să ne ocupăm și de această teorie, dacă nu pentru altceva, cel puțin pentru curățirea prealabilă a terenului, în numele bunului simț. Termenii, la cari recurge psihanaliza întru deslușirea „mecanismului“ creației spirituale sunt acela al „libidoului sexual“ și al „sublimării“. Pe acest teren, care prin firea sa reclamă o comprehensiune nuanțată, psihanaliztii se dedau mai mult chiar decât în patologie, la foarte regretabile simplificări. În adevăr, a încerca lămurirea creației spirituale prin teoria sublimării unor porniri sexuale, refulate, înseamnă după credința noastră, nu atât a da o explicație creației spirituale, cât a complica problema cu fapte noi, nu lipsite cu totul de interes, dar cari la rândul lor cer o deslușire într'o perspectivă cu totul de altă amploare. Eforturile susținute, de aproape o jumătate de veac, ale psihanalizei n'au putut până acum să demonstreze prea convingător ecuația: creația spirituală-libido nesatisfăcut

deviat. Chiar dacă există un raport real între acești termeni, el comportă și altă interpretare decât cea ecvatională. De fapt, prin ostenele psihanalizei ne-am luminat asupra unui singur lucru, susceptibil de a fi formulat, simplu astfel: spiritul își ia energiile, de care are nevoie, de oriunde acestea îi stau la dispoziție. De aici până la afirmația echivalenței dintre creație și libido deviat e un salt cu totul neligitimat. Să ilustrăm printr'o imagine situația, în care se găsește spiritul creator față de energiile disponibile. În cameră e întuneric; apăși un buton electric, și camera se luminează. Știm că lumina iscată este un efect condiționat de existența unei energii, dar și de existența unui complicat sistem de transformare a acestei energii. Sistemul dispozitivelor transformatoare reprezintă în orice caz în complexul producerii luminii un fapt nu mai puțin important decât existența unor energii sau faptul în sine că energiile sunt transformabile. Ori, privind lucrurile mai deaproape, nu interesează decât prea puțin dacă acest sistem e alimentat, în dinamica sa producătoare de lumină, de cloaca maximă a unei metropole sau de — fulgerele cerului. Cât timp cloaca nu e captată ca să hrănească un sistem transformator, de mare și precisă finalitate interioară, se face că ea exhală doar miasme, dar nu produce lumină. Prezența, singură, a unor energii — nu explică în cazul acesta decât prea puțin. Fenomenul vizat nu are loc fără de sistemul transformator. Despre „cloaca maxima“ sau despre fluviul zeului Libido, atot-puternicul s'au pus în circulație multe basme, cari entusiasmează vulgaritatea puerilă proprie unei anume vârste și cari trebuiesc denunțate ca atare. Din nefericire însă, despre sistemul ascuns, cu transformatoarele lui, grație cărora se ajunge efectiv la o creație spirituală, psihanaliza nu ne-a trădat nici odată nimic. Cu o pasiune uluitoare, și care dă de gândit, ea ne-a vorbit tot timpul numai despre cloaca maxima.

În această ordine de idei să ne oprim un moment asupra unui punct destul de paradoxal, aproape unanim susținut din partea psihanalizatorilor. Cu un zel laudabil, dar vrednic poate de a fi altfel folosit, psihanalizatorii s'au căznit, în savante expuneri, să arate cât de decisive pentru toată viața omului ar fi întâile experiențe și comportări sexuale ale sugaciului și ale copilului. Teza n'a fost într'adins formulată astfel numai ca să exaspereze sentimentalismul burghez. Psihanalizatorii, sunt în adevăr de bună credință. În monografiile psihanalitice, de-o ținută, care satisface toate exigențele unui scientism rău înțeles, se afirmă bunăoară despre cutare mare poet, că a închipuit cutare celebră scenă de dramă numai sub presiunea complexului oedipian, statornic în el, în primii ani ai copilăriei sale. Sau se afirmă bunăoară despre cutare mare pictor, că a devenit pictor numai sub presiunea irezistibilă a unui complex anal infantil. Nu vom împinge pudicitatea până la tăgăduirea sexualității infantile, vom nega însă cu toată hotărârea accentul de fatalitate, pe care psihanalizatorii îl pun pe această sexualitate. Psihanalizatorii prefac *întâia manifestare* a unui individ, aprținând unui anume tip „vital-sufletesc“, în „motor“ permanent al vieții spirituale a acestui individ. Să ni se dea voie să ripostăm că în această interpretare s'a intercalat o incredibilă confuzie între „accident“ și „substanță“. Acest naiv amestec de planuri se cere pus la punct. După părerea noastră întâilele comportări sexuale ale unui om, ne referim la cele infantile, țin prin felul lor în genere de un anume „tip“ și de o anume „configurație bio-psihologică“, cel puțin tot așa de mult, ca și tot restul inepuizabil al acțiunilor și reacțiunilor acestui individ. Primelor comportări infantile într'o anume zonă, nu li se poate atribui rolul de „motor“, sau de „cauză“, mai profundă, a comportărilor unui om matur în toate domeniile. Această îngroșare de accent e posibilă numai printr'o greșală de gândire. Primele comportări infantile au cel mult semnificația unor prime manifestări sau conturări ale unui tip bio-psihologic. Nu știm ce miraculoasă împrejurare le-ar putea conferi puterea, prestigiul, și eficiența unor „*determinante decisive*“, de care ar depinde însuși „tipul“ după cum cred psihanalizatorii. Primele comportări, ținând de domeniul libido,

au cel mult darul de a *anunța* un anume „tip“; ele nu pot fi deci privite drept cauze generatoare ale „tipului“. Primele comportări infantile sunt astfel, recunoaștem, susceptibile de a fi considerate, ca și alte comportări de altfel, drept „simboluri“, sau „caricaturi metaforice“ ale unei individualități. Psihanaliștii nu înțeleg însă comportările infantile în chestiune ca simple manifestări ale unui tip bio-psihologic pe cale de a se constitui, și deci ca „simboluri“ posibile ale acestui tip, ci ca *momente decisive*, cari vor modela în întregime însuși tipul, căruia îi va aparține un ins oarecare. Acesta e accentul de fatalitate cu care psihanalizii apasă asupra „copilăriei“. Diversele complexe, cel matern, cel patern, cel anal, etc. sunt privite de către psihanalizii, drept cauze determinante ale unor structuri tipologice. Aceasta nu e cu puțință decât printr'un tur de forță și printr'un abuz de gândire cauzalistă. Îndrăznelile psihanalizei nu se întemeiază pe virtuțile de cercetători ale psihanalizilor, ci adesea pe niște grave confuzii inițiale. Primele comportări infantile nu sunt *cauze* ale unui tip psihic, ci prime *simptome* ale unui tip psihic; ceea ce înseamnă cu totul altceva. Diformarea psihanalitică n'a fost posibilă decât ca rezultat al gândirii de obicei foarte materiale a medicilor, dintre cari s'au recrutat întâi psihanalizii. Nu știm dacă această interpretare, piezișe, care implică o eroare de metodă, și căreia psihanalizii i-au căzut jertfă în masă, a mai fost în acelaș chip pusă în evidență din partea cuiva. Faptul că o asemenea desfigurare a fost cu puțință nu dovedește decât încă odată penibila deficiență filosofică a psihanalizilor.

Aceste rezerve, odată formulate, oricât de serioase, nu ne împiedecă să recuoaștem psihanalizei meritul de a fi pus în lumină mecanismul refulării. Procesul psihic al refulării există; și e unul din cele mai permanente ale vieții sufletești. Dar și în ce privește acest punct ne găsim pe altă poziție exegetică decât psihanaliza. Modul cum refulează și ceea ce e dispus sau e în stare să refuleze insul, e în funcție, în cele din urmă, de tipul integral, de un sistem de predispoziții, căruia insul îi aparține. Psihanalizii s'au apropiat de această problemă pe călcăie puțințel scâlciate. Adepții ai unei gândiri oarecum ritual fixate, ei pun un accent exagerat pe cauzalismul mecanic al coținuturilor refulate, și sunt prea puțin preocupați de morfologia, în care se integrează procesul. Am spus: refularea există. Și adăogăm: coținuturile psihice, odată refulate, e sigur că nu încetează cu aceasta de a fi elemente active în viața noastră psihică. De aici până la afirmațiunea că ele *determină*, ca un deus ex machina, forma și structura personalității, e însă un salt, la care psihanalizii se hotărăsc fără real suport. Saltul e ilariant, căci raportul dintre fapte e tocmai invers: forma și structura personalității psihice determină modul și natura refulărilor, sau chipul cum un individ își soluționează dela caz la caz problema refulărilor, impuse de împrejurări.

Felul de a gândi, în genere mult prea material și mecanicist, a împins pe psihanalizii spre concepția despre inconștient ca rezervoriu de coținuturi psihice refulate. Un miros de maidane te urmărește încă mult timp după frecventarea psihanalizei. În concepția psihanalitică inconștientul ia aspectul, de demnitate diminuată, a unei magazii de vechituri, unde se aruncă tot ce nu rezistă în ordinea conștiinței. Sau privind lucrurile prin sticlă măritoare, raportul dintre conștiință și inconștient are în concepția psihanalitică similitudini cu acela mitologic dintre „cosmos“ și „haos“. Pentru a se menține în echilibru ca un cosmos, conștiința ar avea nevoie de un subsol destinat degradării coținuturilor, conștiința ar avea nevoie adică de un spațiu inferior, în care să poată fi alungat orice element capabil de a produce haos. Prin aceasta inconștientul e ca și condamnat. Pentru spiritul teoretic el devine într'un fel sediul haosului psihic. Făcând drumul invers, dela inconștient la conștiință, psihanalizii vor simți nevoia unui proces, prin care coținuturile refulate se purifică pentru a putea fi reintegrate conștiinței; acest proces a fost numit

„sublimare“. Concepția despre „sublimare“ este în cele din urmă condiționată de imaginea specială, pe care psihanaliztii și-o fac despre inconștient, care, anarhic și imoral prin natura conținuturilor, deslănțuindu-se ca atare, s'ar manifesta ca un agent producător de haos. Din partea noastră opunem concepției despre inconștient ca rezervoriu de fosforescențe putride și haotice, o concepție care conferă inconștientului aspecte mai domesticate, și în orice caz o amploare cosmotică. Într'un sens am relua astfel — o spunem fără sfială — tradiția romantică. Viziunea romantică era însă sumară și goală, o promisiune, un cadru deșert, rămas nespeculat. Urmează ca acest cadru să fie umplut de acum cu substanță, cu forme și cu structuri pastoase divers articulate.

* * *

Precum am atras luarea aminte, concepția despre „inconștientul psihic“ nu se bucură încă de aprobarea unanimă a psihologilor și filosofilor. Concepția mai întâmpină rezistențe, despre cari, oricât de zadarnice le-am socoti, trebuie să luăm notiță, unele venind din partea unor gânditori de incontestabil prestigiu. Îndeobște cercetătorii de școală mai veche sunt dispuși să accepte inconștientul numai ca atribut negativ, ca „lipsă de conștiință“. În acest înțeles negativ atributul delimitează de-o pildă fenomenele pur fizice sau pur fiziologice. Când rezistențele împotriva inconștientului psihic vin din partea psihologilor bătrâni ieșiți din laboratoarele experimentalismului — ele sunt scuzabile prin limitele vârstei. Mai puțin scuzabile sunt împotrivirile contemporanilor. Nu ne putem hotări să facem aci inventarul tuturor părerilor potrivnice ideii despre inconștientul de natură psihică. Ne vom opri totuși puțin asupra criticei, de care gânditorul Ludwig Klages invrednicește teoria despre inconștient. În faimoasa sa operă intitulată „Der Geist als Widersacher der Seele“ (vol. I., pag. 218, etc) Klages ridică împotriva ideii, ce ne preocupă, argumente de natura aceasta: „Inconștientul, conceput numai gradual, sau mai bine zis, numai prin locul său, deosebit de conștiință, dar ca natură încă tot conștiință, se raportă la conștiință, la fel ca obscuritatea la luminozitate, ca starea pe loc la mișcare, ca tăcerea la sunet, sau ca josul la sus. Exact cu această înfățișare apare această idee absurdă mai întâi în sistemul lui Leibniz, ale cărui „reprezentări inconștiente“ sunt, după cum se subliniază, reprezentări infinite de mici“, „obscure“, sau diferențiale de conștiință, și al cărui „inconștient“ se prezintă încă în genere îmbucurător de degajat drept conștiință inconștientă. Dacă un fizician ar profesa teoria că lumina vizibilă se produce din lumină invizibilă sau din întuneric, iar sunetul auzit din sunetul de neauzit sau din tăcere.... o asemenea teorie am găsi-o neapărat absurdă“. Citatul desvelește suficient de limpede sensul criticei, cu care Klages onorează ideea despre inconștient. Printr'un ciudat desaccord cu sine însuși Klages, gânditorul nu lipsit de imaginație, ironizează de ex. și „juxtapunerea spațială“ a inconștientului și conștientului, deși el însuși își dă desigur perfect seama că asemenea juxtapuneri n'au în sistemele psihologice decât o semnificație metaforică. Critica lui Klages gravă în termeni, fragilă în fond, nu putem spune că are darul de a ne fi convins. Uneori sulțele și verva lui Klages se proiectează în acest peisaj filosofic amintind o tristă figură. În adevăr obiecția lui Klages că „inconștientul psihic“ nu explică conștiința, deoarece inconștientul psihic n'ar fi decât „încă odată conștiință“, teoria lăsând astfel nesoluționată problema conștiinței, — obiecția lui Klages, zicem, luptă cu sublimă seriozitate cu „mori de vânt“. Considerațiile critice ale lui Klages, ciocănite cu osul degetului, trădează sonorități de doage goale. Prin emiterea ipotetică a ideii despre „inconștientul psihic“, credeam că nici un psiholog nu a ridicat vreodată pretenția de a „explica“ conștiința ca atare, adică conștiința întru cât e „conștiință“. Să concedem, pentru un

moment și în avantajul discuției, că psihologii abisali n'au parvenit că conceapă inconștientul psihic decât ca o realitate, care nu e decât „încă odată conștiință“. Prin „încă odată conștiință“ psihologia abisală nu vrea de fapt să explice *conștiința* ca esență metafizică; psihologia abisală, ca orice știință regională, se abține dela asemenea explicații globale; ea vrea pur și simplu să explice numai anume *fenomene* ale conștiinței, câteodată chiar numai anume fenomene ale conștiinței — „caz“. Aici suntem așa dar departe de orice metafizică. Privind lucrurile astfel mărturisim că nu prea înțelegem de ce adică anume fenomene de conștiință, nu s'ar putea efectiv explica, recurgându-se la un duplicat sau chiar la un multiplu al conștiinței. Nu e vorba ca fenomenele de conștiință să fie explicate în calitatea lor „conștientă“, cât în structura și modul lor de a apărea în angrenajul conștiinței. Procedul ar fi inadmisibil numai dacă aspirăm oarecum la o explicație *metafizică* a conștiinței ca atare. Dar, precum ni se arată, nu aceasta putea să fie scopul psihologilor, în momentul când se clădea teoria despre inconștientul psihic. Psihologia, abisală afirmă numai că unele fenomene ale conștiinței (d. e. visul) se explică mai lesne dacă se admite existența alături de conștiință a unui inconștient psihic; dacă se admite adică alături de conștiință încă o formă de conștiință. În Fizică se operează de-o pildă nu mult mai altfel, când pentru explicarea unor fenomene ale materiei se recurge la ipoteza atomilor. Klages ar putea aci, ca și pe teren psihologic, să obiectioneze: atomilor li se atribuie „însușiri materiale“, precum soliditate, impenetrabilitate extensivă; prin urmare ipoteza atomilor lasă nesoluționată problema materiei; — în consecință ipoteza e de prisos. Firește că o asemenea critică adresată Fiziciei n'ar prea alarma pe fizicieni. Obiecția ar trăda numai incapacitatea filosofului de a înțelege *metologia științifică*. Prin ipoteza atomilor fizicienii n'au ridicat nici odată pretenția de a explica „materialitatea“ ca atare, sau esența metafizică a materiei. Prin ipoteza atomilor se încearcă doar lămurirea unor *fenomene* materiale, chimice și fizice, cum sunt atâtea și atâtea, izolate sau tipice. Prin urmare ipoteza atomilor e foarte utilizabilă, iar fizicienii, cari uzează de ea, nu pot fi deloc acuzați de nerozie. Ori în psihologia abisală avem o situație similară, când se face uz de ipoteza inconștientului. Ni se pare destul de vădit că Klages face, prin obiecțiile ridicate împotriva ipotezei despre inconștientul psihic, o confuzie între planul metafizic și cel psihologic. Doctrina despre inconștientul psihic nu iese cătuși de puțin zguduită sau diminuată în prestigiul ei pe urma întâmpinărilor lui Klages.

Ideea despre inconștientul psihic o socotim ca un punct câștigat, cel puțin în sensul unui postulat teoretic. Urmează natural să se elucideze de-acu înainte, prin avansări precaute, din etapă în etapă, structura inconștientului. Atribuindu-se inconștientului psihic conținuturi de acelaș fel ca și conștiinței, se face probabil o greșeală, la care nu suntem dispuși să colaborăm; o greșeală analogă antropomorfismului în religii. În această problemă a structurii inconștientului, s'a procedat până acum de sigur prea mult prin analogie cu conștiința. Să admitem deopildă că inconștientul *gândește*. Întrebarea ce se pune numai decât, e dacă inconștientul gândește la fel ca și subiectul conștient, sau cu totul după alte norme. În principiu înclinăm spre părerea că inconștientul, dacă gândește, gândește *altfel* decât după regulile de gândire ale conștiinței. Problema astfel pusă ațată nespun curiozitatea. Cercetându-se potrivit acestui principiu, structurile speciale ale inconștientului, suntem de fapt foarte departe de a socoti inconștientul psihic pur și simplu drept „încă odată conștiință“. Când e vorba de elucidarea structurilor inconștientului trebuie să ne mobilizăm imaginația teoretică, mai din plin, decât s'a făcut până acum. Psihicul e — ca orizonturi, ca atitudini, ca inițiative, poate chiar ca gândire, ca memorie, ca imaginație — cu totul altfel structurat în regiunea inconștientului, decât în regiunea conștientului. În-

vestigației psihologice i se impune în momentul de față un principiu în forma unei mari anticipații teoretice: *inconștientul și conștiința sunt a se considera analogic în substanța lor psihică, dar disanalogic în structurile și conținuturile lor ca atare*. Numai astfel „inconștientul“ dobândește o efectivă potență explicativă în raport cu fenomenele de conștiință.

* * *

Ținta noastră, anunțată în capitolul introductiv e să punem în lumină factorii inconștienți, cari stau la temelia fenomenului „stil“. Expunerile de mai înainte despre inconștient, ținute pe cât cu puțință în termeni foarte generali, n'au avut alt rost decât de a pregăti situarea problemei în cadrul ei, și cel mai firesc, și cel mai larg în acelaș timp. Acest cadru ne va interesa totuși numai parțial. Incursiunea noastră în inconștient nu va străbate decât până în substraturile, cărora li se datorește consistența „stilistică“ a creației spirituale.

C I C L A D E L E

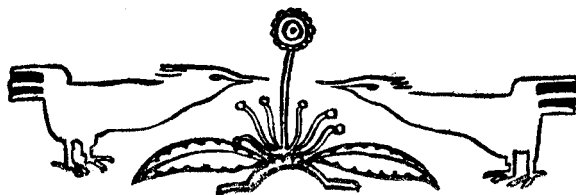
DE

ION PILLAT

Cu limpedea'ncreșire a mărilor revine
Lin primăvara lumii pe vânturi înapoi,
Și prin oglinzi cu sare, purtând panere pline
De foc de oleandri, de rodii și de foi,
Surorile ridică iar frunțile, senine
Pășind cu tălpi de stâncă pe valurile moi.

Corabia străveche cu pânza ei pătrată,
O căutați zadarnic, zeitelor, prin zări.
Dau ramuri și dau muguri din puntea îngropată
Pe plaja unde valul vuește a uitări.
Dar unde e Ulise, ce v'a fost drag odată,
Și Troia unde este, stăpâna peste mări ?

S'a prăbușit Elena, frumoasa, pentru care
Atâția regi căzură în floarea vârstei lor.
Prin vânturi pescărușii tot țipă a pierzare...
Și una câte una dispar acum în zare
Învălurate'n spumă, cu trup nemuritor,
Cicladele.

O C L I P Ă

DE

VICTOR PAPILIAN

Se simțea trist, nefiresc de trist... Și ar fi trebuit să fie voios, puternic și hotărît. Era doar în căutarea unei noi amante! Or, acest timp de dibuire, de nesiguranță, plin de neînsemnate dar delicioase evenimente — plimbări, așteptări, întâlniri — alcătuia singura lui mulțumire, permisă la anumite intervale, în viața lui de profesor universitar, atât de chibzuită încât părea socotită după formula unei mașini. Căci așa se hotărîse de mult, din prima clipă a înțelegerii vieții, să se ferească de legături prea lungi. Deci, fiecă amantă șase luni... Atât! Și iată douăzeci și trei de ani de când, matematic, așa proceda. Prin urmare, patruzeci și șase de amante. Profesorul tresări:

— Cât sunt de bătrân!..

Parcă numărul amantelor — unele uitate cu desăvârșire, altele pierdute în depărtarea amintirii, altele vii ca imagine, trăind în apropierea sufletului său, dar toate tăind anotimpuri exacte ca durată — măsura lungimea vieții lui.

— Da... îmbătrânesc...

Și se simțea singur în convoiul forfotitor ce se scurge dealungul bulevardului, singur — evitând chipul unui cunoscut — fixând în depărtări, din șiragul firmelor luminate, literele unei reclame colorate în violet, culoarea de legătură între durere și azurul negru...

La Cercul militar se desmetici,

— Să fiu tare... ce Dumnezeu!..

Trecu strada și se prinse în coloana ce urca dealungul Căii Victoriei. Avea să ia masa la Herdan. Aci servesc fete, se pare, colecționate după tinerețe și frumusețe. Totdeauna amantele și le-a recrutat din clasa lucrătoarelor. Să n'aibă dificultate la despărțire! Avea oroare de „colaj“, de scene, de scandal. Aceste fete sunt docile; știu despre ce e vorba și la ce să se aștepte. Un cadou bun, o sumă de bani — era darnic în chestiuni de dragoste — și legătura gata...

Lumina restaurantului îl desmetici. Tinerețea fetelor, sprinteneala și istețimea lor, aducând prin cochetele lor uniforme — rochii verzi, șorț alb, bonetă scrobită — voia bună a chelnerilor germani și ispita veritabilelor subrete de operetă, îl înviora. Dar nu pentru mult timp. Acel pâlăit de dorință și teamă, alcătuiind emoția, pieri iute. Era obosit. Inițiativa dragostei, toate acele nimicuri preliminare, i se păreau acum obstacole mari,

greu de urnit. Urcă la ultimul etaj, deobiceiul mai gol. Nu se înșelă. Aci, doar câteva mese ocupate. Alese la întâmplare una, apoi chemă o chelnăriță. Fata se apropie. Profesorul se sili să dea privirii înțelesul convenit. Nu reuși pesemne, căci fata își notă comanda și plecă în fugă, fără să ia seama. El se simți și mai obosit.

— Pentru o singură privire, atâta greutate...

Gâfăise parcă de sforțarea făcută, nu de dorință. Privirea i se întoarse în ghiocul sufletului. Oboseală?.. Durere?.. Și totul, fără motiv!.. Deodată, mintea i se opri. Oare, fără motiv?.. Și începu să-și cerceteze sufletul. Ce se întâmplase cu el? Fățuș, nimic nou. Articolul fusese expediat la Gazeta matematică. Prin urmare, ca lucru, n'avea să-și reproșeze nimic. Poate nu era ceea ce voise el. De mult se străduia cu o lucrare mare, cu o lucrare, care să-l înalțe din lumea mediocrității. Zadarnic! Toate scrierile lui erau meritoase. Dar atât! Celebritatea îi rămânea închisă. Profesorul se răzgândi. Nu asta era motivul principal. O lucrare mare, o descoperire, la urma urmei, e și o chestiune de noroc! Durerea lui era mai vie, mai umană. Nici ruptura cu Violeta, ultima lui amantă!.. Era proastă și antipatică. Gândirea lui cerceta înfrigurată, și cercetând parcă se apropia de adevăr, ca degetul unui medic, ce, palpând, se apropie de punctul dureros. Și deodată dete un țipăt în el. Oare?.. Oare de acolo să i se tragă?.. Profesorul simți un cerc subțire de căldură împrejurul frunții. Și respirația i se opri o clipă.

— Imposibil!..

Și totuși, adevărul stăruia, la punctul dureros. Alungase din casă copilul servitoarei!.. Nu propriu zis, alungase, dar din ordinul lui, mama îl înapoiase bunicii. Era o fetiță de cinci ani, drăgălașă, deșteaptă. Și în scurt timp, devenise de-a casei. Dela bucătărie, fetița trecuse în prânzitor, de aci, în dormitor, și încet, încet, până'n biroul lui. Ocupat cu lucrarea, nu luase seama la manevra mamei. I-o înfigea încet, încet... cu gând poate să i-o adopte.

— Și ea mă socoate bătrân...

Profesorul zâmbi dureros în el.

— I-am arătat că știu ce vreau.

Și totuși alungarea copilului stăruia ca un punct dureros.

— Bine-am făcut... Cine știe unde ajungem...

II

Când chelnărița îi aduse mâncarea, profesorul observă, într'o firidă din fața lui, o masă ocupată. O doamnă singură aștepta; o doamnă în vârstă, și totuși foarte frumoasă.

— E în vârstă își zise el, după părul alb cu fire metalice, după coafura modernă cu rămășițe din alte timpuri, și poate, mai ales, după acea piele incoloră a feței, în care a dispărut toată brutalitatea sănătății. Dar cât e de frumoasă!..

Parcă descoperirea un fenomen nou. Cu curiozitate științifică și totdeodată cu o pasiune estetică, se încăpățănase a găsi tot ce inobilează și rafinează frumusețea unei femei în vârstă. Folosea talentul său geometric, ca și cum frumusețea plastică se supune unei interpretări matematice. Chipul înscris într'un oval, rădăcina nasului în unghi obtuz, bustul drept, gesturile reduse și distante! Are ceva de portret. Pesemne, chipul bine definit, stilizat, scăpat de mobilitatea trivială a tinereții, și un parfum vetust, amestec de alcov, salon și cămară.

Profesorul se surprinse în această postură.

— Îmbătrânesc... își zise el. Altă explicație n'am... Așa ceva nu mi s'a întâmplat nicicând, să scotocesc tainele unei frumuseți, necum ale unei frumuseți femeiești. De

fapt, bătrânețea nu e altceva decât o schimbare de mentalitate... Decăderea trupului urmează mult mai târziu... Că această schimbare se face lent sau brusc...

Din nou se opri. Un domn în vârstă, grav, fața complet rasă, părul alb, tot atât de frumos, parcă la fel ieșit din cadrul unui portret, se așează la masă. Fără să vrea, profesorul continuă să se judece.

— Cine știe, dacă schimbarea mentalității și la mine nu durează de timp... și abia azi am băgat-o de seamă... azi, alungând fetița bucătăresei...

Și împotriva tuturor hotăririlor luate, se simți din nou trist.. Profesorul plecă ochii în farfurie și începu să mănânce.

— Soțul trebuie să fie un militar la pensie... gândi el. Poate un general... Ținuta marțială numai cariera armelor ți-o dă... Apoi, biroul și salonul afinează figura... Zadarnic noi intelectualii îi disprețuim. Chipul nostru muncit, nîcîcînd nu poate exprima acel calm, care, la urma urmei, rămîne suportul frumuseții mature.

Gîndul i se frînse brusc. O voce tună:

— Asta-i talpă de cismă...

Profesorul ridică în sus capul. Ochii lui întîlniră privirea speriată a femeii.

— Vezi, cucoană, dacă m'aduci în localuri de-astea?...

Era el, frumosul pensionar, care vocifera. Profesorul, din discreție, își lăsă capul în farfurie. Retina lui fixase însă chipul în desordine al pensionarului, plin de cute, sprîncenele pieziș coborîte, nasul umflat, maxilarul împins înainte. Furia omului creștea. Chemase chelnărița, cerea altă friptură, ba chiar înjura, reținut, printre dinți. Profesorul continua să gîndească:

— Aștia au fost tineri... Și cât de frumoși or fi fost!

Și o imagine banală i se ivi în mînte: doi tineri însurăței, mîna în mîna... ea în rochie de mireasă, el în mare ținută, la fotograf, buchetul de nuntă la picioare... Acest gînd îl îndureră parcă până la desnădejde... Oricum o cămești, rezultatul este același... Ori împreună cu altul, ori singur în egoist...

Se opri pe cuvîntul egoist. Asta fusese în viață: un egoist! Dar celălalt?.. Ofițerul cel frumos, nuntașul de altădată căsătoritul de azi?.. Și, fără să vrea, ridică din nou privirea. Pensionarul mânca încrunțat, însă mereu elegant, gura închisă, gesturile sobre, șervetul la butoniera vestei. Ea ținea capul ascuns într'o mîna.

— Isprăvește... că mă faci de răs... comandă bărbatul.

Profesorul înregistră:

— Il face de răs...

Femeia se supuse. Ochii ei erau rotunzi de lacrimi. Profesorul nu mai putu suporta scena, plăti repede și plecă. La capătul scării se opri să mai privească odată. De obicei plînsul îl îndispunea. Lacrima, avea el impresia, face ochiul sticlos ca de păpușă și străin, în orbită. Și totuși azi, mîntea-i răspunde altcum.

— Iți vine să-ți tragi un glonț în cap...

Uitase scopul venirii lui. Femeile nu-l mai interesau. Gîndul lui întreg era ocupat parcă de privirea frumoasei doamne în vârstă. Lacrima, ca o rană, îi sfredelea simțirea.

— Ciudat!.. O necunoscută...

Nimic nu turburase până atunci sufletul său. Totul trecea la suprafață, pală de crepuscul ce atinge teșit luciul unui lac. Și iată, că deodată, se învolburaseră apele! O rază de lumină explodase în adînc, pornită parcă dintr'un ochiu înlăcrămat.

— Iți vine să-ți tragi un glonț...

Imaginea asta absurdă, imposibilă, se preciza. Zadarnic se mustra:

— Pentru o necunoscută?..

Gândirea nu mai asculta de poruncile raționamentului.

Chiar atențiunea lăuntrică dispăruse, odată cu ea, și paza propriei sale făpturi. Obscur și inutil i se frământa sufletul. O singură stare de conștiință tindea să-și facă drum, parcă dinafară înăuntru: glonțul de revolver.

— Sunt bolnav pesemne...

Nici astă mustrare nu-l întări. Simțea deslușit că viața nu are niciun preț. Singur și părăsit, se privea afundându-se în noapte, ca pe un ecran de cinematograf. O stea plesni în țeasta unui nor, explodând în mici țandări de lumină.

— Ca un glonț în tâmplă...

Aceiași obsesivitate. El începea să cedeze. Prin mica rană a cerului, în fumegări de nori, cerul părea că-și dă duhul. Doar umbre și ecouri, pe care le prindea lăuntric, dincoace de simțuri.

— Și prin rana mea, tot umbre și ecouri...

Se revoltă într'o ultimă încercare.

Rana mea?... Care rană?..

Iși răspunse prin aceeași imagine: o tâmplă găurită, incrustată de țandări roșii.

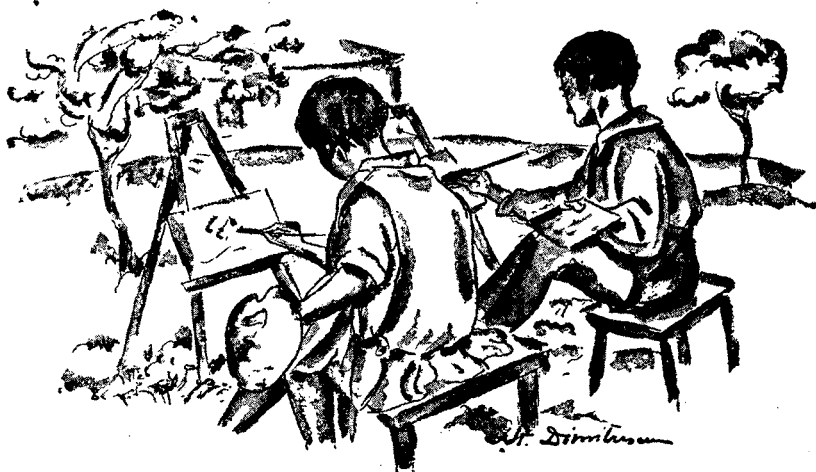
— Sunt bolnav... bolnav de tot... Sau poate trăesc o clipă unică...

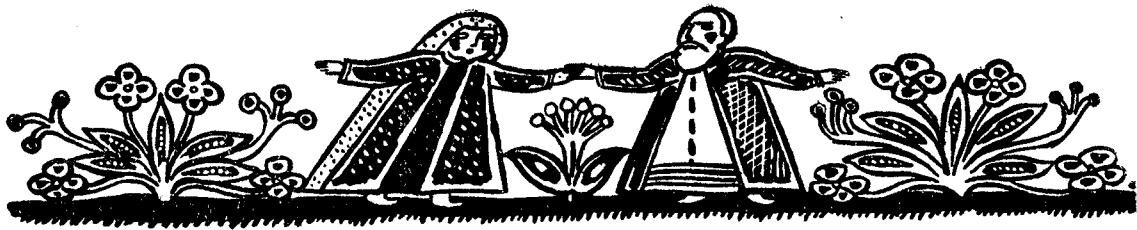
Profesorul, brusc, se desmetici. Avea senzația că a triumfat dintr'o grea luptă. Parcă i se răspânda în suflet un sentiment de înțelegere nesfârșită și de libertate totdeodată.

— Lacrimă?... Sânge... Aceleași făpturi trupești. Numai că lacrima aparține altuia și sângele, ție..

Și cele două imagini, până atunci potrivnice, tindeau să se apropie și să se fuzioneze într'un singur act, într'o singură clipă. Da... va merge acasă și-și va pune revolverul la tâmplă. Clipa va decide. De bunăseamă, nu va trage... E încă prea laș! Sau, poate... In orice caz, să consemneze clipa, clipa care premerge o nouă viață. Să lege laolaltă cele două gânduri, până acum nefirești: lacrimile unei necunoscute și glonțul de revolver în tâmplă..

Și parcă aceste două noțiuni, care, din începutul începutului, se căutau, se fugăreau, doar tâmpla lui le împiedica să se întâlnească....

P O E S I I

DE

V. VOICULESCU

POPAS ÎN TOAMNĂ

La un popas în suflet, ce'n van îl tot amâni,
Îți iese'n cale toamna cu aur trist în mâini.

Svâcniți de către mare pe limbi de vânt amar
C'un hârb de glas cocorii te strigă în zadar.

Ridici în silă ochii, stau țarc peste priviri
Înaltele desgusturi pe șesuri de-amintiri.

La'mbucătura vieții pândește negrul domn
Să tragă peste toate obloane lungi de somn.

Bătrân se culcă dorul în vizuini de lup,
Obârșiile tainei s'au istovit în trup.

Abia răsbînd prin păcle și'ntunecimi de ploii
Mai urcă'n cer copacii amurguri mari de foi.

Stă'n slăvi rugina lumii cu pulbere și plâns,
Dar seva'n țintirime de rădăcini s'a strâns.

Din pulpa vremii scade tot ce fu ne'ncăput
Și lin nemuritoarea merindă intră'n lut.

I M N

Suflete, în fața ta'ngenunchi:
Urci din lut coloana gânditoare
Mii de rădăcini și-un singur trunchi
Pentru-a lumii sevă călătoare.

Tu ce-ți porți tumulturile sus
Măndrele mâni aeriene
Unic ostrov în văzduhuri pus
Aripelor ostenite pe noiâne

Și ridici minunea la zenit,
Subterane, negre reverii
Să-ți prefacă lemnu'n florării
Leagăn pentru cerul adormit.

Cel mai mare, împedele rod
Dăruie-l aceluî ce se sue
Spre a foilor cerească cetățue
Unde-ai prins azurul în năvod,

Unde n'ajung piatră nici braț bont,
Peste vastul vânt svărlit avuzuri,
Să culeagă'naltele auzuri
Ochi zămislitori de orizont.

Exilatul fruct biruitor
Vârfuri de elan în slăvi îl ține,
Dar sămânța încă grea de sine
Cade'n trist pământ interior.

FATA DIN DAFIN

Te desgolesc și 'n brațe îți strâng rotunda noapte,
Lumina pielei pipăi cu degete de orb
Și mâna-mi ospătată cu sâni, culege șoapte,
Tot trupul cu migală de mângâeri să-ți sorb.

Lucizi, genunchii candizi mai stăruie'n răscoală
Descui îns'al lor lacăt cu chei de desmierdări,
Minunea jefuită să nu rămâie goală,
Te-a copâr cu o horbotă de sărutări.

Când albă mușcătură infiptă'n cer, pătrunde
Altoiul aurorii în carnea beznei vii
Sub așternutul rece ca sub obroc te-ascunde
Și stingă-ți ale coapselor tale dulci făclii.

Sub ceara dimineții ce lină arde'n soare,
Grav, sufletul la margini de fericiri stă'n loc,
Culege oboseala ca pe-o suavă floare
Și'n patimă se'nchide ca într'un trunchi de foc.

ARTURO MARPICATI

POESII DE RĂSBOIU

Trad. de Al. BUSUIOCEANU

PSALM DESPERAT

La 20 Februarie 1917, regimentul 125
de infanterie a ridicat un altar rustic în
fața muntelui Talomino

În mijlocul asprei nudități — de ciclopici pereți,
răsari, o templu al lui Dumnezeu;
baza ta stă pe prundiș pustiu.

Cerul mereu negru; — nevăzute culmile înalte;
Va străbate oare printre neguri, — va străbate, o Doamne, rugăciunea noastră ?

Noi simțim, Duh fără margini, — simțim dreapta ta
apăsând umerii noștri;
dar suntem toți fără păcat: de ce ne ții
încovoiați sub durere ?

„Dumnezeu al armatelor, Dumnezeu al măcelurilor“ — blestemă
gurile împăraților.
Nu ești tu Tatăl Nostru — și vestitorul păcii ?
Uită-te la lume, o Părinte; e toată un cimitir
al copiilor tăi !

Vom veni să te rugăm; dar ai să ascuți tu
rugăciunile noastre ofilite ?
Căci gurile noastre sunt, — de prea lungă rugăciune ostenite.
Ochii noștri țințiți la pământ — trimiț scâpărări sinistre;
Iată, îi înălțăm la cer — și ei dau lacrimi de sfășiere.

Departate copilașii mișcă — buzele trandafirii
Și se roagă fiecare pentru tatăl lui.
Iar ei, nebuni în învălmășală — seucid între ei și mor
rugându-se pentru copii.

Oare, nu te mișcă, Doamne, — vocea albă
a celor neștiutori?
Fața sângerândă a suferinței
nu te mișcă, Doamne?

Dușmanul nostru e vântul superb — care umflă
mantia stemată a celor puternici.
Pe noi, gingașe trestii — vântul superb ne doboară.
Noi, învingătorii în bătălii, — noi suntem cei învinși, întotdeauna.
Foamea aduce la tăcere — strigătele noastre răsvrățite.

Vii, mizeria violacee râde de noi și ne biciuește;
morți, corbul ironiei croncănită ne sfâșie.
Doamne! Doamne! Iată toți te chiamă! — Dar auzi tu oare
cuvintele, bătaia inimilor — care cer dela tine milă?
Să mai fie oare dincolo de lumea noastră soare?

PAUZĂ

De trei ani — ca un izvor
secat sub verdele
adăpost al mușchiului —
nu mai da semne de iubire
inima prinsă în toropire,
inima mea tânără.

Intr'o odihnă de războiu
— nebănuite treziri,
copilărești întoarceri către bucurie —
când îndărătul casei
lângă ulucile grădinii
pe care umbre dragi începeau s'o înflora
— cerul de August numai stele,
în portic adieri de fân îmbătătoare —
îți cerșeam
câteva scântei de dragoste
— O uimite pupile deschise
de întâia dorință,
neatinsă carne de mătase, făcută
pentru degetele mele temătoare —
atunci inima mea tânără
căzută în toropire
se trezi iarăși la iubire,
foc jucător aprins în palida viață.

Și cu tine, dragostea mea,
trăii ceasurile simple,

timpul care nu apasă,
respirai tinerețea mea proaspătă,
ca boarea unei mirodenii
acolo în sărbătoreștile vecernii
liniștite
în tinda bisericii înSORITE.

Eram la marginea pământului
unde se revărsa îndelung și plângător
mugetul războiului,
și totuși trăii zile de înduioșare,
aproape copil sub cerul părintesc,
trăii zile de uitare,
pe care nici nu cutezam să le gândesc,
cu tine, dragostea mea mare.

Imi dădeai în absențele pândite
și-atât de prețioase ale mamei,
furișe sărutări, nebănuite;
imi dădeai gura ta
lascivă fără știre,
mi te lăsaî în părăsire
impătîmată și fierbînte.
Și nu rosteai, ca altele, cuvînte
zadarnice și înșelătoare,
Erai întreață ca o flacăra
tăcută și mistuitoare

Fu pe acea margine a pământului
unde se revărsa îndelung și plângător
mugetul războiului,
când într'o noapte de fulgere și de alarmă
m'ai deșteptat înpăimântată
pentru grăbîta despărțire, —
un sărut roșu de suflet și de carne,
o înflorita mea iubire.

Unde ești tu ?
Pe sfioasele uliți
ale târgului friulan
tropăe acum zgomotoasă
copita calului unui ulan.

Soldat, dacă ești învîns,
Iubirea ta e și ea învînsă.
Sfășiată, inima e mută,
nu trebuie să plângă.
Nîmic, nîmic nu e de folos
când nădejdea e pierdută.

Pământul ne e cotropit.
Iar tu, în casa unde
liniștit
mă întorceam să te iubesc,
înduri acum injuria,
străinului barbar și infometat,
pe care îl îmbată vinul nostru
și furia.

Soldat, unește-ți arma
și credința în supremă îndârjire,
și nu plânge de iubire
când țara sfântă ți-e călcată în picioare.
Iubirea ta va fi și ea înfrântă
dacă nădejdea moare.

MARILE MULȚIMI PROLETARE.

Sunt
proectile de carne
să sfărâme fierul asvârlite;
mișcătoare câmpuri nesfârșite
legănând holdele morții.

Merg;
un destin nomad îi prăvălește
valuri-valuri; îi ridică pe culmi,
ii rostogolește,
ii înăbușe în sfredelite maluri.

Stau
asemeni clapelor pe o claviatură mută
alineaja, nemișcați, în tranșeea mohorită.
Când alarma îi înfioară
grîndina sbârnaitoare din trașeea lor coboară.

Respiră
cu ochiul dilatat de pândă;
lâncezesc
în hrube, cu guzganii;
gem
cu picioarele în cangrena noroiului;
merg și se opresc
sub ploaia ce le burdușește pâinea
— pâinea nu cotidiană,

Trăesc laolaltă vremea, care picură minutele :

astfel cu mâinile cojite
astfel ca chipurile bărboase
astfel cu insectele tenace ;

fără acoperiș, fără pat,
fără căpătâi de masă, fără foc,
fără un muc de lumânare seara ;

ziua umiliți în abțință ;
noaptea tresărind în vege ;
înaintea fiecăruia un om la pândă
gata a trimite o osândă.

Asalt :

conștientă, violentă renunțare,
Suprem adio de la viață ;
goană prin roșaja sângelui care orbește ;

un general palid — moartea —
din întuneric numele fiecăruia rostește ;
iar ei răspund la apel, și prin întuneric
se reped cu strigăte.

Sângele

ca o tămâie se evaporă în soare
sau, când strânsoarea albă a fașelor
dureros îl oprește,
se întoarce iar în vinele albastre,

ca să țâșnească clar
pe cearșafurile de spital.

Dar vânătoarea după cei rămași în viață nu încetează,
implacabilă, niciodată ;
asaltul germinează asalturi.

Inving ?

Spuma cântecelor uitătoare
îmbată guri îndepărtate.
Dacă surâsul se întoarce
el nu mai luminează decât cutele umbroase
pe chipul acestor oameni părăsiți de soare,
și moare
în ofița eternă a altor
noi tranșee, în lugubra oroare
a cărnii tinere zdrobite

in inerția inimii amorțite
de prea multe despărțiri sfâșietoare
moare
zadarnicul surăs.

Cu vechea magică privire,
datoria, nume de oțel,
subjugă până și pe cei inconștienți,
Numele ei abia știu să îl bălbăie,
dar iată, și ei, își apără mama,
mama tuturor ;
iar războiul ei sunt
ei sunt frontul
ei victoria ;
de pe chivărele lor de fier
își la zborul gloria :
ei, martiri și sfinți,
ei, patria eroică,
ei, cei de rând și mulți.

SCHIVNICUL DIN ȚUIA-NEAGRĂ

A DOUA NOAPTE

DE

VICTOR ION POPA

Unde se vede cum un om trece în altul și rămîne fără el însuș.

Măreț era cerul sbîrlit al înserării. Pe încrustările zariștelor, care se perindau în fuga depărtării, ca brazdele vinete de pe o frunte chinuită, vilvătăi de foc cenușiu se involburau răvășite cum e chîca supărată la omul trecut de sine. De bună seamă, dospea în fundul acela un gând dușmănos nouă, și inima nu ne lăsa să-l privim în deplină cuprindere și binefacere a frumuseții. Ne apăsa. De aceia, furișarea noastră până la viziuna schivnicului a fost înceată, trudită și fără chef. Iar ajungerea în fața stîncii care-i ascundea intrarea avea să împlînească neplăcerea ceasului, fiindcă obaia era rămasă în plină-i pustietate de bălărie și întuneric, fără simț ori semne de viață. Dar mai ales fără dovada că bătrînul de sub pămînt mai dorea ospetia făgăduită.

Străfundul povîrniturii de sub piatră, ochiul de apă licărea încet și greu, ca păcura. Insfârșit nimic din îndemnarea și prietenia de care aveam nevoie în asemenea ceasuri triste încărcate cu primejdie și răspundere, cînd clocotul larg al cerurilor putea să fie pavază crudă unui atac pe furiș.

Fiertura domoală din piriș aproape nu se mai lămurea. O teșise, în scocul ei subțirel, frămîntul sunător al lostopanelor de frunziș, fluturate, cu grea cumpănire, în pale indesate de vînt, pe cînd deasupra codrului, curgeau cu răscolire de năboi, ape nevăzute.

Nu ne putem îndemna la ședere și așteptare. Dar nici nu ne încumetăm a da vre-un semn celor din miezul muntelui. Era în noi, îndoiala aceia, cînd vrerea ți se învîrte în loc, ca unda în bulboană, și nădăjduiam promia unei întîmplări care să ne îndepărteze pregetînd totuși pierderea unei alte nopți de povestire ciudată și amară ca tot ce-i rodnic și adevărat. Adică, asemeni celor ce, decînd e lumea, es nemiflocite din inima pămîntului, și din minunata lui întunecime.

Cît vom fi stat în cumpănă, ar fi greu de spus. Și ar fi greu de spus fiindcă nu poți măsura vremea cînd nu-ți îngădui araiului să spue ceva din năvala gândurilor tuși. Le ei pe acelea drept vorbe, ori înșirări de vorbe, fără să-ți dai seama că alt cîntar le e de

trecuțință. Iar simțul timpului șchioapătă jalnic, mutind măsurile în deridere, după rosturi pe care n'ai cum le ști.

— „Mi se pare că așteptăm degeaba“. mi-a șoptit într'un tîrziu ostașul din dreapta mea. La care cutezanță, celălalt din stînga, și-a dat mai apoi cuvîntul :

— Dar, ce-ar fi, dacă am bate cu patul puștii în stîncă?... ceiace trecuse o clipă și prin capul meu.

Numai că înainte să fi apucat a le da vre-un răspuns m'a înghețat o șoaptă, chiar lîngă ureche pornită, și în spate :

— „Nu-i nevoie, că sînt aici“.

Cuvintele mi s'au uscat în gît, și fulgerul întoarcerii, n'a putut să mă dezbrace de gîndul neted că am auzit nu voce de om, ci mai degrabă glasul unui duh.

Era chiar schivnicul.

N'a mai ispitit întrebări. A priceput nedumerirea faptelor și ne-a dat liniște cu :

— „Vă aștept de mai multă vreme. Vă zăriseam, dar pîrindu-mi-se că sînt careva alții, mi-a fost dorința să mă lămuresc. Acum, haidem mai repede, fiindcă iureșul acesta de furtună își lasă totdeauna straietele de ploaie peste virful Țuui-Negre.

Și apoi, între frigul de aici, și binele cald din preajma vetrei de jos e o deosebire, care o să vă facă a pricepe mai limpede binecuvîntarea schivniciei mele“.

Foarte curînd după aceia eram rostuiți întocmai cum fusesem cu o seară mai înainte așteptînd pricină de nouă scormonire a vre-unei povești din vieți trecute și trecute prin, sîta ciudată a bătrînului acestuia prea îndepărtat de lume ca să fie și îndepărtat de Dumnezeu.

Dar de astă dată schivnicul nu mai avea chef de istorisit. Voia să afle *el* de la noi, proaspăta orînduire a noroadelor și pricinile amănunțite ale marei bătalii, punînd în cîntar lucruri nepricepute, turburi, pidosnice, întocmai ca și întrebările ce le arunca din cînd în cînd sîciîndu-ne cu o pornire vădită, spre răsturnarea tuturor înțeleșurilor și rosturilor știute de noi.

În scurt, acolo unde noi măsuram cu miile de kilometrii, el măsură cu palmacul. Iar acolo unde nouă ni se părea mare pînă și măsură negrului de sub unghie, el întîndea alături nesfârșirea lui Dumnezeu. De pildă, zadarnic am cercat a-i arăta că Europa luptă cu nemții pentru dreptate. El mi-a răspuns :

— „Dreptatea noroadelor se măsoară în galbeni de aur și în fălcii de pămînt. O palmă de ogor și o strachină de mîncare asta e dreptatea lor“.

— „Dar atunci fiecare popor are dreptate fiindcă toate au nevoie de bani și pămînt“.

— „Totocmai, mi-a răspuns“. Dintru început și pînă la sfîrșitul veacurilor. Dar dreptatea omului singuratec se măsoară cu înălțimea lui Dumnezeu, pentru că e tot una cu el“.

La aste vorbe ciudate am dat din cap indoit, pentrucă nu înțelegeam ce a vrut să spuie. Dară el mi-a zîmbit îndelung și blajîn ca o mîngiere fără carne, începînd :

— „Uitatu-te-ai vreodată mai deaproape la un copac cum își așează ramurile? Și-ai cercat să-ți dai seama cită grijă are fiecare creangă de cealaltă, să nu-i ia locul și să nu-i stînjenească nici viața nici creșterea? Au în ele îngăduința și tihna lui Dumnezeu, tinere, și se înalță cit li-i rostul să se înalțe.

Nu-i mare lucru să mai spun, că înălțarea asta e totuși cu atît mai mare cu cit ramurile is mai puține și că bradul, de care pot spune cu adevărat că nu-i decît un trunchiu crește mai sus ca toți copacii,

Asta le-ai văzut și le știți dumneata tot așa de bine cum le știu și eu.

Dar copacul se poate aduna în pădure fiindcă el n'are cunoștință nici de dreptul nici de megteșia lui. Zic „Cunoștința“ în înțelesul omenesc, fiindcă o cunoștință tot are

de vreme ce știe să nu-și supere vecinii. Numai că omul știe, vede și înțelege că e sortit să fie stăpân — singur stăpân. De aceea, de îndată ce au fost doi pe lume, Cain n'a mai încăput de Abel și a trebuit să-i crape țeasta.

Mai nedumerit încă, de șiruirea gândurilor, am întrebat :

— „Și atunci, care ar fi încheerea ?”

Mi-a răspuns :

— „Încheerea ar fi, că omul e sortit să fie singur, și că numai acela care știe să fie singur e înalt la suflet, adică bun”.

— „Pentru că nu poate face rău nimănui ?” i-am întors eu repede și îndrjțit.

— „Nu pentru că nu poate face rău nimănui, ci pentru că lui nu i se poate face nici un rău”.

— „E acelaș lucru, cred”.

— „Crezi, dar eu știu că nu-i de fel acelaș lucru. Adevărul e că poruncirea înaltă din om nu se vrea împărțită. Duhul omenesc e unul pe tot pământul. Adam l-a avut întreg. Cain și Abel l-au avut însă împărțit în două. Și Cain și-a închipuit că și-l întregește dacă îl sfarmă pe fratele său, neînțelegind că jumătatea care-i lipsea i se acoperise cu ceva nou și tare : răutatea, zăcășia”.

— „Vasăzică, dacă înțeleg eu bine, înseamnă că trebuie să ne întoarcem la omul singur, ceiace — cu alte vorbe — arată că pe vecii vecilor n'o să mai avem un om bun, pentru că „Duhul omenesc” — precum îi zici dumneata — nu are cum să mai fie neimpărțit”.

Aici bătrânul a dat din cap zâmbind :

— „N'am înțeles tocmai în asemenea fel. Am înțeles doar că știința viețuirii altuia lingă tine e dintru început o împărțire a ta. Mai limpede zis, o pierdere a unei jumătăți din tine. Și astfel îți ești furat ție însuși bucată cu bucată, de fiecine om nou, care te impresoaară. Dar asta e durere pentru că e ca o nedreptate, și din asemenea sămânță n'a eșit nici când decât ură”.

Sicilit am dat scurt din umeri și am pufnit aproape în deridere :

— „Dar, pentru Dumnezeu, gândurile mele sînt ale mele, visurile mele sînt ale mele. Acestea nu le impart...”

El a răs larg și înseninat :

— „Dacă ar fi așa, nu te-ai afla acum aici, bătând război germanilor, ci ai sta în cotlonul dumitale. Spune-mi aici un singur gînd și mai ales un singur vis, în care să nu între și să nu-și aibă partea ei o altă făptură, femeie ori bărbat, cel puțin una sau unul”.

Iar fiindcă eu n'am găsit ce să-i răspund, a urmat domol :

— „Iată eu, aici, în schivincia asta unde sînt mai singur decit toți oamenii pămîntului mă mărunțesc totuși luptînd, iubînd și urînd toate rămășițele vieților de înainte vreme, ștîme aburii, fantasme, ce nu dau tihnă sufletului meu, și nu-mi îngăduesc să ajung la marea bunătate, pe care mi-am dorit-o și am crezut s'o fac vestmint bătrîneții și singurătății.

Negreșit, după asemenea gînduri, ai putea zice că omul bun este numai acela care nu mai are nevoie de el însuși, ceiace n'ar fi poate neadevărat. Dar vezi bine că om cu adevărat ne vrășmaș nu poți avea în afară de omul singur. Iar privind astfel, dai dreptate pedagogului din Geneva, care zicînd cum că omul se naște bun, a priceput negreșit că pruncul nu poate avea dușmănie atita vreme cit n'are înțelegerea că se va împărții în în alții, jertfindu-le petec cu petec viața dăruită lui de Dumnezeu”.

— „Atunci, aceia ce numim noi un om bun, e un laș, un om care n'are curajul să-și arate ură”.

Schivnicul a ridicat un deget, oprindu-mă și punctînd :

— „Și-o arată totdeauna. Numai că, sînt unele chipuri de arătare a ei, care ni se par mai puțin dăunătoare, pentru că sînt mai molatece, mai fără arșiță. De fapt însă, așa zisul „om bun“ este un om mai zgîrcit cu el însuși decît sînt alții în acest înțeles că își prelungește gratul urii în el și nu vrea să cheltuească în afară“.

— „Adică, oamenii buni sînt cei mai răi. Asta vrei să spui, nu?“ am întreat eu cu oarecare sete și încredere în biruință. Bătrînul mi-a răspuns :

— „Cam așa. Dar stările fiind peste tot la fel, judecăm numai pe dinafară și vorbim cu dicționarul obișnuit, pentru că avem nevoie să închidem ochii la păcatele altora, dacă vrem ca și alții să închidă ochii la păcatele noastre. Și mai ales Cel de Sus. El să închidă ochii dacă se poate în fața acestui păcat de care nu poate scăpa nimeni, pentru că *acesta* este păcatul originar, și *asa* trebuie înțeles. Cel puțin așa îl înțeleg eu“.

Apoi într'un tîrziu, a adăugat încet, cu glas de visare :

— „Din cîte suflute și povești de vieți cunosc numai două au frînt orînduirea asta. Unul, care n'a avut ură în el : Isus. Dar aceleia chiar Scriptura îi zice : „Fiul omului“ așezîndu-l în singurătate. Ceiace dovedește, odată mai mult că „Omul“ e unul singur așa cum am spus eu — și prin asta intrupare de Dumnezeu. Al doilea stă la hotarul protivnic, adică n'a fost decît ură. Acela însă s'a trecut pe sine în altul așa de neciuntit, încît la urmă și pînă azi, a rămas cu totul fără el însuși.

Acesta a fost rege al Franciei și s'a numit Ludovic, așa precum bine știi, zis al treisprezecelea și avînd drept mare sfetnic o față bisericească...

— „Richelieu“ am șoptit repede și mirat.

— „Tocmai : Richelieu!“

— „Cardinalul!“ am urmat eu.

Aici bătrînul a zîmbit iar îngăduitor și subțire :

— „Mda, dacă vrei. Zi-i „Cardinalul“ de-ți place să-i zici pe numele neadevărat. Mie însă, dă-mi ertare să-i spun ca 'ntr'un dicționar cu lămuriri : Richelieu, vestmînt purtat neconținut vreme de 18 ani, de către Ludovic al treisprezecelea, Regele Franciei. Sau mai bine și mai adevărat : cea mai puternică chiurasă regală pe care a descoperit'o și pus'o pe sine pentru totdeauna un Rege al Franciei“.

— „Formula e interesantă și e bine zis“, am zîmbit eu.

— „Chiar mai bine decît crezi“ a răspuns schivnicul.

Am stat o clipă, căutînd acele înțelesuri, neobișnuite, pe care gazda mea de acum le iubea așa de mult în vorbirile lui. Apoi am cutezat :

— „Mă rog, nu e vorba de marele Richelieu, care a condus Franța pe vremea domniei bietului Ludovic al treisprezecelea?“

— „A nu! mi-a întors scurt bătrînul“ E vorba de *bietul* Richelieu prin care marele Ludovic al treisprezecelea a condus multă vremea Franța în vremea domniei lui“.

Auzînd asta am pufnit în ris.

— „De ce rizi?“ m'a întreat.

— „Pentru că era firesc să aduci și aici un altfel de vedere al lucrurilor și sînt vesel, precum vezi, pregătindu-mă să ascult o răstălmăcire nouă, după semuirea celei de eri noapte“.

— „Da, după semuirea celei de eri noapte, pentru că e la fel de adevărată, ținîndu-se pas cu pas de fapta istorică nedesmințită, și neîndrăznînd alta, decît să taie un singur nod, pe care timpii de mai tîrziu n'au socotit prielnic a-l desface.

Stai, așa dar, în tîhnită așezare, aici, pe blana asta de lîngă foc și iartă-mă de mai înainte dacă povestirea mea nu te-o adormi. Căci — socot eu — ai de aflat o lumină nouă, care înseamnă punerea în dreptul lui loc a unui mare chip regesc, crunt nedreptățit de soartă.

Zic nedreptătit, ca să vorbesc, cum vorbește toată lumea. Dar de fapt, ar trebui să spun: cu mare dreptate osindit de soarta pe care și-a pregătit-o.

Și acum ascultă.

* * *

Vei fi cunoscînd, fără îndoielă, stările Franciei din vremurile copilăriei lui Ludovic al treisprezecelea, acest biet copil firav sfios și asuprit al strașnicei mueri din Florența, Maria de Medicis și al bătaiosului Henric al patrulea, cel care, cînd n'avea unde-și șuera spada, își șuera harapnicul pe spinarea pruncilor săi, — după cum scrie Héroard, doftorul, în amintirile sale.

Țiimpul era turbure pentru regat. Un singur rege în scaun, trebuia să ție în friu cîteva sute de regișori de prin toate cotloanele țării, bine adăpostiți aceștia prin castelele lor ferecate, unde avea de ce li se uri cu liniștea ori cu binele bogăției strinse de pe spinarea robilor.

În afara țării, vrășmășii aspre, cum au fost cele care au scornit războiul de treizeci de ani. În lăuntru vrășmășii și mai aspre stirnite de lupta cu Hughenoții și neastimpărul celor deprinși la bătălii.

La 1610, cînd copilandrul de nouă ani, se ridică pe tron, maică-sa duce friele muerește. Adică, zvirle pe Sully, ține în mîna dreaptă pe Concini, italianul ei, și supără foc pe Condé pentru că, pe deoparte nu-l bagă în seamă, măcar că era fruntaș al prinților de singe, iar pe de alta, schimbă pe dos toată închegarea politicească a lui Henric al patrulea, răposatul. Cu alte cuvinte Maria de Medicis face tocmeală și prieteșug cu Spaniolii, ba încă, pentru închegarea lucrului iscălește la Bordeaux chiar din 1615 legămîntul de însurătoare al lui Ludovic, făgăduiț încă de la doisprezece ani, cu Ana de Austria. Și doar, bietul prunc fusese crescut de taică-său în năpraznică ură împotriva Spaniei. Vezi bine dar, ce casă bună îi pregătea hapsîna de Florentină!

De bună seamă stările erau chinuite și frămîntate. Iar regele cel tînăr, mai chinuit ca toți fiindcă, mai întii șubred la sănătate, cum era, Bouvard, doftorul lui îl sfirșea de tot cu doftoricelile vremii. De ajuns e să-ți spun că într'un singur an, i-a luat singe de 47 de ori, l-a pus să inghită 212 băuturi de leac, și i-a făcum 215 cîlistire. Piatră să fi fost și tot se măcina, dar mite un biet slăbănog ca dînsul!

Mai apoi însă, Maria de Medicis era mamă nedreaptă. Ea îl iubea mai mult pe Monsieur, celălalt copil, adică Gaston de Orleans, așa încît, Ludovic a crescut numai în durere și între uri, pînă ce și-a văzut și mama și nevasta și fratele luptîndu-i împotrivă, dușmăniindu-i pașii, hrăniindu-i dușmanii. Ba încă Gaston s'a pus fățiș în fruntea lor.

Un singur prieten a avut copilandrul acesta: pe Charles d'Albert, Duce de Luynes; și o singură patimă: vinătoarea. Iar prietenul era tot una cu patima, fiindcă ducele era crescător de șoimi, ceiace se va dovedi ușor, că nu era legat numai de vinătoarea epurilor și a dihaniiilor din codrii Franciei, ci și de alte feluri de vînători, a altor feluri de dihanii, fie că trăiau în ascunzișul codrilor, fie că se lăfăiau în ascunzișurile de brocart ale paturilor din cetăți...

Căci Charles d'Albert, Duce de Luynes, crescătorul de șoimi, n'a izbutit nici cînd în patruzeci și trei de ani, nouă luni și zece zile, cît a ținut scurta-i viață, să-și arate mai măreț virtutea științei lui, decît crescînd din nevoinicul și neîntregul Ludovic, șoim. cum rare ori au avut țările, iar Francia numai pe el. Vreau a spune că potrivit tuturor orbilor și nedreptăților istoriei, zic și întăresc, că Ludovic al treisprezecelea a fost rege al regilor, iar Luynes crescător de șoimi regești“.

Bătut de glasul adinc și pornit al schivnicului, bolta de piatră a mai hăuit încă multă

vreme. Era parcă o întărire a pământului — martor — venită din adânc și de peste vremi. Cel puțin așa mi-am adus-o aminte după aceia și așa mi-a rămas în urechi. Atunci însă, tinerețea mea trufașă, a licărit în zîmbet de ploape strinse liniuță și n'a crezut nimic. Meteahna de răstălmăcire a trecutului îmi părea că ițește din orice colțar al vorbelor spuse de bătrîn, iar eu nu aveam de gînd să părăsesc icoana mare și luminoasă a celui Cardinal Richelieu, a cărui sutană roșie filie pentru veac de veacuri peste cartea și istoria lumii.

Am întrebat deci în deridere :

— „Și atunci lui Richelieu, ce-i mai rămîne?“

Bătrînul și-a întins fața într'o luminare ciudată și a răspuns larg :

— „Gloria!... Gloria vestitorului de la Marathon!“

— „Atita tot?“

— „Ba nu... Poate încă și altceva... Anume, măreția de a se fi imprumutat întreg altuia. Mai lîmpede spus: de a nu fi fost niciodată el!“

— „Bine, dar recunoscîndu-i această jertfire de sine, îi faci mai mare odă decît i-au făcut istoricii“.

— „Negreșit! În alt înțeles încă, pentru că trebuie să facem o deosebire între Richelieu, cel care a întemeiat Academia Franceză și Richelieu cel care pune această Academie să critice Cidul lui Corneille. Pasă-mi-te socotea mai bune piesele lui: „Mirame“ „La grande Pastorale“ și alte bazaconii, pe care de altfel nici nu le alcătuiă singur, fiindcă tortura nu mai puțin de cinci autori dîndu-le subiecte și sîlîndu-i să scrie. I se jucau, firește, și numai decît. Dar aplauzele nu se auzeau decît cînd era și el de față...“

Vreau să spun prin asta, că unul e Richelieu, marele, adică gloriuosul, și altul e Richelieu, micul, adică adevăratul“.

— „Pentru numele lui Dumnezeu“ i-am întors eu sîciit „Asta este de la sine înțeles. Doar în fiecare om este o parte bună și o parte rea. Nu vād de ce Richelieu ar fi fost altmînteri“.

— „De ce? Pentru că singur ai vorbit de-o parte bună și o parte rea, ceiace înseamnă că amîndouă sînt ale omului însuși, ale aceluiaș om. Dar Cardinalul purta în el pe alt-cineva. Iar dumneata nu te închini la Richelieu, pentru cel care a fost el, ci pentru cel care n'a fost el! Căci tocmai asta vreau să povestesc în noaptea aceasta. Tocmai lunecarea asta de rosturi și de merite, în care eu, vād odată mai mult, că omenirea se clădește pe icoane neadevărate, și că lumea își face idoli mîncinoși. ceiace ar însemna că Cristos zadarnic s'a lăsat suit pe cruce, și zadarnic a înviat din mormînt. Înțelegi?“

Acum, discordat o clipă, vocea i s'a îmbunat și adîncit. A reluat vorba :

— „Ca să nu ne incurcăm în hățiș de cuvînte prisoselnice, să facem bine a ne întoarce la povestea Ducelui Luynes, crescătorul de șoimi regești.“

Voinicul acesta, cu inimă vitează și față plăcută, crescuse ca paj la curtea lui Henric al patrulea și era om de treizeci și trei de ani, cînd i-a fost hărăzit să apuce domnia băețandrului de nouă ani în 1610.

Lîmpede la mînte și bun la inimă, fiindcă era și sănătos la trup, putea el oare să nu împărtășească scîrba lui Ludovic pentru Concini, cînd afurisitul de italian se purta vādît în chîp de amant și favorit al Mariei de Medicis? Și față de un simțămînt așa de firesc la un fiu iubitor de amintirea tatălui său, putea oare vrednicul crescător de șoimi să nu caute a depărta sufletul orfan, simțitor și rănît, de curtea păcătoasă, unde fiecare colț era o aducere amînte și rană nouă?

Pentru sănătatea trupului ofilit, pentru întrematul inimii îndurerate și pentru uitare, ce putea să fie mai prielnic decît goana călare peste dealuri și prin păduri, somnul

zdravăn în bătaia vîntului, mîncarea hămesită sub umbrare încropite la hanuri întimplătoare. Dar mai ales, curăţenia vieţii de cîmp, aer şi copaci, unde nu forfoteau ca la curte scîrbos mueret trîndav, gata să se vindă şi să se desfacă oricărui păcătos bătrîn, şi tineret grosolan, harţăgos, fanfaron şi deşert, care aducea pînă şi în sala tronului duhnet de cal şi de grajd, întovărăşit în vorbă şi gînd la fel.

Căci Ludovic era un băeţel curat. Trupul slab şi mic îşi răscumpăraseră lipsurile îmbogăţindu-se cu o minte adîncită în lumini trecute peste vremea lui. Adulmea veacurile şi se pregătea să fie aeia ce a şi fost: hotar între timpuri. Pentrucă, iată, ajung tocmai la aceia ce voiam să-ţi spun: Ludovic al treisprezecelea a fost cel dintîi rege al lumii, căci a ştiut *cum* să fie rege...

Dar să mă întorc iarăşi la crescătorul cel de şoimi. Să mă întorc la el ca să-l arăt în toată desbrăcarea de sine pe care a dovedit-o şi pe care trebuie s'o pun alături triste-lor mărunţişuri din viaţa lui Richelieu. Acesta da, a strîns averi şi s'a lăfăit într'o beţie de aur şi de mătăsuri hămesit să răzbune vremile cînd era biet episcop la Luçon, şi cînd nu s'a sfiit să scrie „Je suis gueux de façon que je ne puis faire l'opulent“ Asta era tot cam pe timpul cînd nu s'a sfiit nici chiar să-şi falsifice actul de naştere, pentruca să capete episcopia cu cinci ani înaintea vîrstei cerute de canoane, cum nu s'a sfiit ceva mai tîrziu să scrie copilului-rege şi maică-si-i o scrisoare cu atîtea plecăciuni şi mătăni, încît lui frate-său Henri, şi lui Pontcourlay cumnatul-său l-ea crăpat obrazul citînd-o şi n'au vrut s'o dea.

Mare şi dreaptă judecată despre sine a scăpat acest Richelieu şi limpede se pecetluia cînd a izbucnit: „C'est grand pitié que de pauvre noblesse!“ Iar această icoană ca să cuprîndă tot, nu are nevoie decît de un singur adaus: şubrezenia lui trupească, acele veşnice dureri de cap, pentru care dădea scris că de-i vor trece într'o săptămîină plăteşte cite-o leturghie în fiecare Duminecă la Richelieu. Ba, din tocmeală în tocmeală — se tocmea cu sfinţii, pricepi dumneata? — a ajuns nu numai să făgăduiască lui Sfîntul Ion că-i înălţă chiar o biserică, dar în criza din 1636 a juruit Francia întreagă Fecioarei Maria.

De altfel, era putred, nefericitul. Avea trinji, era bolnav de beşică, iar sîngele numai venin. Doar din asta a şi murit spuzîndu-i-se tot trupul de buboae rele,

În urgia acestor suferinţi nu-i așa că-i ușor de cunoscut şi acel Richelieu care credea în vrăji, în alchimişti — afacerea Urbain Grandier pe aici s'o cauţi — şi crăpa de necaz pe Corneille? Şi nu-i așa că e mai greu de cunoscut un Richelieu viteaz îmbrăcat în armură, care comandă ca generalism asaltul de la Rochelle?

Sau mintea limpede şi înaltă care pe de-oparte întemeia Academia şi porneşte Dicţionarul? Iar pe de alta înţelege că toată scăparea Franciei, stă într'un singur lucru: întărirea puterii regeşti?....

Ai să-mi răspunzi că, la urma urmii se poate prea bine că într'un singur ins să încapă şi unele şi altele pentru că omul e alcătuit din multe şi multe feluri.

Dar cum îţi lămureşti atunci că tot ce bun şi mare în Richelieu, se afla de mai înainte — cu douăzeci treizeci de ani — în mintea şi inima lui Luynes, iar în acela sînge subţire şi inimă vitează, astea toate semănau cu întreaga sănătate şi vrednicie a sufletului lui. Mai ales cu acea întreagă vrednicie cu care a ştiut să pue în drepturile lui pe rege, în 1618, cînd Vitry, pus la cale tot de el, l-a ucis pe Concini, şi a limpezit căile domniei dînd-o deoparte pentru totdeauna pe nesăţioasa Florentină.

Dar acum, bagă de seamă, că ne întîlnim cu o vrere nouă şi de mirat. Punerea la cale pentru omorarea lui Concini şi îndepărtarea Mariei de Medicis, n'a făcut-o Luynes singur. Toţi istoricii spun limpede că a fost făcută cu buna ştiinţă şi încuviinţarea lui Ludovic, ceiace înseamnă pentru mine că fără această încuviinţare nu s'ar fi făcut. Iar

dacă în vrăsmășia sub care trăia tânărul rege atunci, își putea îngădui el, băetan de 17 ani neîmpliniți să aibă cuvânt hotărîtor la asemeni schimbare de căpetenie a țării, e o dovadă că nu era tocmai păpușe, în mîinile altora, ci știa bine ce voește, și înțelegea bine unde va ajunge. Căci, dacă ar fi vrut să fie păpușă, putea să rămie între mîinile Florentinei, nu-î așa?

Vreau să ajung la asta; crescătorul de șoimi a izbutit să crească un rege. De altfel pentru o mîinte aleasă și adîncă, așa cum era mîntea tăcutului Ludovic, meseria de rege, greaua meserie de rege, s'a putut limpezi din întîiul ceas de vînătoare. Anume, nu se cade fie vînător să cheltuești trupul și calul tău alergînd ușuratec după vînat. Dai drumul unui șoim din lăntuș și vînătorea el ți-o face.

Cîinii, îți vor aduce apoi vînatul la picioare... Intr'un cuvînt, osul regesc a învățat că, în meseria regească e ceva care nu trebuie cheltuit.

Insfirșit, că regele e grinarul cumințeniei și tăriei unui norod. Iar în grinarul acela trebuie totdeauna să rămie ceva pentru ziua de mîine.

Iată de unde a pornit „Întărirea puterii regești“ pentru care a trudit Luynes, pentru care a muncit Richelieu și firește pentru care le-a rămas numele și unuia și altuia, și tot pentru asta, i-a rămas un nume micșorat și nedreptățit lui Ludovic, căci așa de mult s'a străduit a nu cheltui puterea regească, încît a ajuns să socoată că mai bine să treacă altuia și celai e vrednic, decît să scape pe numele regelui, stropul unei singure greșeli. Și asta a izbutit în de prisos. Chiar istoria care nu-l socoate un rege mare, îi zice totuși „Le Juste“. Și e o glumă să mi se spue că i s'a zis așa numai fiindcă era născut în zodia cumpenei. Acum înțelegi?”

— „Înțeleg“. am răspuns eu încet. „Adică înțeleg unde vrei să ajungi, — Doamne! — E destul de interesant. Dar înlănțuirea firească eu tot nu sînt în stare s'o văd“.

— „De ce nu?“

— „Pentru că, vezi — cum să spun eu? — Ai alcătuit un chip nou, necunoscut, dar pufos. E carne fără oase, sau sînt oase cu încheeturile moi. E ca o poveste care mă răzvrătește pentru că mă lasă în mijloc, în toiul șovăielii, adică tocmai acolo unde nedreptatea e de amîndouă părțile. Locul unde ai ajuns pînă acum mi-a limpezit nedreptățirea lui Ludovic. Dar tot ce mi-ai spus e în acelaș timp nedreptățirea Cardinalului, cu alte cuvînte, nu văd judecata strînsă și faptele. Văd numai bănueli, iar acestea fac să sîngere în mîine o icoană pe care o prețuiam îndestul de mult, ca să mă văd zdrobit eu însu-mi în clipa cînd vrei să o zmulgi din locul ce i-l dădusem“.

— „Ai dreptate“. mi-a răspuns bătrînul. „Mă aud pe mine judecînd, în vorbele dumitale. Aidoma așa a fost încercat sufletul meu cînd am prins a deslega tufoșenia printre rîndurile din istorie. Dar negreșit, vei avea și dumneata, ca și mine aceiaș limpezire cînd vei auzi cele ce urmează. Mai ales, cînd vei auzi încheerea de vieți, care, mai mult ca toate, a luminat vremea, ce mie îmi place s'o numesc: deșălînarea nației franceze, adică prețuia lui Ludovic al paisprezecelea, altfel zis Regele Soare — (numire cuvenită întru totul și celui de-al treisprezecelea, dacă li s'ar adăoga unuia Soare-răsare, altuia Soare-amiază și s'ar păstra pentru Ludovic al cincisprezecelea numele de Soare-Ăpune....

Să ne luăm însă șirul vorbei și să mai căutăm și alte întăriri de fapte pentru cele cite am spus.

Mai întîi, dăm de un Ludovic, mare și priceput ostaș, care știe să învingă strălucit la Saint Jean d'Angely, dar mai cu seamă la Pont-de-Cé și la impresurarea din Poitou. Ce rost ar avea, ca mai tirziu în fața Rochellei, asemenea ostaș viteaz și meșter în luptă,

să lase soarta bătăliei în mina lui Richelieu? Fac întrebarea asta ca să deschid calea ciudătenilor.

Dar înainte să luăm calea socotelilor ostășești, trebuie să ținem seama că 1618, adică după asasinarea lui Concini, toată țara Franciei a răsunat de un zvon. Acel zvon, spunea un lucru limpede. Anume că, tinărul rege are să-și domnească singur țara. E o altă ciudătenie și asta, pentru că mai apoi aceiași țară a fost încredințată că adevăratul stăpînitor este Luynes, ajut de Villeroy, Jeanrin, și Sillery, foștii miniștrii ai lui Henric al patrulea, îndepărtați din locurile lor de către Concini, pe vremea regenței.

Nimeni nu a fost ispitit să se întrebe de ce tocmai foștii miniștri ai lui Henric al patrulea, după cum iarăși nimeni nu s'a întrebat de ce în cei trei ani de guvernare ai lui Luynes, Franția s'a depărtat încetul cu încetul de prieteșugul Spaniolilor — la care o adusese Concini și Maria de Medicis, de-a ajuns iarăși la vrășmășia de pe vremea răposatului rege.

Va să zică, iarăși o ciudătenie.

Acum, vine anul 1621. Adică, precum știi, acea nenorocită zi de 15 Decembrie, cînd vrednicul, bunul și inimosul Luynes s'a sfîrșit din viață din pricina frigurilor, tocmai cînd impresurase castelul Monheur din Cévennes.

Să vedem ce spune istoria, mai departe'.

Și întinzînd mina între niște teancuri de cărți a scos una groasă, cu scoarțe de piele, și după cităva căutare, dînd de locul trebuitor, a întors-o spre licărirea focului și a citit:

— „In toate luptele arătase tot focul inimei și vredniciei lui de Bearnez. După moartea lui Luynes, vrednicia aceasta a arătat-o și în minuirea trebilor țării. În sfătuirile cu miniștrii dovedea o pricepere temeinică dreaptă și adîncitoare a tuturor lucrurilor“.

Te întreb acum: nu-i și asta o ciudătenie? Mai ales cînd numai decît, istoricul cată a-și spune părerea că, Ludovic era prea slab și neîncrezător în sine, să ducă multă vreme frina și să-l ție încordat. De aceia și-a căutat numai decît mare sfetnic, alegîndu-l tocmai pe Richelieu, pe care-l știa așa da apropiat Mariei de Medicis, încît se bănuia că au legături ceva mai strînse decît putea să le hotărască o mișcare politică. Incă o ciudătenie, zic eu, pentru că toți istoricii spun că P. Arnoux, duhovnicul lui Luynes și al regelui, a fost gonit de la curte, pentru că după moartea celui dintîi a dat zvoană că Richelieu are să-i ia locul. Dar Arnoux, de unde știa, te întreb? Iar, P. Joseph de ce spunea peste tot că numai Richelieu e omul cel mai potrivit? Il simți sau nu pe Cardinal strecurîndu-se sub pielea regelui, tocmai el, care fusese slugă plecată lui Concini și Reginei? Va să zică regele avea de unde să știe ce mai dansator pe sirmă îi ese înainte. Și mai ales, avea de unde înțelege că omul acela e în stare să vîndă tot, numai și numai să ajungă. Să vîndă pe regină, cum l-a vîndut pe Concini, și să se vîndă și el însuși.

Ca să ia asemenea mare sfetnic, înseamnă că Ludovic avea nevoie de altceva decît de mare sfetnic. Altmînterî ar fi o nouă și uimitoare ciudătenie. Dar mai mare ciudătenie ca toate e însă că, la 19 April 1624 în clipa cînd regele îl chiamă pe Richelieu, Cardinalul se dă înapoi înspăimîntat și nu vrea să primească. Cu inima înghețată, fuge de răspundere și dă din colț în colț. Ar vrea să dea sfaturi, dacă i se cer dar atita tot. Slujește credincios pe Majestatea Sa, dar nu vrea rangul cel înalt. E bolnav și n'are nici o pricepere în afaceri de felul celor cerute de rege... Și asta o spune cine? Omul care alerga nebun după onoruri și bani. Omul care chiuia ca un descreerat caraghios prin casă cînd a fost făcut episcop, omul care s'a gudurat pe la toate poalele cu trecere, s'a dus ambasador în Spania și fusese ministru de război vreme de cinci luni fără să se plîngă de nepricepere?

De ce? Sau mai limpede zis, ce anume i-a spus regele de l-a inspăimintat și n'a primit decit în clipa cînd Ludovic a poruncit?

Și-apoi de ce geme Richelieu, ori de cîte ori poate, spunînd: Cei cîțiva metri pătrați din cabinetul Regelui, mă torturează mai amarnic decit Europa întregă?

Era așa de groaznic de tare acest Rege slab și nevolnic? Dar prin ce îl amenința pe Richelieu, de vreme ce, după cum spun istoricii, Richelieu îl conducea? Se temea de intrigile Mariei de Medicis și ale Anei de Austria, cînd el era omul lor, făptura lor? Sau dacă le trădase, de ce le trădase? Și nu știa el cît preț punea Regele, pe intrigile celor două femei pe care prea bine le cunoștea?

Și apoi, cum de-a ajuns Richelieu să lupte pentru întărirea puterii regale, cînd asta însemna luptă împotriva fostei lui amante și luptă împotriva Spaniolilor? Și pentru ce tarele Cardinal, consulta pe Rege asupra tuturor lucrurilor și mari și mici, iar cînd erau departe unul de altul, secretarii alergau drumul încolo și înapoi, ducînd scrisorile ministrului către Rege, și răspunsurile date de Suveran?

Și însfirșit, pentruce șoapta celor mai apropiați, spunea prin colțuri că „Domnul Cardinal nu se abate niciodată de voința Regelui. I-o împlinește întocmai...”

Va să zică numai ciudățeni, pe care nici-o lămurire oricît de meșteșugită nu le face să fie mai puțin ciudățeni...

Dar ia închipue-ți că la 19 April 1624, cînd l-a chemat Regele Ludovic, i-a spus cam așa:

— „Domnule am nevoie de-o față de om. Iar fiindcă dintre toți fracezii care se vind, dumneavoastră vă vindeți mai complect, voesc să vă cumpăr. Pricina e ușor de înțeles: Iat'o. Sînt Rege și eu socot că un rege are voie să nu fie strălucit, dar n'are voie să facă greșeli. Sînt însă și om — din păcate — fiindcă dacă tatăl meu era foarte mult Rege, mama mea era foarte mult femeie. Deci s'ar putea întimpla să fac și eu cîte o greșală, ceiace nu voesc. Așa dar Vă însărcinez să primiți greșelile mele. Adică să greșiți dumneavoastră în locul meu. Iar fiindcă eu nu știu precis cînd și unde am să greșesc, dumneavoastră veți lua totul asupra Domniei Voastre. Veți fi prin urmare cuirasa mea. Mă îmbrac în Dumneavoastră, iar în schimbul cinstei ce Vă fac să vă înalț la rang de vestmînt regesc, Veți primi toate loviturile în locul meu. Voi avea grijă să nu primiți lovituri prea mari, negreșit, pentru simplul cuvînt, că acela ar sparge cuirasa și ar ajunge pînă la mine. Păstrați deci din judecata și sufletul Dumneavoastră, numai ceiace vă este cu priință să jucați bine rolul de vestmînt regesc... Țineți-mi cald să nu fiu silit a îmbrăca pe deasupra altă haină, dar nici prea cald să fiu silit a vă scoate de pe mine.

Așa dar, dacă nu Vă inspăimintă vorba, Regele Vostru, Vă cere să Fiți mormîntul Lui viu. Adăpostind un Príncipe Iumesc, Príncipe al bisericii, cum Sinteți nu puteați afla o încheere mai înaltă. De altfel, n'ar fi de mirare ca experiența să vă priiască. Măruntaele pe care vi le ofer s'ar putea să nu putrezească”.

Și-acum, tinere dragă, spune-mi dacă te mai miră ceva, din ciudățeniile toate cite le-am întilnit. Înțelegi chiar de ce Richelieu a fost mare căpitan la Rochelle, nu-i așa? Se vede cît de colo că Ludovic a simțit la un moment dat că soarta luptei e șovăitoare. Și atunci, el Rege, „neavînd voie să greșească, neavînd voie să fie învins, l-a chemat pe cel care putea să fie învins, pe cel care putea să greșească”.

E ușor de înțeles, nu-i așa?

Dar mai ușor de înțeles ca toate e acum uluitoarea vorbă pe care Ludovic al trei-sprezecelea a spus-o tare și răspicat cînd a aflat de moartea Cardinalui; tuturor celor veniți în spaimă și îngrozire de viitor:

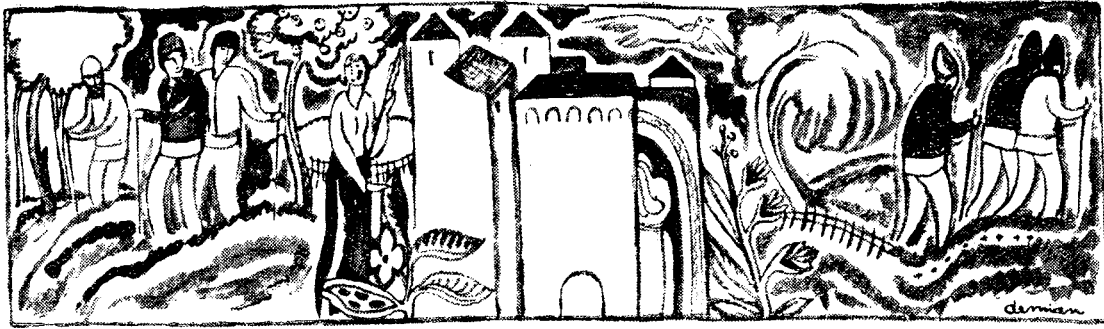
— „Vrășmașii Franciei n'or să tragă nici un folos din asta.

Nu s'a schimbat nimic! Tot ce e pornit, va merge mai departe!"

Și într'adevăr nu s'a schimbat nimic. Până la 14 Mai 1643 — tocmai zi cind împlinea 42 de ani și cind a închis ochii de vecie, adică un an încheiat de la moartea lui Richelieu, Ludovic a dovedit o uimitoare tărie și putere de minuit trebile țării.

Uimitoare, firește, pentru cine nu știe aceea ce știu eu. Și, de bună seamă, aceea ce știi și dumneata acum. Căci dumneata o știi de la mine. Iar eu am scotocit'o fir cu fir din rindurile povestirilor singurului om care putea ști adevărul, care n'a eșit niciodată pe ușa cabinetului regesc. Adică povestirile lui Antoine, valetul de cameră al lui Ludovic al treisprezecelea, zis „le Juste“ dar pe care eu l-aș numi „Regele Soare-răsare“, precum pare-mi-se și-am spus-o și mai înainte.

ALEXANDRU PUȘCHIN

Ț I G A N I I

P O E M

Traducere de ION BUZDUGAN

(Sfârșit)

BĂTRÂNUL

Ce plângi tu, tinere zănic,
De ce oftezi tu, cu suspine?
Ca noi ești liber și sălbatic,
Femeile-s frumoase — zâne,
Ce gând smintit te chinuește?

ALECU

Zamfira nu mă mai iubește...

BĂTRÂNUL

Te plângi tu de-un copil, acuma,
Sărmane, dar n'ai mintea'n treagă:
Iubirea ta'n dureri se leagă,
Iar inima femeii'n glumă.
Privește bolta depărtată,
Se plimbă'n libertate luna.
Ea peste toată lumea cată,
La toți la fel, zâmbind într'una.
Se uită la un nor cu drag
Și fața mândră-i luminează,
Dar fată, i-a trecut de prag,
Și altuia-i zâmbește-o rază.
O, cine'n lume va să ceară
Frumoasei lune: stai pe loc,
Și sufletului de fecioară:
Pe veci, iubește-mă cu foc,
Nu te schimba!.. Sărman noroc!..

ALECU

Zamfira! vai, cum mă iubiă,
In noaptea plină de tăcere,
Cum ne iubiam noi cu durere,
La pieptu-i cum mă dezmierdă.
Frumoasă ca o primăvară,
In limba ei imi ciripea
Și dulce cum mă sărută,
Gonind tristețea mea amară...
Și-acum Zamfira-mi râde'n față!..
Zamfira-i bulgăre de ghiață?

BĂTRÂNUL

Alecule, ascultă bine,
Să-ți spun un basm, trăit de mine:
A fost, demult, cînd Dunărea,
Muscalul nu ne-o călărea,
(Vezi, amintirea e tirană
Îmi scormonește vechea rană)
Pe-atunci eram noi sub Sultan.
Un pașă stăpânea'n Bugeac,
Dela Cetatea Acherman.
Eram eu tânăr și sărac,
Dar clocoteam de viață dornic,
Și nici un fir de-argint în plete,
Nu-mi ninse timpul nestatornic.
Cea mai frumoasă dintre fete
Era a mea, era o floare,
Și am iubit-o, ca pe-un soare,
Și mi-am luat-o de soție...

Dar tinerețea mea zglobie
Peri, ca steaua căzătoare,
Iubirea mea peri ca bruma,
Abia un an, în desfătare,
Noi ne-am iubit cu Mariula...

Odată, pe câmpii Cahule,
Venî o tabără streină:
Țigani, corturile noi
Și le-au întins pe lângă noi,
Și-a poposit cu noi vecină.
Dormiră două nopți, la rând,
Și-a treia noapte au plecat,
Pe Mariula mea furând,
Lăsând copilul ne'nțarcat,
Pe când dormeam... Când n'o văzui
Lângă copil, o strig, o chem,
Dar Mariula'n șatră nu-i:
A fost să fie un blestem!
Plângea Zamfira mea în cort,
Am plâns și eu, ca după mort...
De-atuncea, orice-o fi să fie,
Nu vreau să văd în ochi muere;
De-atunci, din noaptea de durere,
Eu am jurat pentru vecie,
Iubirea să n'o'mpart cu nime!..

ALECU

Dar cum nu-ți inhămași tu calul
S'alergi din urmă, după sèmeni:
Tălharului și ei de-asemeni,
În inimă să le'nfigi pumnalul?..

BĂTRÂNUL

La ce folos? Ca pasărea din cer zburând,
Iubirea, tinerețea, toate,
Pe rând sosesc, se duc pe rând!
Să'ntorci ce-a fost? Nu se mai poate!

ALECU

Eu nu-s așa! Nu! făr'de luptă,
Eu nu renunț la dreptul meu,
Și vreau să mă răzbun din greu!
O, nu! Pe țarm de mare-abruptă,
De mi-aș afla dormind dușmanul,
Mă jur, și-acî, ca uraganul,
M'aș năpusti lovindu-l greu,

Și'n valul mării fără teamă
Rechinilor l-aș da drept hrană...
Și'n hohote de răs, profund,
Rostogolindu-se mereu,
M'aș bucura cum cade'n fund...

ȚIGANUL TÂNĂR

Mai dă-mi tu, înc'o sărutare!..

ZAMFIRA

Destul! E soțul meu, gelos și rău...

ȚIGANUL

Mai dă-mi la despărțire una

ZAMFIRA

Adio, du-te, să nu vină...

ȚIGANUL

Dar spune-mi, când te văd, copilă?

ZAMFIRA

Diseară, când răsare luna,
Colo, pe deal, după movilă...

ȚIGANUL

Mă minte! Știu că n'o să vină...

ZAMFIRA

Hai, du-te, uite-l!.. fie-ți milă...
Iubitule, diseară, vină!..
Alecule doarme. În mîntea lui,
Un vis năstrușnic și urât,
Îi sfredelește, ca un cui.
Gemând, deodată s'a trezit
Și tremurândă mîna lui,
La patu-i pipăle'n ungher,
Dar patu-i rece și stingher,
Depart e Zamfira lui...
El tremurând se scoală; ascultă
Înflorat... tăcerea multă
În friguri și călduri l-aruncă.
Grăbește-afară, după cort,
Și'n jurul șetrelor din luncă
Cutreeră, nici viu, nici mort...
Tăcere. Câmpurile dorm.

Târziu. Dă'n ceață luna nouă,
Clîpesc luminile de stele,
Lucind pe firele cu rouă:
Prin iarba verde-o cărărue,
Abia tivind o urmă, sue,
Colo, în zare, peste deal:
Aleargă el, dus de ursită,
Către movila părăsită...

Movila crește lângă drum,
În fața lui, albînd în zare,
Cuprîns de-o presimțire-acum,
Abia se ține în picioare...
Grăbește, ce să fie, oare?
Zărește două umbre'n noapte.
E vis aievea, aiurare?
Frânturi de vorbe-aude'n șoapte,
Furate pe aripi de vînt,
De după deal, ca un mormânt...

PRIMUL GLAS

Plecăm!..

AL II-LEA GLAS

Mai stai!

I UL GLAS

Să mergem, dragă!

AL II-LEA GLAS

Nu! nu! plecăm cu zorii...

I-UL GLAS

Am stat târziu, o noapte'ntreagă!

AL II-LEA GLAS

Cât de puțin tu mă iubești!
O clipă!..

I-UL GLAS

Vrei tu să mă nenorocești!..

AL II-LEA GLAS

O clipă!..

ZAMFIRA

Dar dacă s'o trezi bărbatul...

ALECU

Eu m'am trezit... Și-aice, patul
Venii să-ți fac, lângă mormânt...
Nu vă grăbiți așa, în pripă...

ZAMFIRA

Iubite, fugi!..

ALECU

Mai stai, o clipă,
Stai, tinere, colea, stai jos!..
(Înfige cuțitul în el...)

ZAMFIRA

Alecule!..

ȚIGANUL

Mă omoară!

ZAMFIRA

Alecu, nu-l ucide, stai!
Privește, te-ai mînjit în sânge...
Vai, ce-ai făcut tu? Vai!..

ALECU

Eu, nimic!
Acum iubește-ți-1 și-1 plînge!

ZAMFIRA

Nu! nu mă tem, haîne,
Blestemul cadă peste tine,
Mî-e scîrbă de-un călău de rînd!

ALECU

Să mori și tu!.. (*Lovește în ea*)

ZAMFIRA

Eu mor, iubînd!

La răsărit s'a revărsat
De zori. Alecu la pămînt,
Ținînd cuțitu'nsăngerat,
Zăcea, pe-o piatră de mormânt.
În fața lui două ființe
Jos săngerau ne'nsuflețite,
Călăul lor, de suferințe,
Gemea, în chinuri întelețite.

Veneau țiganii cete-cete,
Privind la ucigaș... In vale
Săpau o groapă, pe'ndelete...
Femeile soseau, agale,
Și-i sărutau, pe ochi, cu jale,
Pe cei morți. Doar bătrânul tată,
Cu inima incremenită,
Privea, cu fruntea 'ngândurată,
La fiica lui, neînsuflețită...
Pe morți, purtați pe năsalie,
In groapă trist i-au coborît
Pe amândoi, pentru vecie...
Alecui, pal și mohorît,
Privea la toate, de departe...
Iar când i-au logodit în moarte,
Sub piatra albă de mormânt,
Căzu cu fața la pământ...
Atunci bătrânul i-a vorbit:
— „Streine, pleacă dela noi,
Om rău, de patimă orbit!
Sântem sălbatici, n'avem legi,
Dar oameni noi n'am omorît,
Iar tu, tu nu ne înțelegi!..
Noi nu vrem sânge și noroiu!..
Nu știi tu viața'n libertate
S'o prețuești cu bunătate
Și pentru alții, ca și noi!..
Noi sântem buni, făpturi umile,
Tu, ucigaș, n'ai harul milei...
O, pleacă dela noi, streine,
Și du-te'n lumea ta cu bine!..“

A zis, și tabăra zorînd,
De pe câmpia de pierzare,
S'a ridicat și în curând,
S'a șters și urma ei în zare...
Doar o căruță, mai sărmană,
La vatra rece, părăsită,
Mai străjue uitata stână,
Pe locul de blestem, ursită.
Astfel, în toamnă, câte-odată,
Intârziat stol de cocori,
Pornește 'n zarea 'ntunecată
Cu țipet jalnic pe sub nori...

Doar un cocor, rănit de moarte,
De stol, răzleț stă pe câmpie,
Pe când ceilalți s'au dus, departe...
Târziu. Și noaptea e pustie,
Sub carul negru și uitat,
Cărbunii n'au zorit în vatră,
Și nimeni n'a dormit sub șatră
In noaptea asta, de păcat...

(10 Octombrie 1824)

EPILOG

La poarta amintirii — strajă,
Răsar în cântecele mele,
Trecute zile, nopți de vrajă,
Pierdute licăriri de stele.
In țara depărtată, unde,
Răsună văile de zbucium.
Și larma luptelor pătrunde
Pân la Stambul, sunând din bucium, —
Acòlo, unde din câmpie
Se'nalță Acvila, în slave,
Am întâlnit în pribegie,
In stepa țărilor Moldave,
Țigani cu șatre, hoinărațici,
Ai libertății fii sălbatici.

Din urma gloatei lor, în joacă,
Am rătăcit pe-acele locuri,
Gustând din cina lor săracă,
Și adormind pe lângă focuri.
In nopți, prin stepele Cahule
Iubeam eu cântecele vechi:
Și glasul blândeii Mariule
Și acuma-mi sună în urechi.
Dar de noroc voi n'aveți parte,
Fii ai Naturei! Din abisuri,
Și'n umbra unei șatre sparte,
Pândesc chinuitoare visuri.
Și'n cortul nevoiaș, bizare
Nevoi și patime se ceartă,
Și'n lume, nicăiri sub soare,
Nu veți scăpa de cruda soartă!

ADULMEC ADANCUȚI

DE

GHERGHINESCU VANIA

Îmi cresc aurore'n priviri
Și'n suflet îmi aue dorul
După stele și nemărginiri —
Fruntea, de cer își atărnă pridvorul.

Cu zările de mână
Soarelui îi ies înainte;
Dacă-s de-un veac, ori de o săptămână
Nu-mi mai aduc aminte.

Eu nu m'am întors vreodată
Să mă uit dacă pașii mei
Au scos din piatră călcată
Vremelnice scântei.

Mereu mai departe
Calea mea e fără hodină;
Acolo unde se împarte
Inima ingenunche și se închină.

Prin munți, printre holde, pe ape,
Descifrez, în ecouri, chemarea
Adormitelor clape
Peste cari s'a îngrămădit uitarea...

Izbuti-voi până la urmă să prind
Cântecul viu
Pe care îl simt undevă, în adânc, clocotind,
Cum simte cămila izvoru'n pustiu ?...

C R O N I C I

I D E I, O A M E N I, F A P T E „INADERENȚA“ LUI CARAGEALE

D. N. Davidescu a publicat de curând în „Cuvântul Liber“ un studiu puțin grăbit, poate chiar foarte grăbit cu intenția nobilă, dar aproape agresivă și pe care o trădează par'că fiecare rând, de a se provoca discuții cu orice preț în jurul lui I. L. Carageale sau în orice caz, cel puțin în jurul acestui foarte paradoxal eseu care se ocupă de marele scriitor.

Ni se înfațșează aici un Carageale necunoscut, pe care s'ar spune că nimeni n'a izbutit să-l descopere până azi și pe care, fără contribuția d-lui N. Davidescu, sunt sigur deopotrivă că nimeni nu l-ar fi bănuț. Ce a văzut d. N. Davidescu în Carageale s'ar putea rezuma chiar în două sau trei cuvinte, dar e bine să spunem dela început că de data aceasta, și pentru prima oară, e adevărat, scriitorul *Momentelor* și al *Scrisorii pierdute* este privit cu un ochi ostil, neizbutind să vadă decât la suprafața unei vieți care, să fim siguri, altfel s'a frământat în adânc.

Este vorba într'adevăr de un Carageale văzut ca „un ultim ocupant fanariot“, un „călător“ fără aderențe și care a trecut pela noi pasionat să ne surprindă defectele, scăderile, toate mizeriile unui încenut de viață, mulțumit mai ales să ne coboare cât a putut mai mult. Viața lui I. L. Carageale, ea însăși, n'ar exprima decât același desgust de o țară și de o lume din care scriitorul a fost de atâtea ori mulțumit să fugă — opera și omul, la un loc, un bloc masiv de dispreț, un grav rechizitoriu de batjocură și de răs, al unui neobosit dușman.

Acest Carageale anti-român este o revelație, cu siguranță. Cum se face că nu l-am văzut până azi? Dar d. N. Davidescu ne explică tot. În opera lui Carageale, care ne confunda pe toți în același gănoi și în același nimic, fiecare refuză să se găsiască pe sine, dar se pare că își vedea cu voluptate vecinul... Așa dar un sentiment vulgar de răutate sau de bârfeală e singura satisfacție pe care am găsit-o în opera lui Carageale, care se pare că n'a vrut și nici n'ar fi putut să ne dea mai mult.

Cum își întemează acum d. N. Davidescu aceste păreri, care nu pot fi bănuite de vreun exces de prudență, e poate mai interesant chiar decât concluziile la care s'a ajuns. Oricât am revedea atent

studiul d-sale, argumentele pe care încearcă să le aducă nu se lasă ușor văzute. Și dacă eliminăm scrierile lui Carageale, unde nevoia de vagabondaj mai mult, lămurește plictiseala artistului de o lume unde nu era niciodată mulțumit, și dacă pricepem că desele lui evadări la Berlin sau aiurea nu erau decât un etern *changer de place* în care noțiunea de patriotisme sau anti-patriotisme nu are ce căuta, atunci nu mai rămâne decât să-l surprindem pe scriitor în declarațiile lui categorice, ca să vedem cât a fost de „fanariot“ și de vinovat. Capetele de acuzare sunt toate, probabil, în rechizitoriul d-lui N. Davidescu.

Carageale, mai întâi, vorbea cu multă ironie de „daco-romani“ termen cu care el obișnuia să prețuiască (surzător) sau să disprețuiască (sever) foarte multe lucruri: friptura dela restaurant, pe confrății lui publiciști sau chiar, ceea ce e mai grav, versuri patriotice române...

Dar să fim și puțin serioși! Așa, de pildă, cine să mă traducă pe mine în fața consiliului de război, pentru trădare de neam, dacă mărturisesc sincer că nu-mi place versul — chiar patriotic — care ne spune că „Românul are șapte vieți în pieptu-i de aramă“... Sau de ce aș fi eu numaidecât un dușman al Patriei, dacă nu recunosc în d. Mircea Rădulescu, de pildă, un mare poet național!

Carageale, sârmanul, nu a fost mai mult vinovat! El a răs de toată frazeologia patriotară, a răs — dar cu cât chin în fiecare hohot! — de toată declamația democratică. A fost acest Carageale atâta de artist, încât e adevărat că nu s'a împăcat, toată viața lui, cu nici-o stridență omenească!

Deaceea revine mereu subț răsul lui dureros un om totdeauna gol și umflat de tot ce strică porțiile juste, ca să desfigureze parcă o lume pe care el n'a suportat-o atât de urtă. E singurul păcat al lui Carageale — iar în măsura în care acest păcat este mai mare, cu atâta sunt sigur, e bine să-l laudăm și să-l învidiem mai mult.

A mai avut însă Carageale și alte, „inaderențe“ cu spiritul românesc. Subiectele lui, adeseori, nu sunt românești (*Păcat, La hanul lui Mânjoală...*) țărani lui, ei înșiși, sunt atâta de puțin români! E adevărat. Cel

puțin într-o oarecare măsură... Dar să fertăm unui ochi prea adânc deschis, prea exaltat, care n'ar fi putut să vadă tot și pe care l-a interesat poate mai mult pateticul real al vieții, decât locul unde critică ar vrea să caute această viață sau ar fi mulțumit s'o găsească. Să credem deopotrivă că umanitatea vibrată din nuvelele lui Carageale și nu mai puțin din *Năpasta*, prețuște mai mult decât o precisă identificare geografică pe o hartă chiar românească.

D. N. Davidescu mai vrea în sfârșit să ne spună că a răs Carageale, dar numai de păcatele „noastre“, a răs de Români, într'un cuvânt, pe cari nu i-a iubit... Gândiți-vă puțin! Această afirmație desfigurează toată universalitatea lui Carageale! Ignorează, mai ales, ignorează monstruos pe artist — cel mai mare artist pe care l-am avut... Noi n'am crezut-o nici când a afirmat-o d. Eugen Lovinescu; d. N. Davidescu să ne ierte dacă nu ne-a convins mai mult. Dar „tipurile“ lui Carageale, care ne-ar calomniat pe toți, le găsim schițate mi se pare de un foarte patriot poet, le putem căuta oricând în scenele și canțonetele lui Alecsandri...

Să fi aderat oare și poetul *Pastelurilor* atâta de puțin la spiritul românesc, să fi fost oare și el unul din ultimii ocupanți fanarioși?..

Dar lucrul acesta încă mi se pare că interesează mai puțin... Sunt convins în schimb că oriunde ar fi

trăit Carageale, Conu Leonida, de pildă și-ar fi găsit viața lui eternă, iar în Franța (unde chiar Trahanache se cheamă *Boubouroche*), republicanul coanei Efiștița și-ar găsi nu mai puțin, oricând, un nume foarte sonor, pe care-l putem căuta dela sforătorii libertari ai Revoluției până la savuroasele figuri ale democrației de azi. Sunt convins așa dar că nu ne-a calomniat Carageale, mai mult decât ne-ar fi calomniat Gogol sau, poate, Molière...

...Fiindcă tot ce a scris Carageale este universal, ca suferința, și—ca versul lui Malherbes—*dure eternellement!*

Carageale inaderent la spiritul românesc, ostil, depeșat la noi? Dar unde a fost el fericit! Berlin, Leipzig? Atunci, poate, în poezie, în muzică, în muzee... În ultare, căci altfel nu s'ar fi putut!

Imi place de multe ori să încredințez prietenilor gândul pios, ambițios tot atâta de mult, că voiu scrie cândva o carte care nu s'ar putea chema altfel decât „*Carageale tragicul*“. O voiu scrie, cu siguranță, dacă nu voiu muri curând.. Dar în orice caz cred că e bine să-l iertăm pe Carageale mai mult, și dacă vrem neapărat să scriem „senzațional“ despre el, atunci cel puțin să nu amestecăm în aceste capricii probleme de artă și de adevăr.

TOMA VLĂDESCU

REABILITAREA REALULUI

Ușurința cu care oamenii de azi dărmă credințe vechi, socotite de înaintași ca bunuri definitiv cucerite, e un fenomen caracteristic veacului nostru. Pretutindeni setea nepotolită de aventură și noutate cîștigă teren mai vast; pretutindeni se observă o ură vehementă împotriva valorilor consacrate ale trecutului. Entuziasmul prîpît pe care lumea contemporană îl dovedește față de orice inovație, ce rupe linia continuității firești, e un augur dintre cei mai semnificativi. Guglielmo Ferrero îl consideră ca unic în istoria omenirii. Un eon parcă se găsește în pragul morții — iar celălalt încă nu și-a revărsat razele aurorale. Suntem oarecum într'o zonă de interferență a două spiritualități. Desorientarea e unanimă și grea ca de plumb.

Spre ce zări să ne îndreptăm mintea obosită și dela cine să așteptăm salvarea?

Savantul norvegian Iohan Hjort a scris, recent, o carte a cărei idee generatoare e tocmai constatarea aceasta că gîndirea umană străbate astăzi mai mult ca oricînd o fază de crîncenă depresivitate. Inceputul volumului său *La crise de la verité* e prea frumos și plin de adevăr viu pentru a nu-l reproduce: „Jamais les hommes n'ont travaillé plus durement pour le progrès; jamais le développement technique des possibilités industrielles et les agréments de l'existence n'on été plus grands, et jamais, mal-

gré tout, en général, les résultats n'ont été aussi décevants“.

Da; niciodată bucuriile noastre n'au fost mai mici și suferințele mai aspre deși realizările tehnice sînt deadreptul uluitoare. E ceva putred în măduva gîndirii actuale. Lipsesc certitudinile fără de cari nici o cultură nu poate exista. Aici zace punctul nevralgic al problemei. Iohan Hjort precizează rostul cărții sale așa: să formuleze o metodă științifică generală, altoită pe trunchiul realului, care să împrăștie densa confuzie a vremii — sugerînd totdeauna colectivităților sociale noi obiective călăuzitoare.

Ca să-și îndeplinească intenția inițială, Hjort încearcă să analizeze convingerile filosofice pe cari s'a zidit cultura europeană. Incepe cu acel izvor primordial din care curge întreagă seva cugetării moderne: cu Grecia.

Moștenitoare a unei solide tradiții spirituale Athena secolului al V-lea dinainte de Cristos, nu era numai suprema capitală politică dar și centrul artistic al lumii. Alături de disciplinele intelectuale exacte ca geometria, aritmetica și mecanica, arta își ia sborul ei larg. Pentru Eleni adevărata religie era frumosul plastic. Iar arta întruparea ideii divine în formele pure ale materiei. Cosmosul ideilor platonice se scaldă în sferele albe ale gîndirii descărcat de balastul teluric. Și dacă această perioadă de înflorire

exuberantă a valorilor sufletești apune, faptul se datorește nu unor cauze externe ci unui lent proces de desagregare lăuntrică deci unei fatalități interne. Hjort, după cum lesne se vede, împrumută explicația dela Oswald Spengler care, în opera sa îndrăzneală și fecundă în străfulgerări intuitive, *Der Untergang des Abendlandes*, tălmăcise în același fel fenomenul de dispariție al culturilor.

Gîndirea elenică, filtrată mai întâi prin sufletul latin din ajunul erei creștine, se infundă apoi în negura evului mediu. Teroarea Bisericii înăbușe acum orice scîlpire personală. Din canoanele rigide ale scolastice peripatetice nu poți ieși decît cu riscul singelui. Dar toată energia de viață îngrămădită în afunzîmile subconștientului de asceza medievală țîșnește odată cu Renașterea. Libertatea gîndului — strivită de despotismul clerical — apare în deplîna ei vigoare. Galileu, Kepler și Leonardo da Vinci frîng lanțuri străvechi.

Meritul Renașterii e acesta: a luptat pentru recucerirea libertății. Și numai datorită ei Kant a avut posibilitatea să declare că adevărata religie se desprinde din tulpina libertății imanente care ea sieși își determină legile morale — fără ajutorul autorității transcendente.

Odată cu Kant se reactualizează în istoria filosofiei o problemă ce-și va recolta roadele coapte de-a-bea în zilele noastre — și căreia Hjort îi dă o atenție deosebită: relativitatea. Obîrșia acestei probleme este în Grecia; întîietatea revine sofistilor.

Protagoras din Abdera negînd cu frenezie pretenția curentă că se pot formula adevăruri universale spune: omul e măsura tuturor lucrurilor. Prin urmare omului i-e imposibil să stabilească judecăți de valabilitate absolută, din moment ce individul reprezintă singurul criteriu real. Tendința de relativizare culminează în concepția impulsivului dialectician Gorgias de Leontini. El s'a străduț să demonstreze că nu există nimic. Sau chiar dacă există ceva — omul nu are darul înțelegerii autentice și nici al exprimării. Gorgias e primul nihilist.

Socrates însă — optimist și senin — vine să demaște falșitatea logicei sofiste. Crezând cu tăria neînfrîntă în eficacitatea cunoașterii — el profesează cultul rațiunii. Adevărul e cognoscibil prin rațiune. Știința devine astfel supremul bun al omenirii, fiind în stare să desvălue misterele realității. În optimismul socratic pe care Nietzsche îl detesta cu ardoare barbară cînd în *Originea Tragediei* închina imnuri dionisișcului în dauna apolliniciului — stă împlîntat pivotul pozitivismului modern Socrates ridică ființa omenească la rangul de entitate universală.

Platon, punîndu-și chinuțoarea întrebare: cum mîntea noastră poate cunoaște esențialitatea cosmică, zămîsluște teoria ideilor. Unitatea transcendentă unde se unesc toate observațiile noastre — față de idea platoniană. Această unitate în care se înfrățesc antino-

miile cele mai dure — se leagă de ceace-i real prin matematică: punte asvirilită peste hăul căscat aparent între lumea sensibilului și cea a abstractului.

Renașterea descinde din Platon. Leonardo da Vinci, frîngînd firul rugînit al tradiției medievale, preconizează ca unică certitudine matematica. Cine se îndoiește de caracterul ei absolut cade pradă minciunii. Galileu merge mai departe — și săvîrșește o fulgerătoare sinteză. Rațiunea și lumea obiectivă sînt identice. Diferența ontologică pe care vor unii s'o stabilească între cele două univere — între cel material și cel abstract — e pură fantezie. Antagonism nu există de fapt ci numai iluzoriu; iar menirea cunoașterii intensive se reduce la a depăși antinomiile de suprafață pentru a închea un tot unitar. Prin rațiune — singura lui siguranță — omul hotărăște un raport între elementele date. Rezerva — adică relativizarea — se ivește. Elementele date trebuie să aibe controlul experienței. Decî conceptul matematic își pierde candoarea lui originară. Observația verificată de realitate e socotită de Kepler, Newton și Leibniz ca principialul punct de plecare al speculațiilor teoretice.

Lucru extrem de curios — la Kant însăși cunoașterea e relativă. Fiînd o relație a vieții ea se cere studiată cu metode biologice; asta este noutatea genială a solitarului dela Königsberg în domeniul epistemologiei. Asemeni unui organism viu, în cunoaștere funcțiunea de ansamblu va depinde de corelația ce se constată între părțile ei componente. Dualitatea acută rațiune-materie dispore astfel, prin plămîuirea ideii unui tot sintetic. „La connaissance est donc un phénomène, qui évolue toujours par deux côtés a la fois; on peut le comparer à l'idée que nous nous faisons des phénomènes chimiques réversibles. Elle a tous les caractères d'un système cohérent, d'un organisme vivant dans lequel l'élément est inséparable du tout et ne peut fonctionner qu'en liaison avec lui”.

Aportul investigației senzoriale se varsă în matca rațiunii spre a dărui maximul de intensitate cunoașterii.

Metoda matematică ce dădea pînă acum cheia de boltă a marilor întrebări odată cu Kant începe să-și clatine temelțiile. Adoptînd un criteriu foarte relativ — căutarea de comparații între obiecte și corespondențele lor ideale — ea nu putea fi aplicată în toate tărîmurile. Simbolurile aritmetice erau inoperante, de pildă, cînd se cerea studierea ființelor organizate; deoarece în cazul acesta înlănțuirea de scheme rigide se înămoalea în insuficiență. Trebuia introdus ceva nou: funcțiunea. Și ca prin minune teribilă piedică părea înlăturată. Prin introducerea funcțiunii — înzestrîndu-se cu har aproape miraculos — metoda devine biologică. În definitiv metoda biologică — pentru difuzarea căreia în toate ramurile activităților umane pledează cu pathos Iohan Hjort — e o creație

centaurică. Ea vrea să împace două noțiuni vrășmașe — crezându-le complementare : schema cu funcțiunea. Prin urmare despăcirea planurilor se impune : matematica pe deoparte, filosofia pe de alta.

Să supunem acuma unui examen critic ipoteza relativității moderne, elaborată de Minkowski și Einstein.

Fundamentată, zice-se, pe teren fizico-experimental, ipoteza ce-a stîrnit atîtea învrăjbite discuții — pretinde că a umplut cu noui conținuturi noționale timpul și spațiul. Aceste două concepte considerate ca valori în sine sînt ficțiuni ; ele nu-și însușesc o existență obiectivă decît dacă-s raportate la ceva exterior. Ceeace însemnează că pentru determinarea timpului ne slujim de ordinea cronologică iar pentru determinarea spațiului de-o anumită distanță concretă. Minkowski vorbește undeva despre „timpul individual“ — care este tocmai expresia neputinței de a demonstra științific sincronismul kantian. Einstein săvîrșește același păcat cînd stabilește mai multe sincronisme, independente unele de altele sau chiar contradictorii. El, spune Hjort, își zidește teoria pe un raționament eminamente ipotetic a lui Lorentz — care la rîndul lui vine să contrazică rezultatul crucial obținut de Michelson cu ajutorul interferometrului. A nega realul în folosul abstractului e un act îndrăzneț. Era firesc atunci ca basmul einsteinian — și aceea așa numită „știință nouă“ — să degenereze într-o seacă sofisticărie. Istoria se repetă ; sofisticii decadenți ai antichității renasc în vremea noastră. Sensul cuvîntelor e denaturat, iar apologeții proaspăt convertiți ai geometriei noneuclidiene — doboară cu furie debordantă certitudinile trecutului, punînd în loc idoli falși.

Ipoteza einsteiniană se întemeiază pe o imensă confuzie : pure plăsmuirii imaginative sînt luate drept fapte reale. „La nouvelle science est par conséquent un exemple splendide de ce que les hommes peuvent produire quand ils confondent le monde de la pensée avec celui de la réalité“. Concepția matematicii clasice are o țesătură mult mai rezistentă decît să se lase destrămată de mitul relativității. Obiecțiunile ce i se aduc astăzi de Einstein au fost prevăzute și parate de Kant cu un secol și jumătate înainte.

Evident, suntem siliți să admitem : cunoaștere absolută nu există. Asupra omului apasă un destin tragic. El e blestemat ca prin propriile-î forțe să nu înțeleagă decît o înfimă fărîmă din nesfîrșit și să se închine — umil — în fața necunoscutului.

Teoria relativității moderne degradează realul — față monstruoasă ei gravitate.

Apriga confuzie einsteiniană își are sursa într-o bătrînă nedumerire a spiritului omenesc : dacă formele ideotipice — călîte în laboratorul abstracțiunilor cerebrale — corespund formelor de existență ale naturii sau nu ? Democrit — nașul materialismului — dă

atenție numai formelor de existență ale lumii concrete pe care le integrează în angrenajul unui strîngent determinism științific. Dinamizarea universului se datorește atomului, iar evenimentele, toate, se supun legii de fier a cauzei și a efectului. După cum vedeți Democrit a raționalizat materia făcînd-o în întregime aptă comprehensiunii noastre.

În concepția lui Aristoteles se sapă o uriașe prăpastie între materie și formă. Pentru el sînt două cauzalități : una teleologică și alta eficientă. Tendințele filosofilor ce-au urmat, de a șterge această discrepanță fundamentală, n'au izbutit din pricina prestigiului marelui gînditor athenian — stăpînitor de veacuri. Doar Kant tocmai tîrziu, după două milenii de impas — a avut titanica temeritate să-și rostească fără înconjur cuvîntul. Contestînd veracitatea relației dintre cauză și efect (Hume o socotea o simplă habitudine psihică), Im. Kant lovește în însuși principiul finalității. Fîindcă un fenomen nu poate să-și precedeze cauza — finalitatea e utopie. Părintele criticismului își dădea bine sama de următorul imperativ al logicii : ideile nu sînt decît metode, firave căi cari nu garantează certitudinile. Sau le garantează în mod prea subiectiv. Totul trebuie dedus din datele experienței. Dar experiența te îndrumă spre interpretarea mecanicistă a lumii ; ceeace nu satisface îndeajuns complexele cerințe ale sufletului. Cum să ieșim din cleștele acestui cumplit paradox ? Kant a împăcat finalismul cu mecanicismul — era singura soluție de netezire a drumului — stabilînd între ele aceiași relaționalitate ca între ființele vii și natura nefnsuflețită. Masivul cugetător german s'a ridicat și aici ca și în epistemologie pe creasta de lîniște a unificării.

Știința contemporană, avînd la îndemînă incomparabil mai largi și riguroase posibilități de verificare empirică, a atîns concluzii interesante. Întrebarea e : cercetătorului obiectiv i-e îngăduit să se servească de aceleași metode și criterii în studierea tuturor formelor existențiale ? Adică : viața se analizează prin aceleași procedee ca și materia ? Răspunsul e cel profetizat de Kant. Deoarece legi asemănătoare, varînd în grad și nu în esență — domină întreagă lumea e nevoie să transcenzi abisul dualității finalism — mecanicism — în care s'au prăbușit atîtea avinturi generoase. Căci neîndoios una din caracteristicile inteligenței noastre este setea de ordine geometrică — plăcerea instinctivă a sistematizării. Noi nu cunoaștem decît prin simboluri ; or în natură nu sînt nici sisteme nici simboluri.

Hjort oferă cititorului cîteva exemple de sisteme biologice. Dedică un amplu capitol evoluționismului în cele mai felurite aspecte ale lui. Și ca să fie mai limpede în expunere ne înfățișează teoria populațiilor a lui Malthus — substratul în care stă ascunsă sămînța darwinismului. Oricare ar fi fost formidabilul succes al ipotezei transformiste — ea nu poate fi ad-

misă fiindcă are la bază doi termeni nelămurii: *lupta pentru existență și accidentalul*. Darwinismul chiar a fost poreclit de unii „un feticșism du hazard“.

O altă categorie de sisteme este aceea a faptelor sociale. Cu acest prilej Hjort critică sever și documentat toate acele „isme“ ce coboară din năvalnicul curent idealist neokantian — cari otrăvesc gândirea epocii noastre. În primul rând marxismul. Primatul economicului din concepția materialist istorică e o sinistră naivitate. Sau dacă vreți o abilită inversare de vorbe. Prins în încheieturile dialecticii hegeliene, Marx a făcut indirect apologia confuziei. A dorit un lucru și pentru argumentarea lui s'a servit de arme dușmane. Transpus de pe plan teoretic pe plan practic marxismul a pricnuit acel haos imbulzit de sălbătăci și înmuat în singe „burghez“ care a izbucnit odată cu revoluția roșie din Rusia. Colosul dela Răsărit trăește de 18 ani încoace un regim de cea mai oribilă teroare. Propoziția lapidară a lui Lenin rostită cu cinism — libertatea o simplă prejudecată burgheză — pare-se e singura convingere a conducătorilor. Germania a scăpat din ghiarele pericului comunist și-ale himerelor orientale fiindcă a preferat realul în locul ficțiunii. Dealtfel întreaga Europa occidentală e mai puțin expusă dramelor revoluționare. Corectivul realului contracarează aici pornirile desfrinate ale imaginației.

Marxismul ca și „știința nouă“ alterează substanța conceptuală a cuvintelor. Mediul predilect de dezvoltare al amândurora e sofismul. Marx și Einstein sînt exponenții de rasă ai spiritului distructiv iudaic. Antisemitismul ideologic este așadar perfect justificat.

Hjort, intenționînd să puie stavilă răspîndirii „ismelor“ distrugătoare — trasează liniile de hotar ale unei *științe sociale experimentale*, care va reabilita realul. *La crise de la verité* se sfîrșește printr'un patetic apel adresat tinerii generații mondiale. Pe umerii ei cade greaua sarcină de-a dăruii un suflu nou gândirii contemporane înfundată în mlaștina marxismului. O stea călăuzitoare trebuie să lucească vie în inima tinerilor: cultul realității, și nebuloticul spasm spiritual va dispăre.

Dacă tiparele vechi sînt prea strîmte ca să cuprîndă în ele bogăția de lavă vitală a prezentului — să se creeze forme noi, însă pe făgașul tradiției. Viitorul Europei depinde de respectul pe care generația, născută sub zodia apocaliptică a războiului, îl va arăta achizițiilor precedente. Căci numai integrarea în tradiție — în adevărata tradiție care nu exclude progresul — va pune capăt actualelor svircoliri sterile.

SEPTIMIU BUCUR

CEALALTĂ FRANȚĂ

Destui romantici ca Briand și ca Herriot, și atâtea penibile spectacole de desmăț anarhic, ne înfățișează o Franță pe care n'am fi vrut s'o vedem niciodată. Apoi, deconfitura financiară provocată de foamea pantagruelică a democrației și de bugete cu deficite cronice, la care se adaugă debandada economică a statului în care corăbiile descarcă totuși aurul unor vaste domenii coloniale, erorile — câte erori! — ale politicii externe, administrația sclerozată de formalism și roasă de cancerul marxist, lipsa da valori politice, corupția, imperialismul masonic — iată: toată această dezastruoasă moștenire, materială și spirituală deopotrivă, a mării revoluții, completează sumbrul tablou al republicei descompuse, dela care nu mai putem înmîta nimic și pe care, oricum, nu o putem iubi.

Ca un holocaust imens și înfrorător, Franța masono-democrației de acum, se răsucește în vilvoarea rugului greșelilor sale proprii dintr'un veac și jumătate. Este aici toată drama ei, unică în istoria popoarelor. Dar e și multă farsă.

La sfârșitul revoluției franceze, când libertatea, egalitatea și fraternitatea erau doar cuceriri glorioase Babeuf și Sylvain Maréchal, pe deasupra sau, dacă vreți, pe dedesuptul acestei victorii în care domina majestatea egalității, au urzit conjurațiunea egalilor (Conjuration des Égaux), văzând că tocmai ea, ega-

litatea, lipsea... Și poporul n'a cunoscut această egalitate niciodată. Libertatea a dus la anarhia de azi. Fraternitatea, vedeți bine, a murit și ea. Franța e teatrul unor încăerări generale și permanente, de adevărat război civil.

Dar este o Franță nouă care se ridică peste putregaiul acesta și ocupă pozițiile morale pierdute de cea veche. E un miracol.

Să vezi poporul francez, anarhizat și cu centrul nervoși distruși de spirocheta democratică, trezindu-se după o sută cincizeci de ani imbecili la o viață de ordine, agățându-se cu disperare de vremile noi, crezând într'un om, ridicându-se electrizat la comanda lui, este, într'adevăr, un miracol.

Omul acesta este colonelul La Roque și el a intrat în legendă, cîrculă acum ca un arhanghel pe cerul pustiu al republicei, alinăază sute de mii de oameni sub steagul unui singur cuvânt magic, La Roque este un fenomen în puterea căruia au căzut scriitori ca Henry Malherbe, Raymond Recouly, Jean Vignaud, Marcel Lucain și Philippe Boegner. Boegner marxist, după ce a putut să vadă pe colonelul De La Roque, mărturisește: „Je suis un peu ahuri, parce que je viens de rencontrer une des plus fortes personnalités, un des plus étonnants caractères dont la France puisse s'enorgueillir... Aujourd'hui, il est président des Croix de Feu. Que sera-t-il demain?“

Prestigiul acestei mari figuri militare care a înfruntat elogiile genilor de arme: mareșalul Foch și Lyautey, este, într'adevăr, uitător. La Roque a stăpânit și organizat Marocul, eroismul lui a ținut cum-păna războiului și l-a dăruit gloriei: „Votre fils est un héros de légende“ scria de pe front generalul Garnier Duplessis, tatălui acestuia. Rănit grav de trei ori, ofițer al „Legiunii de onoare“ de pe câmpul de luptă și cu nouă citații pentru vitejie, șeful puternicei organizații naționaliste a Crucilor de Foc franceze și a Voluntarilor Naționali, are, vedeți bine... niștele aptitudini de conducător și oarecari drepturi să mobilizeze astăzi armatele foștilor combatanți și ale tinereții sub drapelul biruștelor de fier.

Sprinten, și de o tinerețe fecundă din care își trage ceva geniul său politic „il fait songer à ces officiers du bled qui gardent nos portes du Sud marocain et algérien, à ces chefs habitués à vivre au milieu de leurs soldats, dont ils ont su gagner, jour à jour, action par action, l'admiration et l'affection“ spune romancierul Jan Vignaud din Algeria, comparându-l cu eroii cărților lui. Henry Malherbe a scris despre La Roque o carte întregă... Iată numai un pasagiu din acel splendid volum, care nu e, totuși, omagiul. Omagiile rănesc marea modestie a colonelului. „Une puissance d'orage se dégage de lui. Un dynamisme, un magnétisme. Si vous ne voulez pas prendre son parti, ni vous dévouer à sa personne, n'approchez pas de lui. Il vous examinera avec sa rapidité de coup d'oeil. En quelques mots pénétrants ou purs il vous aura conquis“.

Incomparabil camarad și vorbitor dăruit, când apare la tribună, La Roque fascinează și exaltează, domină cu o autoritate lipsită de orice teatralism, tratează cu o rară capacitate toate problemele la ordinea zilei; el e în continuă acțiune când nu meditează.

Hitler a venit după Fichte, Chamberlain și după Bismark, după ce ideea de unitate și misionarismul rasei germane se afirmase puternic timp de o sută de ani. Mussolini a mers spre Roma pe un drum spiritual croit în bună parte de D'Annunzio, de Papini. De La Roque apare deodată în „Place de la Concorde“ la 6 Februarie 1934, fără niciun precursor ideologic, într'un mare vacuum pe care avea să-l supună apoi printr'o acțiune rapidă desfășurată paralel cu gândirea sistemului doctrinar..

Ceea ce face el nu e nici hitlerism nici fascism. Este o nouă ordine franceză pe care o creiază. În locul lozincelor dezordinei revoluționare, La Roque ridică praporii mistice naționaliste; iar luptei de clasă care a învrăjbit căinește pe francezi între ei, cum vedem, îi substituie disciplina reconcilierii naționale. Libertate, egalitate, fraternitate, da. Libertatea de a te dăruți idealului suprem; Patria; egalitatea în sacrificiu; fraternitatea, fără stigmatul urii de clasă și nu în lojile francmasonice, dar o fraternitate a

muncii, o camaraderie a luptei, cu ochii ficși la drapelul tricolor.

El menajează spiritul conservator, teama de aventură, de tiranie a francezului și nu-l invită la dictatură! Ar fi mai greu... „Poporul francez, are obiceiul să spună La Roque, n'are nevoie să fie protejat. Trebuie să-l asociezi la tot, să-l tratezi ca pe un prieten, ca pe un frate“. Iată un mare pedagog.

Toți câți se află azi în slujba internaționalismului destructiv, vor demisiona pentru a se converti la noua religie a orgoliului francez. Aceasta este credința din care nicio dificultate nu-l clintește pe bravul ofițer din Maroc.

Ideile de reconciliere și de unire, domină întreaga doctrină a lui La Roque. Sunt explicabile acolo unde se încadrează atât anarhia și unde a rămas atât de zăstru de pe urma democrației. Peste partidele perimate și împotriva marxismului, în orice caz, omul nou va realiza galvanizarea spirituală a Franței. El este acum apostolul unității franceze.

Mișcarea crucilor de foc, este o uriașă turbină de idei, cu o mistică a ei care o întreține, cu o gândire care o conduce, cu un scop care o absoarbe. Varin, unul din colaboratorii lui La Roque, a definit substanța acestei mișcări regeneratoare în următoarea admirabilă frază: „Quand nos idées prendront le pouvoir“....

Ca în toate mișcărilor de idei, conspirația și teroarea n'au cuvânt aci.

Crucile de foc ale foștilor combatanți, reconstituiesc imaginea eroică a batalioanelor topite în pînza de fier și de foc a războiului, și vor trebui să sporească prestigiul și puterea Franței, înăuntru și în afară, impunând soluțiuni realiste acolo unde plutesc confuzia ideologiei pacifiste și ideile romantice. Așa îi place conducătorului să vorbească despre oamenii săi de foc.

În ordinea politicii externe genul lui La Roque s'a oprit drept în fața celei mai chinătoare probleme a păcii: raporturile dintre Franța și Germania. „Nulle paix ne sera confirmée sans un rapprochement, sans un équilibre franco-allemand“ declară el. Intangibilitatea tratatelor de pace și întărirea alianțelor vechi sînt lucruri bine precizate în articolele apărute în revista „*Flambeau*“ sub semnătura șefului organizațiilor „*Croix de Feu*“.

Colonelul de la Roque este un om și o idee, dar este mai mult. Este faptă. Organizația sa este plug imens, cu sute de mii de brazde, care înocște și fertilizează acum pământul și spiritul francez. O disciplină de fier liber consimțită și inteligentă stăpînește șirurile nesfârșite ale Crucilor de foc care manifestează cu o eleganță impresionantă destul de des la Paris, în Algeria, pretutindeni.

„*Croix de Feu*“ și-a atins în parte scopul obținind în rîndurile ei cea mai loială fuziune a claselor sociale, care va trebui să realizeze nașterea totalitară.

Generali, mari artiști, savanți, înalți demnitari ai Legiunii de onoare, muncitori, toți sunt mindri ascultând ordinele prezidentului. Un personaj foarte bogat, povestește undeva La Roque, s'a înrolat în cadrele de foc subț garanția..... valetului său de cameră și a unui membru al Institutului.

Secțiunile „Croix de Feu“ împinzesc Franța și, într'o majestoasă stăpînire de sine care le fac să nu-și găsească niciun adversar în tabăra stingii înspăimîntate, mășăluesc înainte, așteptînd semnalul comandantului ca să se prezînte ele într'o zi sau..... poate într'o noapte la „palais Bourbon“ pentru a cere cheile dela porți. La 6 Februarie 1934 numai prezența acestor secțiuni a împiedicat ca masacrul din piața Concordiei să ia cele mai dezastruoase proporții și să mărească doliul republicei. La 14 Iulie anul acesta Crucile de foc au făcut o demonstrație monstruoasă

de masse. În coloanele lor au defilat chiar ofițeri activi în uniformă, contra cărora generalul Denain n'a luat nicio măsură disciplinară, ceea ce era să-l coste ministerul pe care-l conduce. În cursul acestei veri la Alger au defilat treizeci de avioane „Croix de Feu“.....

Franța se transformă, deci. Miracolul se petrece, vedeți bine, subț ochii noștri. Nicio violență, nicio defecțiune nu-i întunecă strălucirea. Republica decadentă de azi va fi refăcută din toate măruntaele ei pe șanțierul moral al Crucilor de foc, care s'au investit cu grandioasa misiune istorică de a salva Franța din dazastrul în care au îmbrîncit-o lojile și democrația.

La Roque va birui, e sigur.....

AL. GREGORIAN

ROMA FASCISTĂ

Nu mai vin visătorii la Roma!

Zadarnic cerul i se primenește în fiecare seară cu un albastru mai pur, mai nevinovat, ghintuit de luceferi și de stele; zadarnic luna argintată chiamă privirile oamenilor, ai căror înaintași nu tocmai îndepărtați împleteau visurile lor cu plîmbările ei maie-stoase și complice; zadarnic numai soarele se supără îmbrobodindu-se'n jăratie și trecând culmea Gianicolului să mîngăie cu nădejdea că emisferul lumii noi îi va face primirea cuvenită. Nu mai vin visătorii la Roma!

Cu toate acestea, frumusețile care au atras pe Goethe și pe Asachi sunt aceleași. Grădinile mari, verzi și înflorite, poate că sunt mai frumoase decît acum un veac. Monumentele nu mai zac sub gunoai și bălării, trezite abia de cirezile de vite și de chiuitul vreunui păstor. Bisericiile — multe bogate, și vechi — au fost restaurate. Muzeele: puse în ordine. Fântâni feerice țâșnesc la tot pasul; ziua, la umbra razelor lor de apă se răcorește trecătorul; noaptea, la muzica lor de cristal, țes visuri, ce pier în zori, perechi stinghere și tinere. Pe ulițe întortochiate, înguste, unite la înălțimea ferestrelor de sârme cu rufe spălate, și populate peste măsură de copii gălăgioși, murdari și simpatici, se gustă evul mediu. Teatre, cinematografe, muzică de salon și în aer liber, biblioteci, cafenele, arhive... ce nu se găsește? Unde mai pui că pe căile ferate italiene se oferă o reducere de cel puțin 50%; ca în nici-o altă țară. Niciodată, ca acum, Roma n'a avut mai mulți vizitatori. Totuși, nu mai vin visătorii la Roma!

Frumusețile ei reclamă o lume aparte. Fondul imens al cerului de topaze și fără hotar, deasupra, și al grădinilor luxuriante, de jos, cu care firea a dăruit Roma, par mai îndată locul ales și împodobit

de Jupiter pentru reședința lui pămînteană; unde aveau să se toarcă întrîgi divine și să se aprindă și să lăcrimeze ochi de zeițe. Pe scena măreață a Romei ori se joacă zeii; ori suflă vîntul și plînge ploaia.

Deaceea Romanii, locuitorii din orice veac ai Romei, și-au dat cu socoteala că nu lor le este dat să folosească pentru plăcerile colective sau pentru capriciile individuale scenariul cetății în care își au temporar casa. Nici împărații anticității, pe jumătate zei; nici papii medievalli, pe jumătate dumnezei; n'au încercat, decît în gând poate, să-și croiască o viață cu fast suprauman. Zeii însă locuiau Capitoliul pe cînd nimeni n'a fost ca să-i vadă și legendele lor au trăit prea mult ca să nu-și întindă firele poveștii până la marginile imaginației celei mai năzdrăvane și ale neputinții de imitare. Timp de 2688 de ani, dela fundarea cetății și până azi, un singur om s'a apropiat prin leșire din comun, de faptele zeilor. Grozavă, dar cît de neîntrecută privelește trebuie să fi fost arderea Romei în noapte, din ordinul unui om pervers, cu gusturi de artist și semizeu, ca Neron. Deaceea Romanii, locuitorii din orice veac ai Romei, s'au mulțumit să admire locul în care s'au născut și să fie mândri de origina lor; n'au încercat însă să-și cînte splendorile, tocmai din nesfârșită iubire. Nici-un mare cântăreț al frumuseților Romei nu s'a născut între zidurile ei. Roma a fost cîntată numai de streini. Roma, cetate divină, nu se poate spovedi prin intermediari; Romanii, împinși de instinct și convinși c'ar păcătui, s'au comportat ca atare. Roma, cetate eternă, e prea plină de glorie; reclama o stînjenește. Streinii n'aveau de unde cunoaște astfel de taine; dar fără balsamul mitului cît de seci rămîn cuvintele! Roma e cetatea divină și eternă; s'o vezi... și să tac!

Dar de zece ani Roma *aceasta* atrage cu greu. Și deaceia: nu mai vin vizitorii la Roma.

* * *

Roma zilelor noastre nu mai este, în primul rând, peisajul, cadru. Ca să doarmă în pace zeii și ca să trăiască în pace oamenii: statua vieții Romei divine și dinamica vieții Romei actuale merg în sens contrariu; prima, retrăgându-se din ce în ce mai mult în cercul ei și al singurătății; ultima, bătând drumul larg al prezentului, plin de voluptățile riscului și de mulțumișile bfruințelor; fiecare cu frumuseșea și cu vremea ei.

Copilul fierarului din Predappio, născut în pulberea pietriș și crescut în cântecul amestecat cu sudoare al muncii, n'a mai vrut să privească spre cer ca să-l ameșească înălțimile și să-l moleșească visarea; nici în urmă ca să-l îndușezeze sacrificiile și să i se micșoreze curajul; ci și-a citit în suflet, a ieșit în strada care l-a văzut ridicându-se, ferecat de arșița soarelui și mușcat de suferinșe și neodihnă, și cu convoiul ei, imens și anonim, a deschis drum drept înainte, în spre viitor. El a lăsat lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui; podoabele zării și haieele anotimpurilor; iar pentru stăpânul cel mic, pentru el și popor, a oprit pământul măsurat și cârpit cu durerile și mulțumișile scurte ale muritorilor. El a făcut din Roma un vast șantier al preamării vieții, muncii, puterii și stăpânirii. I-a desgropat ruinele, dintre pietrele cărora glasul ei poruncia odinioară la trei continente; i-a deschis respirația și a lăsat să o inunde lumina. A dăruit-o mâinilor crăpate de trudă, feșelor crisplate de nevoi și ochilor injectați după dreptate; mamelor, care își leagă pruncii la umbra numelui ei; copiilor, ca să-i învioreze monotonia; tuturor, celor care cu drag se apropie de ea, ca să-și măsoare temperatura sufletească.

Populația din 1922 a Romei este azi dublată ca număr. Roma freamătă de viață. Cu o remarcă: nu de viața lăncedă a moluștelor ce populează băltoacele sau a oamenilor care se plictisesc fără scopuri într'atâtea cuișuri de lașitate și de snobism de pe îndelungrăbdătoarea coaje a pământului; ci de viață ordonată, oțelită gata de sacrificiu. Fiecare Roman știe ce vrea. El poartă în inimă sâmburele credinșii, ascultării și al luptei. Dela copilul de șase ani și până la moșneagul nins de volbura vremurilor, oricare individ, luat la întâmplare, îți va mărturisi cu focul iluminatului nesdruncnata sa convingere în misiunea de predominiu a Romei și va lăsa să-i citești în privire neliniștea și părerea de rău că nu se ivește clișea ca să contribuie și el, în felul său, la această sărbătorire ce se apropie. În fiecare Roman de azi îmbobocește mugurul amintirii lui Scaevola; fiecare mamă ar dori să fie o Cornelia; fiecare copil este Balilla. Numele lor însă nu se cunoaște. Tăria Romei

actuale stă tocmai în faptul că ei nu-i slujesc indivizii, ci colectivitatea. Colectivitatea care nu-și prefește sacrificiile decât puse la temelie „cetății eterne“. Epoca de faimă a Romei timpului nostru nu va purta niciodată numele vreunui om; fiecare a făcut pentru ea cât a putut; ci se va boteza, ca totdeauna, generic, Roma Fascistă; așezându-se lângă Roma Imperială.

Intensitatea clișea fascistă a vieții Romei se mișcă pe planul a două coordonate: „Via dell'Impero“ și „Foro Mussolini“. Două nume ce se desprind simbolic din raportul de marș de cadență cu care Roma, în văzulf mirat al Lumii, trece călărind pe calul cel mai nărăvaș, ce se chimă Timp. Prin „Via dell'Impero“ Roma se leagă de Cezar; prin „Foro Mussolini“, își proiectează spre viitor puterea. Sensul mării și forța morală Roma fascistă le are din trecutul ei imperial; increderea în sine și voia de a-și impune credinșele, din legiunile tinereșii ce cresc dărze în for, având ca teme de meditație și căpătăi de odihnă pușca și cartea. Văzând rezultatele, îți dai seama ce mână de făurar de destinuri pentru popoare a deschis cu atâta iscusință comorile de nesfârșite zăcăminte sufletești ale Romei — ascunse cine știe de ce mînși neputinșoase, interesate și înguste — și i le-a redat, arătându-i calea izbăvirii și scriindu-i catechismul menirii sale în lume. După o sincopă de un mileniu și jumătate, la ale cărei capete au năvălit barbarii și a înflorit democrația, Roma s'a regăsit.

Mergi pe străzi și pe șosele provinciale: toate pavate sau asfaltate; nu vei da în bălși, nu te va sufoca praful, urechile nu-ți vor fiui o săptămână'n șir de șuerul clacsoanelor și de larma cărușășilor, aducându-ți într'una aminte că și-a îngăduit și șie bugetul să te duci o zi, dintr'un an, la plimbare.

Trimiți o scrisoare la orice instituție de stat sau unui particular; a doua zi ai răspunsul, scris, acasă; privești, pipăi plicul și-ți vine să răzi fără motiv: și se pare ceva anormal.

Ești strein și, măsurând cărările Romei, deseori vei fi strămtorat, mai ales dacă timpul îți dă ghes, să ceri îndrumări delatrecători localiici. Plăcută surpriză: în loc de a și se îndica plictisit, „drept înainte, a doua la dreapta; înc'odată înainte, prima la stânga după tutungeria din colș“, ești dus cu bucurie la locul dorit. Și faci și un prieten care îți va trimite îndată salutări pe o carte cu ilustrații.

Rești din înștiinșările oficiale pe exercișul în curs: la 21 Aprilie viitor — ziua fundării Romei — se va deschide „Via del Circo Massimo“, se va inaugura Palatul Corporașiiilor, se va începe ridicarea unui nou oraș pe terenurile secătuite de ape și scoase din ghiarele morșii. La 28 Octomvrie — ziua marșului fascist asupra Romei — se va inaugura Cetatea Universitară; Casa Maternitășii; și se vor lansa pe mare două noi Cuiasate; se vor premia, de către șeful guvernului, mamele care au delat 10 copii în sus și agricultorii care au recoilat depe hectar cel mai

mult și cel mai bun grâu; vor apare, în ediția definitivă a statului, operele Complete ale lui Mazzini. În zilele fixate, programul e lăptos.

Cu tineretul fascist crescut în nădejdea biruinții te întâlnești la tot pasul. Cum de a ajuns însă aci și așa, îți explici după ce cunoști casele sale de intruniri și câmpurile de exerciții. Sunt adevărate ateliere în care se făuresc caractere de eroi. Atunci abia ochii tăi de călător se umezesc ca ai rudelor ce-și privesc din vecinătate flăcăii și un fior rece te săgetează, gândindu-te la meleagurile de pe care momentan te-ai deprins, când îi vezi în șiruri fără număr, ca valurile, sănătoși și cu pieptul deschis, pășind în marș pe căile largi ale Romei și preamărindu-i prin cântece de slavă gloriile de ieri și izbânzile de mâine.

Dacă soarta te va fi mănât în „Piazza Venezia“, la 21 Aprilie 1934, în mijlocul mulțimii care venise să-și asculte conducătorul, ai fi auzit ca încheiere a cuvintelor rostite de acesta: „ne vom întâlni tot aici în 1949“. Aduug, putea să fixeze orice dată. „Și vom avea atunci prilejul să vedem mai bine roadele Fascismului, atât între hotarele Italiei cât și în afara lor“. Trăiam impresia că cel care vorbea și cu miile de ascultători se contopiseră într'un singur ins, pentru care nu mai există nici vremuri, nici întâmplări, și care rostește pentru sine, cu glas tare, cași când nici lui nu i-ar veni a crede, lista înfăptuirilor sale dintr'un an.

Iată lapte simple și semnificative care se pot înmulți oricât. Sunt destule însă pentru a reliefa imaginea Romei, ce crește masivă și reîntinerită, îndată de strălucirea trecutului său de trei ori milenar și încrezătoare în bărbăția zilelor de azi.

Deaceea este Roma, acum, întinsă cât Italia; și va fi, dacă nu a ajuns încă să fie, far pentru rătăciți și îndreptar a multor părți din Lumea Pământului, care se bălăcesc orbite în cercurile vicioase ale lipsei și desnădejzii, spre care le-au împins patimile și interesele trecătoare ale preanevinovașilor lor apleși.

Roma cucerește prin farmecul elegant al mării ce nu supără și nu constrânge; porunca ei o crezi deprinsă din decalogul îndatoririlor către tine însuși. Roma poartă în nume fascismul atotputerniciei și'n stilul ei de viață siguranța desăvârșită și veșnicia. Sub scutul faldurilor ei nu-ți ascunzi bogățiile și nici hrube nu faci ca să-ți scapi viața, fugărit, ca din senin, de cete de tâlhari sau de năvăliri dușmane. Încă dela 451, *Aerul Romei* a întors dela porțile ei pe Atila pe care nu-l oprise nici-un hotar depe întinsul a două continente; nici-o apă, nici-un munte; nici-o oștire, nici-un Dumnezeu.

Am colindat Italia în lung și'n lat și m'am simțit peste tot la Roma. Aceeași însuflețire, aceeași disciplină, aceeași ordine. În Ravenna lui Teodoric Ostrogotul, cea minunată prin mozaicele bisericilor

ei; în Pavia, capitala cenușie a regatului longobard; în Venezia, fecioara despletită a mării; în Napoli, orașul fredonărilor visătoare; în Sfracuză, cetatea luminii; în Palermo, unde odihnește Bălcescu; în Torino, centrul gusturilor alese și al rafinementului; în sate; Roma e multiplicată. O descriere a acestor centre se poate face și n'ar fi lipsită de interes, dar ceea ce caracterizează ziua de azi a Italiei, în orice cuib de viață al ei, e prezența Romei și a atmosferei acesteia. Roma Fascistă stăpânește atotputernică în colibe din Abruzzi și Calabria; în fabricile din Milano; în porturile largi ale Siciliei; în satele cu glas de muzică ale Toscanei. Secretul stă în încrederea desăvârșită ce inspiră și în siguranța ce-a semănat și'n piatra seacă numele ei și faptele ce i-au urmat. Astfel, Roma Fascistă, în fața istoriei, apare ca înfăptuitoarea unificării suferitei a Italiei. Ea a sădit în inimile tuturor supușilor regatului aceleași simțiri, aceleași năzuințe, același crez. Fiecare cetățean i-a văzut între zidurile ei țaria; fiecare a tresărit la marea „cetății eterne“; fiecare o poartă în suflet; fiecare luptă pentru visurile ei și ale fiecăruia. Cât de mult înseamnă aceasta și-o poate închipui oricine când află că în Torino, leagănul Risorgimentului și chiagul unității Italiei, întâlnești încă oameni cu care nu te poți înțelege decât în dialect. Cele din urmă granțe ale crâncenului regionalism italian le-a sfărâmat abia Roma Fascistă. Atmosfera unică și puternică de aspirații comune a Italiei de azi, va topi îndată și ultimele distonanțe supărătoare pe care un regionalism profund și de veacuri le mai manifestă, în virtutea obiceiurilor, ici și colo. Din orice colț îndepărtat al Italiei, în clipa datoriei, răspunde glasul Romei.

Trăim și vom trăi timpul când și din alte țări ale planetei noastre, în fața problemelor pe care le pune viața popoarelor, se va răspunde în sensul Romei. Adică: deschis, cinstit, eroic și potrivit aspirațiilor fiecărei națiuni. Roma Fascistă este o școală uriașe de pedagogie socială. Te învață văzând-o, practic și definitiv. Ea se adresează trăsăturilor celor mai elementare și mai adânci ale conștiinței umane. Deaceea o înțeleg toți și se potrivește năzuințelor tuturor.

Să fii sincer cu tine însuși și cu cei care te înconjură, sincer până la brutalitate; să fii drept și cavalier în orice moment și în orice împrejurare a vieții; să poți suferi ca primii creștini pentru steagul credințelor tale și să înveți a nu prețui viața pentru biruința lor; să trăiești ca parte integrantă dintr'o colectivitate organică și să fii convins că numai prin ea strădaniile vieții tale își găsesc un sens și capătă o valoare; să ajungi a asculta — cu convingerea că e prima însușire a omului ce va comanda; a crede — cu convingerea că vei învinge prin nesdruncinată credință; și a lupta — viața însăși fiind cea mai întinsă

arenă în care cel mai puternic stăpânește. Nici-un bun, nici-o normă, nici-o măsură, nici-un sentiment, mai presus de nafta ta să nu cunoști. Cu imagina ei în priviri să te deștepți în zorii zilei; zâmbetul mulțumirii ei să-ți acopere fața după ruga culcării — ca semn că truda mâinilor, a minții și a simțurilor tale i-au crescut cu oricât puterea și strălucirea. Fapta s'o dai neamului tău, vorba s'o innăbuși în tine; fapta e bogăție și tărie, vorba a păcătoșii popoarele.

Așa te învață Roma: prin faptele ce lasă să-ți crească în față și să-ți cutremure inima.

* * *

De zece ani, vin dinspre cele patru puncte cardinale, în convoale din ce în ce mai compacte, și mai numeroase, la Roma, pelerinii și soldații tinereții și-al unui alt viitor.

D. BODIN

C R O N I C A L I T E R A R Ă

D. POPOVICI: IDEOLOGIA LITERARĂ A LUI HELIADE RĂDULESCU — MIRCEA ELIADE: OCEANOGRAFIE

Prins în vârtejul actualității, cronicarul întâmplărilor literare își poate îngădui cu greu un popas mai îndelungat asupra unor cărți cari își cer în înțelegerea lor o altă liniște decât cea pe care și-o poate da traiul nostru de toate zilele. Sânt astfel de cărți și în literatura noastră — deși prea puține — pentru judecarea cărora ai nevoie de altă tihnă sufletească, fiindcă și ele au crescut în alt ritm de creație decât cel obișnuit vremilor noastre. Și atunci parcă ne sfîm să le măsurăm din unghiul nostru fugar de perspectivă.

De aici, poate, rezeva cu care sunt primite la noi acele rare cărți cari depășesc cotidianul, însemnând un larg efort spre sinteză sau măcar o îndelung migălită documentare. Cărți ca „Getica“ lui Pârvan, studiile asupra bisericilor moldovenești, ale lui G. Balș, ca să amintesc doar câteva, au trecut ușor din istorie în istorie, fără să stărnească zumzetul de comentarii pe care l-ar fi meritat. Iar azi, cărți ca „Estetica“ d-lui Vianu, ca studiul d-lui Popovici asupra lui Heliade Rădulescu, ca cele trei volume asupra operei lui Eminescu ale d-lui Călinescu, iarăși își urmează destinul în tăcere.

De sigur, cuvântul specialiștilor n'a lipsit în trecut și nu va întârzia să se audă și de astădată. Dar cuvântul specialiștilor înseamnă adesea o notiță pierdută în coloanele vreunei publicații atât de aristocrate în seriozitatea ei încât nici nu știi cum își duce viața; înseamnă o critică strict tehnică, adesea numai a detaliului; înseamnă un certificat asupra scrupulozității metodei utilizate, asupra temeiniciei științifice a rezultatelor aduse.

Dar cărțile acestea mari sânt mai mult decât vor uneori să fie: reci opere de știință. Sânt roade cari cad grele de sevă de pe o creangă care le-a pârghiul îndelung și închid în ele sămânța pentru recolte viitoare. Și de multe ori prețul lor științific poate să fie minim sau larg depășit de rezonanțele îndepărtate pe cari le găsesc în spiritualitatea vremii lor. Și chiar clădind erori științifice — sânt cu atât mai fecunde.

Să ne amintim numai ce au însemnat pentru noi — ca să nu mergem mai departe — sîntele erori ale Școalei ardelen. Gândul celui neîngrădit de rigorile specializării va putea să surprindă mult mai ușor și mai sigur acest grăunte de eternitate în substanța atât de labilă a unei opere științifice care, cu cât respectă mai sever normele tehnice de muncă a laboratorului său, cu atât mai mult riscă să fie mai curând depășită prin evoluția atât de grăbită a tehnicei — de oricare speță ar fi ea — din zilele noastre.

Cu atât mai mult pot fi subiecte de largă discuție acele cărți cari ne pot aduce — fie chiar tangențial — lămuriri în încă atât de puțin lămurita problemă a datelor noastre etnice și totuși tăcem. Tăcem mereu, gravi și prudenți, cu toate că ne dăm cu toții seamă de aceste adevăruri banale.

După această mărturisire de conștiință, care e aproape un proces larg deschis, îmi dau seama cât de îngrată e sarcina de a vorbi despre cărțile mai sus însemnate. Și teama unui astfel de risc a amânat această confruntare până la acest sfârșit torid de vară, când pulsul actualității literare e mai puțin simțit decât oricând. Cu mărturisirea acestei poziții precare în care ne-am așezat de bună voie, să trecem la obiectul propriu zis al acestei cronici.

Cartea d-lui D. Popovici se așează pe linia cea bună a istoriografiei noastre literare. O carte masivă, în care densitatea erudiției nu e egalată decât prin severitatea gândului care cerne și organizează amănuntul. Amplificând temelia atât de solid așezată de erudiția lui Bogdan Duică, dl. D. Popovici aduce o contribuție hotărătoare pentru lămurirea figurii atât de complexe a lui Heliade Rădulescu.

În adevăr, păstrăm despre acest „părinte al literaturii noastre“ o imagine aproape de mit. O imagine de proporții geologice, pierdute în lumina incertă a unor zori înnegurate. E drept, chiar privit lucid chipul lui nu își pierde grandoarea, dar așa ne-am obicinuit noi, să-i lăsăm cărțile

prăfuite, judecându-l, doar după cum l-am învățat în școală.

Di. D. Popovici încearcă să ne lămurească deocamdată ideologia literară a bătrânului Heliade. A vorbi despre „ideologia literară” a lui Heliade înseamnă oarecum o îndrăzneală, căci sfera de azi a termenului nu prea coincide cu cercul asemănător în care s'a săbătut gândirea pateticului animator al literaturii noastre. Prinsă în rostogolirea unor vremi ce se grăbeau tulburi spre limpezirea într'o eră nouă, toată truda urlașe a lui Heliade își apare azi ca un efort suprauman de a se ține la suprafață, de a le domina. Și în acest efort, orice putea servi de sprijin era binevenit. Timp de cinci decenii, în cari s'au rostogolit veacuri întregi din istoria noastră, boerinașul autodidact Heliade a vrut să fie profetul unei țări ce se îndrepta din neguri spre o cultură care era în fond departe de vechea ei tradiție spirituală. Ca să evite renegarea în această întrecere de vremi, era o problemă de supleță spirituală și nicidecum de rigiditate majestoasă în principii. Și câtă vreme resorturile inteligenței extraordinar de mobile a lui Heliade și-au păstrat această cerută elasticitate, el a fost în stare să răspundă viu cerințelor vremii, izbutind mai mult decât să se mențină la suprafață: să mărească el însuși tumultul innoirilor, prin prodigioasa-i energie.

Iar când articulațiile sale spirituale au ruginit în a-murgul vieții, Heliade se vede lăsat de curent ca o epavă tocmai când i se părea că trebuie să fie mai ascultat: fiindcă mobilitatea sa spirituală încremenise de astădată într'o cristalizare de principii imuabile, cărora credea că însăși istoria noastră politică trebuie să li se supună. Ceea ce însemna exact sfârșitul misiunii istorice a lui Heliade. Erudiția liniștită a d-lui Popovici urmărește aproape tot acest sbucium patetic al poetului acesta, înălțat și hulit ca nimeni altul. Sub ochiul sever al comparatorului de texte, toată clădăria profetică-savantă a teoriilor heliadiste pe marginea literaturii își lămurește materialul. Vezi clar cum uriașa voință de a construi a lui Heliade prindea, fără alegere aproape — fiindcă nu prea era posibilă — materialul ce-i venea la îndemână. Dela moralizării francezi ai veacului al XVII, până la utopiicii saintsimonieni și gălăgioșii romantici în urmă — totul a fost necesar pentru a aduce grâu într'o moară ce altfel risca să macine în gol.

Di. Popovici stabilește neîndurat — cu o erudiție și cu o precizie în metodă rare la noi chiar și în lumea științifică — izvoarele atât de diferite, atât de copios și de ingenuu utilizate, care s'au împletit în cursul gândirii lui Heliade. Și nu-și poate reține un zâmbet de ironie, transparent printre rânduri, față de această facilități prodigioasă de absorbție.

E o ironie pe care bătrânul animator n'o merită în totdeauna. Trecând dela identificare la identificare, cercetătorul uită parcă uneori dincolo de texte pe Heliade cel adevărat, așa cum era el, în vremea sa.

Am vrea să-l vedem mai mult pe el, în ceea ce îi era propriu, pe lângă străinii dela cari a trebuit să caute sprijin și material de gând. Misticismul său religios, voința lui de a-și porni energiile din trecutul nostru — biblia și istoria — înclinarea lui de a clădi totul în proporții epice, grandioase, orgoliul său creator alături de facultatea sa de înțelegere, largă cât neamul nostru întreg, sânt atâtea dimensiuni sufletești ale sale, pe cari se poate organiza tot imensul material vânturat de verbul său în neconținut clocot, chiar și materialul străin.

Di. Popovici e tentat să-l numească pe Heliade eclectic. E prea puțin pentru duhul său îndârjit, care își renega punctele de sprijin în idee mai mult din nevoia de a se simți întărit de un gând mai puternic, ca să nu-l ia valurile vremii.

De aceea paginile închinată în această carte lui Heliade în ipostaza de critic mi se par cele mai înțelegătoare.

Cu această mărturisire trebuie să încheie aceste rânduri lipsite de pretenții, cu tot preambulul solemn care le deschide. Care totuși își are rostul. Căci cartea asta — contribuție hotărâtoare pentru lămurirea începuturilor turburi ale literaturii noastre — ar trebui încă îndelung discutată.

* * *

Dela aceste considerații la cartea spumoasă a d-lui Mircea Eliade, tranziția e — deși apare paradoxal — ușoară. Ghicești în această culegere de mici și disparate eseuri o grijă neînchipuit de apropiată de cea a vechiului nostru literator, grija neîndurată de a răspunde cuvințios unor nădejdi cari uneori te sperie prin mărimea lor.

Nu vreau să spun, evident, că di. Mircea Eliade mai e obligat azi să recurgă la aceleași procedee de însușire a materialului ideologic necesar pentru a face față, așa cum trebuia să i se întâmple începătorului literaturii noastre moderne.

Dar e parcă aceiași teamă permanentă de a nu apare mai prejos decât statura pe care crezi c'o ai în mîntea multor oameni. Și această teamă apare printre rânduri frecvent în scrisul și în atitudinile d-lui Mircea Eliade. Și această teamă se simte și în prefața cărții acesteia, prefață în care autorul încearcă să se mai înalțe cu câteva staturi peste nivelul gândurilor din propria sa carte.

Căci, în definitiv, ce ar fi fost dacă ar fi lipsit această anticipată lămurire? Cititorul onest ar fi savurat cuminte, așa cum i-e firea, o carte inocentă în cele mai multe rânduri ale sale, o carte scrisă cu condeiul mai mult liniștit al unui om care trebuie să dea odată pe săptămână un mic eseu, nici prea greu nici prea ușor, unei reviste care-și dozează burghez revoltele și gândurile pentru uzul onoratului public mare, așa cum e de pildă „Vremea”.

În haina aceasta burgheză, autorului „Luminei” ce se

stinge" îi era greu să apară. Și-a asvârlit peste ea eșarfa roșie a prefeței.

Ea începe timid, cu acea timiditate proprie d-lui Eliade: „In această carte nu sunt decât constatări, mărturisiri; nu în sens de confesiune dramatică, ci de simplă prezență; mărturisire a ceea ce am văzut și înțeles; depoziție“. (pag. 6).

Dar intervine acea mișcare de teamă de care vorbeam: „De felul meu foarte liniștit, foarte calm — mă cuprinde panica de câte ori trebuie să scriu ceva pentru public sau să vorbesc unui anumit public. (Cei cari au avut prilejul să mă asculte, știu ce penibil mă bălbăi și cu câtă greutate îmi păstrez firul gândului). Mă se pare, atunci, că oamenii aceia așteaptă dela mine un adevăr de care au urgentă nevoie, fără de care se sufocă, se pierd, se năruie“ (p. 7).

Această înălțime pe care și-o inchipue, această panică de a nu-i fi mereu deopotrivă, îl aduc acea pendulare între afirmație și retractare, acea timiditate caracteristică, fiindcă în timiditate e totdeauna orgoliu: „Eu nu fac nici critică, nici istorie, nici filosofie. Ceva mai mult; chiar dacă aș face filosofie sau istorie și s'ar întâmpla să încerc în asemenea scrieri valorificări noi sau puncte de vedere inedite — chiar și atunci „greșelile“ n'ar avea nicio importanță“ (p. 10).

Dar această mișcare oscilatorie îl duce mai departe decât a hotărât la început: „Dar, fie că îmi dați dreptate sau nu-mi dați, eu așa am simțit și așa am scris. Grăbit deci; dramatic“. (p. 8),

„Dintr'o sufocantă nevoie de a spune un lucru urgent și capital“ (p. 11).

Deci iată afirmat caracterul de confesiune dramatică, negat la început. Dar, cu toată bunăvoința d-lui Eliade și a noastră alături, nu putem valorifica în acest sens decât câteva din capitolele cărții, cari sânt singurele ce îl pot defini pe dl. Mircea

Eliade așa cum se crede așteptat, așa cum se vrea: „Mentalitate francmasonică“, „A nu mai fi român“, „Ceusul tinerilor“, „Moment nespirtual“ și hai să zicem, „Invitație la bărbăție“. Dar articolele atât de oneste, atât de duminicale, despre „moda bărbătească“, despre „femeile superioare“. „Despre bărbății superiori“ despre „Romanul polițist“, să ne ierte toți părinții literaturii române dar nu ni se par deloc expresia unor lucruri „sufocante“, „urgente“ și „capitale“.

Dar dl. Mircea Eliade simte însuși labilitatea terenului: „Ceea ce e cumplit în rezultatele unui scris dramatic este că ele apar, în cele din urmă, divagații. Toate apocalipsele apar astfel și toate fraudele literare“ (pag. 12).

E dramatic în adevăr să îți simți terenul fugind de sub picioare. Și mărturisirea e caracteristică. Dl. Mircea Eliade a fost ispitit adesea de un profetism care l-a scos de multe ori pe bietul Heliade Rădulescu din incurcătură. Dar nu cred că azi el e unicul mijloc de a impune cititorilor noștri. Deși nici azi apele culturii noastre nu s'au lămurit încă deabinelea, deși mai sântem siliți adesea să facem „heliadism“ în sensul bun al cuvântului, totuși, slavă Domnului, azi avem un număr de cititori pe cari îi putem convinge și prin alte mijloace. Și asta ajunge.

Și nu pot încheia aceste rânduri fugare — deși le-am voit liniștite prin această amânare în vară — decât mărturisind, odată cu stima pe care e imposibil să nu și-o impună prodigioasa risipire de energie intelectuală a d-lui Mircea Eliade, dorința de a-l vedea odată scăpat de panica de a scrie prefețe mari unor cărți mici.

Încă așteptăm, cartea sa adevărată, austeră și gravă în puritatea ei înaltă, cartea sa mare — fie chiar și fără prefață.

OVIDIU PAPADIMA

C R O N I C A M Ă R U N T Ă

ARTURO MARPICATI, scriitor în floarea bărbăției și personalitate în vază în Italia de azi, e unul dintre cei dintâi poeți — și dintre pușinii — în ale căror versuri a germinat revoluția fascistă.

În 1918, ofițer de front, el publica, necunoscut, primele lui poezii — *Liriche di guerra* — scrise în tranșeele din Alpi. Versuri abia strujite, notate în fugă cu creionul pe genunchi și citite în ore de relativă odihnă camarazilor din șanțuri, pentru care poezia ca și lumea nu mai erau decât stranii noțiuni de dincolo de front.

Războiul însuși nimicise tot ceea ce putuse numi altădată poezie eroică sau poezie de război. În Italia mai cu seamă, unde genul înflorise cu zbărnăitoare

emfază și cu focuri de artificiu sub pana gălăgioasă a lui Marinetti, nimeni n'ar mai fi putut lua în serios o inspirație atât de factice și căzută din nori, pe care realitatea o înlătura cu violență și o acoperea de ridicol. Poezia de război nu mai putea fi un „gen literar“, în clipa când scriitorul trăia el însuși una din cele mai cumplite cunoașteri; nu mai putea fi nici măcar „eroică“, acum când eroismul căpăta înțelesul nebănuit de trudnică, umilită ștergere a insului în mulțimea cenușie și subterană a tranșeeilor.

Arturo Marpicati aducea în versurile sale un ecou plin de sinceritate și de vâjnoasă asprime a lumii noi în care se găsea, și exprima cu o candoare care făcea toată valoarea poeziilor sale, sentimentele ne-

cunoscute și aspirațiile obscure ale acelei lumi disciplinate pentru suferință și merită sacrificiului.

Poezia adevărată, poezia acelei clipe, trebuia să iasă dintr-o astfel de conștiință unanimă, umilă trăită, înăbușită în resemnare și în mortificarea individului — dar imens proiectată, ridicată până la puteri demiurgice în desfășurarea sângeroasă a mulțimilor în luptă.

Versurile lui Marpicati, lipsite de podoabe și lipsite de orgoliul inutil al unui eroism de convenție, dădeau glas acestei stări de conștiință. Ele exprimau, nu numai voința frenetică de victorie, pentru care fiecare aducea jertfa de sine, dar și o viziune tragică, împinsă până la accente de religiozitate, în care se plămădea atunci dureros sufletul unei umanități noi.

De la poezia intitulată *Pauză*, pe care o publicăm în numărul de față, și în care mai sunt încă reminiscențele unui lirism personal, sacrificat voluntar și fără regret, — până la *Psalmul desperat*, vânzolită de îndoeli și de neliniști transcendente, sau până la sumbra apoteoză din *Marile mulțimi proletare*, în care mocnesc germele abia înăbușit al unei revolte justifiare, sunt toate treptele, însângerate, ale acestei poezii eșită din suferința luptei și din aprigă realitate.

Sentimentul care inspira această poezie avea să-și dea dealtfel repede roadele în Italia de a doua zi după războiu. Necunoscutul poet din tranșee fusese, fără știrea lui, unul din cei dintâi vestitori ai unei revoluții care se propaga dela spirit la spirit și avea să cuprindă în curând un popor întreg. Mussolini se ivise și cuvântul lui răscălea Italia. Era omul providențial, simbolul însuși al „Marilor mulțimi proletare“. Intr-o adunare ținută în 1918 la Bolonia, el rostea aceste cuvinte, care revelau ascultătorilor pe Arturo Marpicati:

„Citeam ieri seară în tren o carte de poezii scrise în tranșee de un căpitan: Arturo Marpicati. E unica literatură posibilă: literatura de războiu, dacă firește, e vorba de scriitorii care au fost acolo în adevăr. În strofele acestea eu am recunoscut pe camarazii mei de altădată. Am recunoscut pe marii soliași ai războiului nostru“.

Mussolini continua apoi citind versuri ale tânărului poet din clasa aceea tuturor cunoscut. Erau strofe din *Marile mulțimi proletare*, poezia cea mai aprigă a cărții, în care versuri colțuroase ca de schije vesteau Lumea nouă abia eșită din vârtejul focului.

Versurile acestea nu s'au uitat încă în Italia, unde ele au trecut în antologii. O ediție recentă, eșită la Bolonia, a împrospătat succesul lor de odinioară. Ea a prilejuit și traduceri pe care le publicăm în revista noastră.

AL. BUSUIOCEANU

EUGEN GOGA. E viața atât de rea pentru că moartea să pară mai bună? Eugen Goga s'a stins năpraznic ca un fag verde, rupt peste noapte de vijelie. Și abia acum începem să-l vedem mai bine, când figura lui aeriană și limpede se ridică deasupra mormântului din Rășinari. În viață nu-l mai vedeam erou, deși ne întindea aceeași mână dreaptă, zdrobită în războiu; și nu-l mai vedeam cavaler, deși actele lui se adăugau ca vertebrele pe aceeași coloană de rectitudine. Acum, când ființa lui s'a smuls din mărunțșurile zilnice și cenușii ale existenței, care ne orbesc cu obișnuința lor, ne apare brusc fantoma morală a tot ceea ce a fost permanent și bun în personalitatea lui.

Intr'adevăr, rareori un om a făcut mai puțin caz de sine însuși ca Eugen Goga. Nu era în el vreo modestie calculată, ce se practică uneori tocmai pentru a-ți evidenția, prin contrast ostentativ, merite la care ții. Discreția în care se învăluia omul acesta zămbitor și afabil era emanația directă a unei naturi puternice, care se manifesta cum s'a manifestat, fiindcă așa era substanța ei morală. Ii părea lucru firesc să fi fost eroică în războiu și cavalerescă în viața de toate zilele. Abia după moarte am aflat că Eugen Goga nici nu se gândise măcar să-și formuleze drepturile la recunoștința Patriei pentru sacrificiu de sânge vărsat întru gloria ei. Un sacrificiu răsplătit încetează să mai fie sacrificiu; iar eroismul lui Eugen Goga se înalță cu atât mai curat cu cât abia pe cosciugul gata să intre în pământ i s'a acordat marea recunoștere regală. Retrăiesc și acum zguduitorul impresie de epopeie când, în biserica din Rășinari, plină de flori și de țărani, a căzut pe inima rece a eroului decorația trimisă de Regele țării.

Il revăd pe Eugen Goga la procesul cu judecători militari din Martie-Aprilie 1934, unde se hotăra soarta noii generații a României. Era apărător în virtutea trecutului său pe câmpul de bătaie. Iși alesese latura cea mai grea în proces, pe care prea puțini în țară neau s'o atace. Pledoaria citită, — ce trebuie să fi rămas printre hârtiile defunctului, — despica lucrurile cu un curaj uimitor de răspicat, cu o suverană înțelegere a problemelor României de după războiu, și într-o formă literară ce desvăluia încăodată remarcabilele lui însușiri de scriitor. Ea ne rămâne, această pledoarie, ca o pagină de cavalerism semeț și drept dintr-o vreme de scăzământ moral când și pe cei mai buni prieteni trebuia să ți-i cauți prin găuri de șarpe. Ce luminoasă va crește figura lui Eugen Goga din istoria, ce se va scrie odată, a momentului aceluia de un dramatism cum România noastră n'a cunoscut încă!

O bună parte din spiritul celui care s'a dus va supraviețui în scrisul său politic, însuflețit de o vervă robustă și caustică și în cele două cărți literare: *Cele două Siberii* și romanul *Cartea Facerii*. Pentru Eugen Goga, care-și picurase sângele la temelia țării, România Nouă apărea ca un act de Geneză. Pro-

blemele sociale și spirituale, ce se ghiciau din haosul marelui războiu, ei le trăise, le frământase și le meditasă îndelung înainte să le fixeze în paginile adesea strălucind de frumusețe inedită ale întinsului său roman. Un gând pios va trebui să se aplece cu dragoste peste ceea ce a rămas, pentru a ne lămuri din faptă și din scris frumoasa personalitate a dispărutului.

În ultimul timp, afinități de gândire și de atitudine îl apropiaseră de gruparea revistei noastre și nimeni nu putea bănuși că destinul lui se va încheia atât de brusc, înainte de a împodobi paginile noastre cu contribuția pe care o plănuia.

Eugen Goga... Îi revăd iarăși statura voinică și armonioasă, proiectată pe verdele bătrânelor aiei de pomi roditori, la conacul modest al unei moșoare pe lângă București. Fusese luptător și voia să fie plugar. Să trăiască în marea sănătate a naturii, după înțelepciunea romană sau după aceea a seniorilor de altădată, cu care aducea atât de mult cavalerismul său fără pată și fără reproș. Amiaza verii îi lumina părul încărunit prea de timpuriu, caiele se rumeneau pe crengi, tălângile cirezilor sunau departe și grangurii fluierau prin nucii.

Acum caiele au căzut, tălângile nu se mai aud, iar grangurii și-au suspendat fluieratul. Atât de timpuriu... Doamne, de ce atât de timpuriu?

* * *

ISTORIA ROMÂNILOR, cartea monumentală a profesorului Constantin C. Giurescu, e deocamdată piatră de scandal științific. D. N. Iorga, marele nostru dascăl de românism de odinioară, când oamenii păreau mai mari și pasiunile mai noble, e un spirit dictatorial care nu admite alte apariții în domeniul istoric. Dacă d-sa ar avea realmente puteri închizitoriale, cartea aceasta de mult ar fi fost arsă, iar tânărul ei autor s'ar bălăbăni în ștreangul spânzuratului. Noroc că d. N. Iorga nu mai e la guvern, ci simplu opozant, ca noi toți! Situația, aceasta, oarecum stingeritoare pentru d-sa, îi slăbește, din fericire pentru d. Giurescu, numai la un masacru verbal. De peste douăzeci de ani, verva pamfletară a d-lui N. Iorga nu s'a mai exercitat cu atâta vigoare și ingeniozitate. Pe-atunci cruzimea sa istoricoctonă ucidea pe Hașdeu, pe Xenopol și pe Tocilescu, oameni mai bătrâni. D. N. Iorga era tânăr, era singur și era superb. Toată presa evreească îi era dușmană. Azi d. N. Iorga e bătrân, parcă din ce în ce mai bătrân decum îl arată vârsta. Iar d. Giurescu e tânăr și dârz, și — singur! D. N. Iorga și-a luat aliat, în campania sa întreg Sărindarul cu pistrui, care se pasionează cotidian, de luni de zile, împreună cu fostul nostru apostol, de problemele istoriei românilor! Ah, voi tineri de-acum douăzeci de ani, cari vă atârnavăși sufletele de verbul moral și național al d-lui N. Iorga, nu incremențiți de rușine la spectacolul acestei me-

zalianțe monstruoase pentru distrugerea unui tânăr istoric al românilor?

D. Constantin C. Giurescu e singur, dar e cu știința lui. Și biruința cărții sale într'adevăr monumentală, e categorică, în pofida iureșului iorgisto-iudaic. Așa e soarta: niciodată bătrânii nu pot birui pe cei tineri! Ar însemna ca moartea să biruie viața ce vine de dincolo de ea: — o imposibilitate!

Iar noi ceștitalți, în această auroră a românismului, ne putem bucura din plin: epoca noastră își are cartea ei de documentare a conștiinței naționale. O carte în care toate rezultatele cercetărilor de până acum, istorice și auxiliare, sunt armonizate într'o savantă construcție de cristal, pentru a ne demonstra că sântem *cel mai vechiu popor în această parte de continent*, și totdeodată cel mai vechiu popor *creștin* din această parte de continent. O istorie mai complexă, mai metodică, mai împede și mai pusă la punct nu avem decât lucrarea d-lui Giurescu. Marea mișcare de regenerare a poporului nostru, deslănțuită din mizeriile prezentului, pe care trebuie să le înfrângă, își află profunda ei justificare istorică în adevărurile fundamentale ale existenței naționale, actualizate științific de d. C. C. Giurescu. Netăgăduit, d. N. Iorga a fost istoricul apostol al epocii unioniste. Ne lipsia istoricul animator al României, care vrea să se re-clădească lăuntric, din adânc, pură și suverană pe soarta ei. D. Constantin C. Giurescu s'a ivit. *Istoria Românilor* e cartea de epocă, a vremii noastre.

Mă doare până în măduva anilor mei tineri că d. N. Iorga nu vrea să înțeleagă faptul acesta, care ia un caracter de fatalitate.

* * *

POESIA ITALIANĂ. Îmi fac de-un an de zile muștrări că *Gândirea* n'a însemnat măcar la această rubrică activitatea laudabilă a d-lui Pimen Constantinescu, îndrăgostitul propagandist al poeziei italiene la noi. Pe dâra trasă de neuitatul profesor Ramiro Ortiz, d-sa a dat la lumină o serie de broșuri cu traduceri din poezii: Giovanni Pascoli, Ada Negri, Gabriele d'Annunzio, Pietro Mignosi, Gino Novelli, etc., însoțite de introduceri informative și de bogate bibliografii. Prea mare poleu literar n'au traducerile d-lui Constantinescu și totuși ele sânt binefăcătoare chiar dacă ne sugerează vag climatul acestei poezii. Românul știe aproximativ de Marinetti și de futurism... și cam atât! Mai departe e tocmai rostul unor informatori ca d. Pimen Constantinescu. Ceeace remarcăm în deosebi din traducerile sale e latura inspirației religioase, de coloratură catolică, înfățișată prin doi poeți: Pietro Mignosi și Gino Novelli, cel dintâiu nu numai un poet adevărat, dar însuș doctrinarul acestui curent care înflorește sub palmierii Siciliei, sau îmbracă alte fețe în Toscana cu Papini, în Piemont cu Guido Manacorda.

Concepția lui Mignosi despre funcțiunea poeziei

apare înrudită de aproape cu aceea, mai cunoscută, a lui Henri Bremond, lucru explicabil prin izvorul lor comun: dogma catolică. Substanța poeziei e tendința de a doveni o rugăciune. Poetul nu e un semzeu, ci un umil slăvitor al măreției divine. Mignosi nu-l imaginează ca pe un Apollo, ci ca pe un „omuleț trist și diform“ care, când deschide gura,

*Pământul întreg înflorește
Și cerul se pleacă să-i dea un sărut.*

Antisensuală, poezia hrănită din concepția acestei școale e austeră în fondul ei totdeauna moral, nudă și esențială în expresia ei verbală. O adevărată „franciscanizare“ a artei. Și totuși ce familiară și cât de adânc omenească în comparație cu băgutelele „intelectualiste“ ale multora din tinerii noștri cari *valeryzează* exasperant o totală absență de fond sufletesc! Fără adâncirea unei culturi spirituale, tinerii noștri, chiar când sânt înzestrați, alunecă ușor în amoralismul unor divagații absurde pe care ei le cred „poezie pură“. Izvoare substanțiale cum e inspirația unui Pietro Mignosi ar putea fi reconfortante pentru cei mai de elită dintre ei.

Italia e țară cu înalte idealuri morale, ce poate suiți de pildă mai ales unei țări fără orizont spiritual cum e România democrată, unde romancierii *gidizează* sau *freudizează*, poeții *valeryzează*, iar politicienii *operează*, și totul agonizează.

* * *

GEORGE VÂLSAN, încă tânărul profesor de geografie la Universitatea din București, mort în vară, n'a fost numai un învățat specialist, care lasă în urma lui câteva studii temeinice despre pământul românesc, dar și un scriitor dăruit pe cât de necunoscut generației da azi. Căititorii revistelor noastre literare de dinnaente de războiu l-au apreciat în paginile *Semănătorului*, ale *Convorbirilor Literare* sau ale *Drumului Drept*. A fost o vreme, pe la 1904, când paginile *Semănătorului* erau împodobite pe rând de doi poeți ce-și disputau întâietatea: P. Cerna și George Vâlsan. Temperamente lirice diferite, întâiul da strălucite și avântate „discursuri“ poetice pe teme filosofice, gen Leopardi sau Alfred de Vigny, al doilea se arăta ca un valoros pastelist, de inspirație agrestă și reavănă.

Cei de azi, pentru cari epoca antebelică e o lume necunoscută, nu știu că George Vâlsan, ale cărui prelegeri le vor fi ascultat totuși la Universitate, e precursorul versului alb și liber, atât de mult practicat în poezia curentă. În evoluția prozodiei românești, el înseamnă un paragraf aparte.

Târziu de tot, după două decenii abia, în 1925, George Vâlsan și-a adunat într'un volum *Grădina părăsită*, poeziile de odinioară, care stărniseră admirație, discuții și polemici. Ele n'au stărnit însă absolut niciun ecou în sufletul zbuciumat al generației de azi, halucinantă de alte idealuri de artă.

Vâlsan era un temperament horațian, exprimat în vers alb, cu prospătenii remarcabile pentru vremea lui, dar care par prea simple pentru sufletul torturat de azi.

Cum poeziile lui au adesea aspect de proză lirică ritmată, ele l-au dus în chip firesc la nuvelă. Când d. N. Iorga scotea *Drum Drept* la Văleni, mi-aduc aminte ce senzație a produs în rândurile studențimii de-atunci o nuvelă, *Tinerețe...*, publicată cu urmare și fără iscălitură. Era evocarea vieții de țară, pe un ton pastoral, vioiu și robust, deosebit mult de povestirile cu care ne obișnuise *Semănătorul*. Sfiosul ei autor era George Vâlsan. Bucata se găsește în volumul de *Nuvela*, tipărit tot după războiu, la Cultura Națională, mi se pare. Dar nici proza lui Vâlsan n'a deșteptat interesul literar pe care l-ar fi meritat. În această ordine, joacă rol reclama și relațiile personale, de cafenea, de redacție sau de clică. Pentru asemenea medii, George Vâlsan, fire aristocratică și discretă, era total necunoscut.

Omul, odată apropiat, îți comunica din prima clipă o senzație de puritate, de finețe spirituală și de incomparabilă noblețe. Un exemplar rar, turnat de natură într'o substanță fragedă ca lujerul florilor. Ceva din frăgezimea aceea n'a mai rămas decât în literatura lui, care merită, măcar pentru atâta să fie recitită.

* * *

FRANC-MASONERIA, e o bună și folositoare carte pe care ni-o trimite din Lugoj d. Corneliu Zasloji. Lucrarea e concepută în două volume. Aceasta, întâiul, definește francmasoneria, îi arată originea istorică, izvoarele și documentele, tratează despre organizația ei, despre jurământ, despre misterele inițierii, despre doctrina și unitatea masonică. Lucrarea d-lui Zasloji e serioasă și documentată. Autorul nu învențează și nu pamfletizează. El vrea să învețe pe cititor ce e francmasoneria și, pentru a-i demasca practicile și scopurile infame, n'are nevoie de nicio exagerare.

A fost o vreme când vorbind la noi despre această lepră ocultă ce infectează azi toate marile instituții ale statului și ale culturii românești, risca să fii socotit într'o ureche. Vorbial despre ceva pe care publicul nu-l sesiza.. Odată cu criza democrației europene însă a început opera de demascare fără cruțare a resorturilor oculte care o susțineau. Fascismul italian a interzis lojile. Național-socialismul german deasemenea. Guvernul catolic al Austriei a procedat de curând la fel. În Franța, criza democrației e salutată de puternica presă naționalistă printr'o formidabilă campanie împotriva francmasoneriei, substratul ocult al acestei democrații. Cu o documentație de un lux uluitor ni se arată că guvernele democrației nu-și au sediul real la președinția consiliului de miniștri, ci în lojile nocturne ale francma-

soneriei. Un scriitor de seriozitate lui Robert Vallery Radot își intitulează cartea *Dictatura masoneriei*, iar în subtitlu ne arată drumul deviațiilor catastrofale, provocate de ea: „*dela Voltaire la Stawisky*“. Toți acești autori ne demonstrează că imoralitatea criminală a guvernelor democratice își are izvorul în principiiile masonice practicate de minoritatea „elitelor conducătoare“.

În România nu există azi instituție neinfectată. Însăși celebritățile literare sânt decretate după criteriile masonice. Scriitorii cari au nevoie de reclamă trebuie să jure mai întâiu în templul sceleratilor. D. Mihail Sadoveanu, care scrie azi mult mai șters decât acum 35 de ani, e ținut la ordinea zilei de presa masonică fiindcă practicul nostru gospodar dela Copou a știut la timp să cadă în hrubă și să îmbrățișeze împotriva neamului său „idealurile umanitare“ predicată în peștera tâlharilor. Îi acceptă, te acceptă! Nu-i acceptă, să fii tare pentru a le primi loviturile. Scrisul românesc, ca viața noastră publică întreagă, se desfășoară sub dictatura francmasoneriei. Realitatea aceasta se face din zi în zi mai vizibilă. Cartea d-lui Corneliu Zaslou, venită după campaniile noastre de presă, pe urma cărora am stat trei luni și jumătate în temniță, fără să ni se poată formula o vină, îndeplinește un rol real de luminare teoretică. Autorul făgăduiește al doilea volum de urmărire a francmasoneriei în instituții.

Să-l dea cât mai repede la iveală!

* * *

ROMÂNISMUL D-LUI MOTRU capătă o nouă expresie prin studiul publicat de d-sa în Revista Fundațiilor Regale. Îl cunoșteam altfel dintr-o carte de acum treizeci de ani, *Cultura română și politicianismul*. Pe atunci românismul acesta se manifesta în opoziție cu liberalismul pașoptist, iar ca notă autohtonă se colora cu ortodoxia populară, pe care d. Motru o susținea identificând-o cu cel mai iestin slavofilism țarist.

A urmat o lungă eclipsă a filosofului nostru, cu divagații în zig-zag prin diferitele forme de internaționalism. Multă vreme dânsul a trecut drept adversar al naționalismului românesc și nu mai demult decât acum câteva luni d. Motru publica în *Adevărul* un violent blestem împotriva naționalismului etnic, pe care îl divulga lumii ca pe un „instinct bestial“ în aplauzele publiciștilor evrei.

Acum distinsul nostru filosof apare într-o fază nouă: e românist, dar nu e naționalist, și e antiortodoxist. Și, fără să-și dea seama, e rasist! „Puterea de rezistență a românului stă în propriul său românism“ zice foarte just d. Motru. Iar acest românism trebuie căutat „în realitatea istorică a poporului român; realitate croită pe măsura eternității iar nu a actualității“. Ceva mai mult, acest românism, care după d. Motru însuși nu e altceva decât un naționalism

adâncit, mai e totdeauna și... „un instinct de apărare“. Nu-ți vine să crezi! Ieri, acelaș românism era un instinct bestial, deci condamnat. Azi tot el e un instinct de apărare apoteozat!

Dece această bruscă schimbare în interval de câteva luni? Pentru că, în acest interval, d. Motru a observat în sfârșit, ceea ce știe orice adolescent, că azi busola popoarelor nu mai e „rațiunea universală“, ci „geniul național“ specific fiecăruia. În mod foarte serios, antirasistul nostru de ieri aduce în sprijinul acestei teze fascismul neoroman și... rasismul german! În consecință, d. Motru va scrie cu seninătate această frază pe care ar semna-o cu amândouă mâinile d. Alfred Rosenberg, doctrinarul hitlerismului: „Cultura în sine, model de imitat, nu există. Fiecare popor dă la lumină, ca operă de cultură, ceea ce are înăscut în predispozițiile sale“. Dar pentru Dumnezeu! aceasta e teza de totdeauna a *Gândirii*, pe care tot d. Motru o combate de ani de zile cu înverșunare, la curs, în articole, în cărți! Nouă nu ne pare rău de noul nostru adept, ci de venerabilul filosof al oștei lui Eremia.

Să trecem cu îngăduială peste considerațiile sale relative la industrialismul român și la capitalismul strein. Să reținem din acest lung paragraf numai caracterizarea statului român: „În politica statului nostru n'a existat decât o țință: să se ajungă la maximum de producție! Ce producție? Cui se distribuie beneficiile producției? Cine își are asigurată consumația bunurilor economice? Asemenea întrebări nu se puneau...“ Prin excesul acesta nebun de producție explică d. Motru criza economică în care ne sbatem! Sântem înnecați de propria noastră producție... industrială. (Dacă nu ne credeți, citiți vă rog, studiul d-lui Motru!) Am impresia că d. Motru confundă România noastră cu America de Nord, cu Anglia sau cu Germania... Maximum de producție, — țința statului român, unde toate guvernele n'au alt ideal decât al maximumului de consumație. Și când nu mai e un ban în visterie, vin împrumuturile de rafacere a pungilor golite! Se poate întâmpla ca d. Motru să aștepte mâine, ceea ce știe azi orice adolescent, că păcatul nostru nu stă în faptul că producem mai mult decât consumăm, ci că vrem să consumăm mai mult decât producem sau să consumăm totul fără să producem nimic.

Dar să ne întoarcem la românism.

„Românismul, zice mai departe d. Motru, nu e nici xenofobism, cum s'a afirmat de unii, nici ortodoxism, cu s'a afirmat de alții...“ Dar ce e atunci românismul față de xenofobism? Iată ce răspunde filosoful nostru: „*Opera constructivă a românismului constă în așezarea ființei românului în centrul vieții politice și economice a statului său*“. Noi știm însă că în centrul vieții economice a statului nostru stă astăzi atotputernic *străinul*. Și asta e una din calamitățile României de azi. Atunci cum să așezăm pe

român în acest centru economic ocupat total de străin, — când d. Motru nu ne dă voie să fim xenofobi? Și ce fel de „instinct de apărare“ e acest românism interzis de filozof să reacționeze împotriva străinului? Cu mobilitatea punctelor sale de vedere nu este exclus ca d. Motru să ne dea mâine un răspuns pe plac. Deocamdată, să stăm pregătiți lângă centrul economic și să-i așteptăm semnalul.

Românismul nu e nici ortodoxism. Pentru a ne lămuri de ce nu e, d. Motru recunoaște singur că e un lucru „mai greu“. Acum treizeci de ani românismul era ortodoxism și încă un ortodoxism pe care d-sa ni-l explica după concepția lui Pobiedonosjev, oberprocurorul sinodal al Țarului Rusilor! Acuma nu știm: ori lucrurile s'au schimbat, ori d. Motru care după cât s'a văzut, nu prea are obiceiul să-și schimbe părerile. Nici n'ar sta bine unui filosof!

Lucru cert este că, pentru d. Motru cel de azi, românism și ortodoxism nu mai pot merge împreună.

„Ce ne face să ne despărțim“? — se întreabă hotărât și fără regret venerabilul filosof. „Un singur motiv, dar acela mai puternic decât toate considerațiile arătate până aci. *Românismul și ortodoxismul nu pot fi contopite fără să se păgubească reciproc, fiindcă natura spiritualității unuia este cu totul diferită de a celuilalt.*“

Aici mi se pare că am pus degetul pe o bubă filosofică foarte regretabilă. Și anume: d. Motru nu prea știe ce e aceea *spiritualitate*. În tot acest studiu lung, d-sa vorbește mereu de *spiritualitatea* românismului, iar la sfârșit o opune *spiritualității* ortodoxismului. Opoziția ia chiar un aspect comic când d-sa vorbește de *spiritualitatea* creștină în raport cu... „*spiritualitățile* lumești“. Mărturisesc că întâia oară în viața mea aud de această epresie: *spiritualități* lumești! Nu-l știam chiar așa de inventiv pe d. Motru. Așa dar, românismul e o *spiritualitate* lumească de natură cu totul diferită de *spiritualitatea* ortodoxă. Între ele există o incompatibilitate de natură. Cu alte cuvinte, poporul românesc n'a putut, nu poate și nu va putea să fie ortodox. Fiindcă, după d. Motru, a fi ortodox e a înceta să fii român, iar a fi român exclude posibilitatea de a fi ortodox. Lucrul se agravează până la tragic dacă luăm în considerație afirmația sa că rațiunea românismului „nu trebuie căutată în interesele individuale ale românilor, nici chiar ale tuturor românilor, ci în *realitatea istorică a poporului român; realitate* croită pe *măsura eternității, iar nu a actualității*“. Prin urmare, *spiritualitatea* românismului constă în realitatea lui istorică, croită pe măsura eternității. Ai zice că e vorba de religiozitatea poporului român și anume: de religiozitatea lui ortodoxă. Așa cum știe orice

român, fiindcă altă *spiritualitate* în istoria noastră n'a existat. Dar d. Motru nu admite! După dânsul, e vorba aici de o *spiritualitate lumească* fundată într'o istoricitate croită pe măsura eternității... Ce naiba o fi asta, Doamne, iartă-mă?!

Orice om de cultură știe că cuvântul *spiritualitate* are un înțeles strict religios. Din punct de vedere antropologic, el înseamnă calitatea de a reacționa pozitiv sau afirmativ față de spirit, și anume: față de spiritul dumnezeesc. Nu există *spiritualitate* lumească în opoziție cu *spiritualitatea* religioasă. Altfel, ne jucăm de-a cuvintele ca niște agramafi, ca niște diletanți sau chiar ca niște filosofi!

Dacă există o *spiritualitate* a românismului (și există!) manifestată în istoricitatea noastră, nu croită — cum zice d. Motru — ci cu năzuință de a se dilata spre măsura eternității, aceasta nu e altceva decât felul de a reacționa în mod religios al poporului nostru. Adică *ortodoxismul*, fiindcă istoria nu cunoaște alt mod de a reacționa religios la poporul nostru.

A vorbi de o *spiritualitate*, să zicem: lumească, a românismului, cu excluderea ortodoxiei, dar cu admiterea acelei „*măsurii a eternității*“, știe d. Motru ce înseamnă? Înseamnă a recunoaște un geniu etnic care își creiază o religie specifică a lui, în afară de religionea revelată. Iată concluzia, singura posibilă, a tezei d-lui Motru!

Dar aceasta nu e altceva decât teza d-lui Alfred Rosenberg care, gășind ca și d. Motru o incompatibilitate (iluzorie) între germanism și creștinism, voiește să creeze o religie națională germanică, neopăgână. (Am căutat să lămurim această chestiune în articolul *Rasă și Religie*, tipărit în *Gândirea* din Februarie a. c.)

Și iată-l pe d. Motru al nostru, pentru care rasismul e un instinct bestial, alături de d. Alfred Rosenberg, doctrinarul rasismului și al trăsnaiei filosofice — neopăgânismului! Acolo îl duce concluzia logică a tezei sale. Noi însă credem că d. Motru n'a vrut să ajungă chiar acolo. Îl duce însă uimitoarea neprecizie de termen, îl duce pădurea de contradicții a felului său aproximativ de a gândi, precum și o masonică aversiune față de ortodoxie.

În studiul despre Românism, d-sa a voit, desigur, nu să ne lămurească, ci să se lămurească pe sine asupra orientării noii generații românești. În loc să se piardă cu totul în considerații de lamentabilă incoerență, s'ar fi lămurit mai bine dacă privia atent naționalismul creștin, deci constructiv, al tinerei generații. Ar fi înțeles atunci în ce-ar consta *spiritualitatea* românismului viitor. Și, fără îndoială, ar fi găsit că e de prisos să-l mai proorocească în chip atât de... filosofic!

NICHIFOR CRAINIC